

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARAPÇA'DA TEKRAR ÜSLÛBU VE KUR'AN-I
KERÎM'DEKİ HİKMETİ**

Nurcan ORHAN

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARAPÇA'DA TEKRAR ÜSLÛBU VE KUR'AN-I
KERİM'DEKİ HİKMETİ**

Nurcan ORHAN

**Danışman
Doç. Dr. Hasan AKREŞ**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. M. Mekin MEÇİN

Doç. Dr. İsa HIZIROĞLU

**Kasım -2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Nurcan ORHAN tarafından hazırlanan “Arapça’da Tekrar Üslûbu Ve Kur’ân-ı Kerîm’deki Hikmet” adı tez çalışması 28/11/2025/ tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Mehmet Mekin MEÇİN

.....

Danışman

Doç. Dr. Hasan AKREŞ

.....

Üye

Doç. Dr. İsa HIZIROĞLU

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Nurcan ORHAN
28/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARAP ÇA'DA TEKRAR ÜSLÛBU VE KUR'AN-I KERİM'DEKİ HİKMETİ

Nurcan ORHAN

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Hasan AKREŞ

2025, 81 Sayfa

Arap dilinin belâgat yapısı ve ifade gücü, sözün muhatap üzerinde tesir bırakmasını sağlayan önemli sanatlar içermektedir. Bu sanatlar arasında oldukça önemli olan tekrar üslûbu, sözü çoğaltmak ya da süslü bir anlatım oluşturmak için değil; anlamı hatırlatmak, derinleştirmek ve insanın dikkatini korumak için kullanılan bilinçli bir anlatım yoludur. Kur'an-ı Kerîm'de tekrar, insanın unutabilen ve gaflete düşen yapısını gözetken bir hitap şekli olarak karşımıza çıkar. Hakikatlerin farklı bağlamlarda, farklı vurgularla defalarca dile getirilmesi, muhatabı zihnen yormaktan ziyade onu düşünmeye ve farkındalığa davet eder. Bu yönüyle tekrar, zihinde ezber oluşturmak yerine, anlamın olgunlaşmasını ve kök salmasını sağlar. Bu çalışmada klasik belâgat literatürünün önemli isimleri olan el-Cürcânî, Suyûtî, Zemahşerî ve benzeri âlimlerin yaklaşımlarından hareketle Kur'an'daki tekrarlar ele alınmış; lafzî, anlam ve cümle düzeyinde yapılan tekrarların her birinin insanın algı ve öğrenme süreciyle yakından ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Kur'an'daki tekrarlar yalnızca kelimelerin yinelenmesi değil; aksine insanı uyaran, eğiten, hatırlatan ve yönlendiren çok boyutlu maksatlarının olduğunu göstermektedir. Bu tekrarlar, inanç temellerini zihinlerde pekiştirirken aynı zamanda kalpte bir duyarlılık inşa etmeyi amaçlar. Kur'an, Câhiliye dönemi Arap toplumunda var olan tekrar geleneğini devralmakla yetinmemiş; bu geleneği geliştirerek daha derin bir anlam dünyasıyla buluşturmuştur. Böylece tekrar, Kur'an'da yalnızca belâgî bir anlatım unsuru değil, insanı adım adım hakikatlere yaklaştıran bir rehberlik dili hâline gelmiştir. Her tekrar, muhataba aynı sözü yinelemekten ziyade, ona kendini ve hayatı yeniden düşünme fırsatı sunar. Sonuç olarak Kur'an'daki tekrar üslûbu, estetik bir söz sanatı olmanın ötesinde, insanı merkezeli ilahî bir tebliğ metodudur. Bu üslûp, akli ikna ederken insanın doğasına uygun ve ölçülü bir iletişim anlayışını yansıtır. Kur'an'ın tekrar dili, insana doğru yolu gösteren merhamet temelli bir hitabın en belirgin örneklerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerîm, Belâgat, Tekrar Üslûbu, Te'kid, Tezkîr

ABSTRACT

MS THESIS

THE STYLE OF TACRAR IN ARABIC AND ITS WISDOM IN THE QUR'AN

Nurcan ORHAN

Batman University Graduate Education Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Doç. Dr. Hasan AKREŞ

2025, 81 Pages

The rhetorical structure and expressive power of the Arabic language encompass important stylistic devices that enable speech to exert a profound influence on its audience. Among these devices, the style of repetition holds a particularly significant place—not as a means of verbal redundancy or ornamental embellishment, but as a deliberate mode of expression employed to recall meaning, deepen understanding, and sustain the listener’s attention. In the Qur’an, repetition appears as a form of address that takes into account the human tendency toward forgetfulness and heedlessness. The repeated articulation of truths in different contexts and with varying emphases does not mentally exhaust the addressee; rather, it invites reflection and heightened awareness. In this respect, repetition does not aim at mechanical memorization, but at allowing meaning to mature and take firm root in the mind. In this study, drawing upon the approaches of prominent figures in the classical rhetorical tradition—such as al-Jurjānī, al-Suyūfī, al-Zamakhsharī, and other scholars—repetition in the Qur’an is examined in its lexical, semantic, and syntactic dimensions. It is demonstrated that each form of repetition is closely related to human perception and learning processes. Repetition in the Qur’an is therefore not merely the reiteration of words; rather, it possesses multidimensional purposes that alert, educate, remind, and guide the human being. While reinforcing the foundations of faith in the mind, these repetitions simultaneously aim to cultivate a sense of sensitivity and awareness in the heart.

The Qur’an did not merely inherit the tradition of repetition present in pre-Islamic Arabian society; instead, it refined and elevated this tradition by integrating it into a deeper and more profound world of meaning. Consequently, repetition in the Qur’an is not only a rhetorical device, but also a language of guidance that gradually leads the human being toward truth. Each repetition offers the addressee not the mere restatement of the same words, but an opportunity to rethink the self and life anew. In conclusion, the Qur’anic style of repetition transcends aesthetic eloquence and functions as a divinely centered method of communication that places the human being at its core. This style reflects a measured and nature-congruent mode of discourse that persuades the intellect while addressing the human disposition. The Qur’an’s language of repetition thus stands as one of the most distinctive examples of a mercy-based address that guides humanity to the right path.

Keywords: Qur’an, Rhetoric, Repetition Style, Emphasis, Reminder

ÖN SÖZ

Kur'ân'ın i'câzî yönü; edebî derinliği, yapısal özellikleri ve eşsiz üslûbuyla açığa çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'in bu dilde indirilmiş olması, evrensel mesajına derinlik, etkileyicilik ve anlam çokluğu katan önemli bir unsur olmuştur. Bundaki hikmet Kur'ân'ın evrensel mesajının edebî yönüyle daha güçlü bir şekilde yansımaya imkân sağlaması sebebiyledir. İlahî kitabın Arapça indirilmiş olması bu dilin anlaşılmasını ve o dönemin toplumunun dildeki ifadeler ve söz sanatlarının nasıl değerlendirildiğini bilinmesini gerekli kılmıştır. Toplumun sosyal, kültürel ve tarihi bağlamı dışında dilsel yapının anlaşılması gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Arap toplumunun dil ve söz sanatları geleneğine hitap eder. Bu sebeple Arapların dilsel yapısını veya söz sanatlarını anlamak son derece önemlidir. Âyetlerin gramer yapısını doğru şekilde tahlil etmek Kur'ân'ın anlam derinliği ve bağlamına uygun şekilde yorumlamak için gereklidir. Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de önemli bir edebî sanat olan tekrar üslûbu incelenmiş; Arapçanın dilsel ve edebî özellikleri çerçevesinde bu sanatın hikmetleri ele alınmıştır. Araştırmada önemli belâgat âlimlerinden yararlanılarak tekrâr kavramı teorik olarak ele alınmış, ardından Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrâr örnekleri hem dilsel hem mana yönünden değerlendirilmiştir. Tekrar sanatının sadece belâgattaki söz sanatları şeklinde kullanılması değil ilâhî mesajın hitabını daha etkili kılan bilinçli bir üslûb tercih olduğu görüşü örneklerle desteklenmiştir.

Bu tez çalışmasının her aşamasında bilgi, tutum ve deneyimleriyle beni yönlendiren başta sevgili danışman hocam Doç. Dr. Hasan Akreş'e; akademik yaşamımda gerekli bilgi, değer ve alanda kazanmam gereken tüm olguları edinmemde katkı sağlayan diğer bölüm hocalarım Doç. Dr. Mehmet Mekin Meçin ve Dr. Öğr. Üyesi İsa Hızıroğlu'na; akademik yaşamım boyunca her zaman yanımda olan ve desteklerini daima hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Son olarak, bu çalışmanın Arap dili ve Kur'an ilimleri alanında yapılacak benzer araştırmalara katkı sağlamasını ve Kur'an'ın üslup inceliklerini anlamada yeni ufuklar açmasını temenni ederim.

Nurcan ORHAN

BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi.....	1
1.2. Problem Durumu.....	2
1.3. Tanımlar.....	3
1.4. Yöntem.....	4
1.4.1. Araştırmanın sınırlılıkları	4
1.4.2. Araştırmada veri analiz yöntemi	5
1.4.3. Araştırmanın katkısı.....	5
2. TEKRARIN TANIMI.....	6
2.1. Lügat Anlamı	6
2.2. Edebî Sanatta Tekrar Üslûbu	7
2.3. İslâmî İlimlerde Tekrar Üslûbu.....	8
2.4. Tekrar Türleri.....	9
2.4.1. İtnâb (إطناب).....	9
2.4.3. Tekrir (التكرير).....	11
2.5. Tekrarın Amaçları.....	11
2.5.1. Te'kit (تأكيد)	12
2.5.2. Uyarı (إنذار).....	12
2.5.3. Takrir (تكرير)	13
2.6. Kur'an-ı Kerim'de Tekrar Çeşitleri	13
2.6.1. Lafızda tekrar	14
2.6.2. Mânada tekrar	14
2.7. Eğitimde Tekrar	16
2.8. Felsefede Tekrar	18
2.8.1. Ontolojik açıdan tekrar	18
2.8.2. Epistemolojik açıdan tekrar	19
2.8.3. Varoluşsal açıdan tekrar.....	19
3.ÂLİMLERE GÖRE TEKRAR KAVRAMI.....	21
3.1. Belâgat Âlimleri.....	24
3.1.1. İbn Fâris'in tekrara yaklaşımı	24

3.1.2. Es-Seâlibî	25
3.1.3. Câhîz	26
3.1.4. Zemahşerî.....	27
3.1.5. İbn Kuteybe.....	29
3.1.6. Ferrâ	29
3.1.7. Abdülkâhir el-Cürcânî	30
3.2. İcâz Âlimleri	31
3.2.1. Said Nursi	34
3.2.2. Fahreddin er-Râzî	35
3.2.3. İbn Kuteybe.....	37
3.2.4. İbnü'l-Esîr.....	38
3.2.5. Suyûtî	39
3.2.6. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır	40
4. KUR'ÂNI KERİMDEKİ TEKRAR.....	41
4.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Üslûbu	41
4.2. Kur'ân-ı Kerîm'deki Tekrarların Hikmeti	43
4.2.1. Allah'ın birliği	43
4.2.2. Öğüt ve hatırlatma	44
4.2.3. Herkesin anlamasını sağlama.....	45
4.2.4. Vurgulama	46
4.2.5. Zihinlerde surumun pekiştirilmesi	48
4.2.6. Gelenek ve örf.....	49
4.2.7. Mucize ispatı.....	50
4.2.8. Ta'zim (تَعْظِيم)	51
4.2.9. Va'd ve Va'id (الْوَعْدُ وَالْوَعْدُ)	52
4.2.10. Şüpheyi ortadan kaldırma	53
4.3. Kıssaların Tekrarı	54
4.3.1. Hz Musa'nın kıssası.....	57
4.3.2. Hz. İbrahim'in kıssası	59
4.3.3. Hz. Lut'un kıssası	60
4.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Cümle Tekrarları.....	61
4.4.1. Rahman sûresi.....	61
4.4.2. Mürselât sûresi.....	62
4.4.3. Tekvir sûresi	63
4.4.4. Kamer sûresi	64
4.4.5. Şuara sûresi	64
4.4.6. Nebe sûresi.....	65
4.5. Kelime Tekrarları.....	65
4.5.1. Karia sûresi	65
4.5.2. Rum sûresi	66
4.5.3. Vakıa sûresi.....	67
4.5.4. Maide sûresi.....	68
4.6. Harf Tekrarları	69
4.6.1. Tevbe 36. âyet.....	69
4.6.2. Zümer 71. âyet	69
4.6.3. Bakara 40. âyet	70
4.7. Ayetlerde Tekrarın Kozmolojik Boyutu	71
4.7.1. Mülk 3-4. âyet.....	71

4.7.2. Lokmân sûresi, 29. âyet	72
4.7.3. Vakıa 75-76. âyet.....	72
SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	76

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: İbn
c	: Cilt
hz.	: Hazreti
Ö.	:Ölüm
s.	: Sayfa
ts.	: Tarihsiz
thk.	: Tahkik eden

1.GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Hidâyet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm insanların doğruya yönelmesi ve tevhid inancının yerleşmesi için tüm insanlığa mânevî rehber olarak gönderilmiştir. Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanın gerçek anlamda iman etmesi için yol gösteren ve hayatının merkezinde yer alan bir bilgi ve hikmet kaynağıdır. İçinde bu denli hikmet dolu öğütler barındıran Kur'ân-ı Kerîm, yalnızca tilavet edilmesi için değil; anlamının kavranarak hayata geçirilmesi amacıyla indirilmiştir. Kur'an'ın anlaşılması dinin doğru yaşanması için çok büyük önem arz etmektedir. Farklı ayetlerde insanların düşünmesi, akletmesi ve öğütlerden ders çıkarılması gerektiği zikredilmiştir. Bu nedenle İslam'ın evrensel mesajının anlaşılması için Kur'an dili üzerinde çalışmalar yapmak, tefsir kaynaklarından istifade ederek yeniden yorumlamak Müslümanların temel sorumluluklarından biri olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diliyle vahyedilmesi tarihsel bir zorunluluk sebebiyle olmayıp mesajın doğru anlaşılması ve etkin bir şekilde aktarılabilmesinden dolayıdır. Arap dili anlam ve lafız bakımından oldukça zengin, belâgat ve mecaz açısından da son derece güçlü bir dildir.

Dil, insan düşüncesinin en güçlü vasıtasıdır. İnsan, duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla ifade eder; bu sebeple dil, anlamın taşıyıcısı olmasının yanı sıra bir üslûp zenginliği de ortaya koyar. Tarih boyunca tüm insanlığa hitap eden Kur'ân-ı Kerîm 23 yıllık süre zarfında Arapça indirilmiş ilâhî bir kitaptır. Arap dili, sahip olduğu fesahat, belâgat ve nazım düzeniyle diğer dillerden ayrılan üstün bir ifade sistemine sahiptir. Bu kitap yüce Allah'ın eşsiz, benzersiz ve mûcizevî kelimasıdır. Bu mûcizevî yönü sadece Arap diliyle indirilmiş olması değil aynı zamanda belâgatın zirvede olduğu dönemde indirilmiş olmasıdır. Etkili üslûbu, hitabı ve dönemin edebî türlerinden çok daha önde olmasıyla dikkatleri üstüne çekmiş, kendine özgü üslûbuyla diğer metinlerden farkını ortaya koymuştur. O dönemde Kur'ân'ın ilk muhatapları Arapların şiir ve hikmetli sözlere olan tutkunlukları bilinen bir gerçekliktir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu bağlılık göz önünde bulundurularak âyetlerdeki hakikatler, anlam derinliği, kelime seçimi, âyetlerin sonundaki ses uyumu ve ifadelerin tahliliyle eşi benzeri görülmemiş edebî unsurlarla

sunulmuştur. İnsanlara hidâyet yolunu gösteren Kur'ân-ı Kerim'in gönderilmesi ve inancın, dinin, dilinin öğretilmiş olması Allah'ın kullarına bahsettiği en büyük nimetlerdendir. Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olduğu dilin Arapça olması sebebiyle sadece Araplar değil Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak için tüm insanların Arap dilini bilmesi, anlaması fazilet sayılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in dili olan Arapça'nın temelleri dil âlimleri tarafından konulmuş ve bu dilin kuralları sistemleştirilerek geliştirilmiştir. Dilin inceliklerinin tam anlamıyla kavranabilmesi için kelimelerin semantiği, cümle yapısı, gramer bilgisi gibi konularda özenle çalışmalar yapılmıştır. Bazıları Kur'ân'daki derin sırları çözmeye çalışmış bazıları da farklı bilimler ışığında çeşitli eserler yazmıştır. Tüm bu çalışmalar iman edenlere hidâyet sağlayan Kur'ân'ın sırlarını öğrenerek eşsiz üslûbunu keşfetmeye vesile olmuştur. Bu konuyu incelemenin gerekliliği mevcut araştırmalarının sınırlarını aşarak eksik kalan yönlerini gidermek ve daha derin bir bakış açısı kazandırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Kur'ân'ı anlama Kur'ân ilimlerinin ancak ayrıntılarıyla bilinmesiyle mümkündür ve Kur'ân'ın en doğru şekilde yorumlanması için Kur'ân'ı Kerim'in dil bilimiyle olan yakın ilişkisi göz önünde bulundurularak Kur'ân'da geçen harfler, isimler, cümleler, kıssalar ve tekrar edilen birtakım çalışmaların yapılması zaruridir. Bu konuyla ilgili daha önce çeşitli çalışmalar yapılmış; özellikle Ali Erbaş'ın *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Hikmetleri* adlı eseri, Kur'ân'daki tekrar olgusunu ele alan önemli çalışmalardan biri olmuştur. Ancak söz konusu çalışma, tekrar meselesini daha çok üslup ekseninde değerlendirmiştir. Bu araştırmada ise konu, üslup incelemesinden ziyade belâgî boyutuyla ele alınarak Kur'ân'daki tekrarların anlam, etki ve i'câz bağlamındaki işlevlerine ışık tutulması amaçlanmaktadır. Aynı şekilde belâgatının da en üst seviyede olması ve evrensel muhtevasını en üstün edebî sanatlarla, benzersiz ve kendine has üslûbuyla sunması bu ilmin derinlemesine incelenmesini gerekli kılmıştır. Tıbâk, istiare, teşbih ve tekrar sanatları bunlardan bazılarıdır. Hepsini incelemek mümkün olmadığından bu çalışmamızda tekrar üslûbunu ve Kur'ân-ı Kerim'deki hikmetlerini ele alacağız.

1.2. Problem Durumu

Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği günden bu zamana dek dil, üslûp ve belâgat yönleriyle tüm insanlığın dikkatini çeken ilahî bir kitap olmuştur. Kur'ân'ın dili, Arapçanın zenginliği, çok geniş anlam katmanları ve güçlü anlatım üslupları, bu hitabın doğru

anlaşılabilmesi için dilsel ve belâgî açıdan derinlemesine araştırılmasını gerekli kılmıştır. Kur'ân'da başvuru eden edebî sanatlardan tekrar üslûbu ise en dikkat çeken anlatım yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmakta ve tahkik edilmektedir.

Kur'ân'daki tekrarlar, bazı dilsel yaklaşımlarda lafzî yinelenme ya da anlatımda üslûp fazlalığı olarak değerlendirilmiş; bu durum, Kur'ân'ın belâgatı ve i'câzı ile örtüşmeyen eleştirilerin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Oysa Arap dilinin tabiatında var olan tekrar üslûbu, anlamı pekiştirme, muhatap uyarma, zihinde kalıcılığı sağlama ve duygusal etkiyi arttırma gibi birçok belâgî işleve sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar da Arapların geleneğinin doğrultusunda ve hikmetli şekilde kullanıldığına işaret etmektedir.

1.3. Tanımlar

Belâgat: Sözün hâlin ve makamın gereğine uygun biçimde, açık, etkili ve estetik şekilde ifade edilmesini konu edinen bir ilimdir. Anlamın muhatap üzerindeki tesirini arttırmayı amaçlar ve lafız–mana uyumunu esas alır. Klasik belâgat anlayışında bu ilim, me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ana disiplinden oluşur.¹

Îcâz: Az lafızla çok, derin ve kuşatıcı anlamların ifade edilmesidir. Kur'an, sınırlı kelimelerle geniş mana alanları oluşturur; bu yoğunluk hem anlam bütünlüğünü korur hem de muhatap üzerinde güçlü bir etki meydana getirir. Bu özellik, Kur'an'ın belâgî üstünlüğünün ve i'câzının temel unsurlarından biri olarak kabul edilir.²

Belâgat: Bir kelime, ifade veya anlamın metin içinde bilinçli olarak yeniden kullanılması yoluyla anlamı pekiştirme, vurgu oluşturma ve muhatap üzerinde etkiyi artırma amacını taşıyan belâgî bir anlatım biçimidir.³

¹ Celâleddîn D. Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/169.

² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 178.

³ Fahreddin Er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 38.

1.4. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinden yararlanılan, gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşımın esas alındığı süreçlerin ortaya konulmasına yönelik bir araştırma desendir.⁴

Çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan tekrar üslûbu ele alınmış; tekrarların belâgat, üslûp ve i'câz ışığında işlevleri işlenmiştir. Çalışma kapsamında tekrarlar sadece lafzî açıdan değil, vurgu oluşturma, anlamı pekiştirme, muhatap üzerinde etki bırakma ve eğitimsel işlevleri gibi çok boyutlu yönleriyle ele alınmıştır. Araştırmanın evrenini Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan tüm tekrar çeşitleri oluşturmaktadır. İncelenen örneklem ise amaçlı örnekleme metotlarından ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme; araştırmanın hedefi doğrultusunda konulan ölçütleri sağlayan veri birimlerinin belirlenmesini mümkün kılan bir örnekleme yöntemidir. Bu doğrultuda örneklem, anlam ve üslûp açısından dikkat çekici olan, farklı sure ve bağlamlarda geçen tekrar örnekleriyle sınırlandırılmıştır.

Verilerin toplanmasında, belâgat eserleri, klasik tefsir kaynakları ve ilgili literatür esas alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, dilbilimsel çözümleme ve belâgat temelli metin analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu inceleme aşamasında tekrarların çerçeveye bağlı kullanımı, anlam boyutları ve i'câzla olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın örnekleme kuranı kerimdeki harf, kelime, cümle ve kıssa tekrarları oluşturmaktadır.

1.4.1. Araştırmanın sınırlılıkları

Çalışma, Arap dilinde tekrar üslubunun tarihsel gelişimi, klasik belâgat literatüründeki yeri ve Kur'an'daki uygulama örnekleriyle sınırlıdır. Kur'an'da tekrarın geçtiği tüm ayetler değil, temsil gücü yüksek örnek ayetler incelenmiştir. Arap dilinin diğer edebî metinlerindeki tekrarlar, karşılaştırmalı amaç dışında detaylı biçimde incelenmemiştir.

⁴ Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, thk. vd (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 276.

Araştırmada özellikle klasik belâgat ve tefsir eserleri esas alınmıştır. Çağdaş dilbilimsel yaklaşımlara yer verilmişse de çalışma, modern semantik boyutlarına taşınmamıştır.

Ayrıca bu Araştırma, Kur'an'daki tekrarları belâgat ve hikmet ekseninde açıklamayı amaçlamaktadır. Akaid, fıkıh veya tarihsel bağlamdaki yorumlar doğrudan ele alınmamıştır.

1.4.2. Araştırmada veri analiz yöntemi

Kur'an'daki tekrar örnekleri tespit edilerek, hangi tür tekrarların (kelime, cümle, kısas tekrarı vb.) hangi bağlamlarda yer aldığı açıklanmıştır.

Tespit edilen tekrarlar, klasik belâgat teorileri (tekit, itnâb, tekrîr, tatvîl vb.) çerçevesinde yorumlanmıştır. Burada Abdülkâhir el-Cürcânî'nin "nazm teorisi"nden yararlanılarak, lafız-mana ilişkisi üzerinden tekrarın fonksiyonu değerlendirilmiştir. Aynı tekrarın farklı surelerdeki varyasyonları incelenmiş, her tekrarın bağlama göre kazandığı anlam farkı tahlil edilmiştir. Bu analizde Zemahşerî ve Râzî gibi müfessirlerin tefsirlerinden karşılaştırmalı alıntılar yapılmıştır.

1.4.3. Araştırmanın katkısı

Tekrarın i'câz ve tebliğ boyutlarını birlikte ele alarak Kur'an'ın beyan gücüne dair yeni bir perspektif sunmak ve Arap dilinde tekrarın edebî ve öğretici işlevlerini görünür kılarak belâgat ilmi içindeki yerini insan merkezli bir anlayışla daha da güçlendirmek amaçlanmaktadır.

2. TEKRARIN TANIMI

2.1. Lügat Anlamı

Tekrar masdarı, ك ر ر harflerinden türeyen; hem (müteaddî) geçişli hem de (lâzım) geçişsiz olarak kullanılabilen bir yapıdır. Bu kelimenin mastarı “تَكَرَّرَ” olup sözlükte “yinelemek, aynı ifadeleri bir daha kullanmak” anlamlarına geldiği gibi “geri dönmek veya aynı şeyi yeniden yapmak”⁵ anlamlarına da gelmektedir. Bu tanım doğrultusunda “düşmana tekrar tekrar hücum etmek”⁶, “bir şeyden döndükten sonra yeniden ona doğru yönelmek”⁷ gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Tekrar belâgat âlimlerince “lafzın mâna üzerine defaatle delalet etmesi”⁸ şeklinde tanımlanır. Başka bir ifadeyle, önem verilen bir şeyin üzerinde durulması ve ona yeniden dönülerek bir kez daha dile getirilmesidir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ise tekrar sözcüğü “كَرَّةً” kalıbında “kere, dönüş, hamle, defa, öldükten sonra dirilme”⁹ gibi anlamlarda kullanılmıştır. “Tekrar” kelimesi kendi kökünden bir sîga ile altı yerde bulunmakla beraber¹⁰ aynı anlamda değişik köklerden gelen farklı kelimeler de bulunmaktadır.

Türkçede ise bu kavram, “mânayı kuvvetlendirmek, anlatılmak isteneni etkili kılmak ve ilgi çekmek amacıyla ses, kelime veya hecelerin aynı ya da farklı şekillerde yinelenmesi”¹¹ olarak görülür. Cümleye kattığı birçok anlam olsa da genel olarak, dilde tekrar, anlatımın pekiştirilmesi, duygunun yoğunlaştırılması veya anlamın vurgulanması gibi görevler üstlenir.¹²

Tekrar bir şeyin tekrar edilmesi, bir sözcüğün birkaç defa söylenmesi, ya da bir işin belirli aralıklarla bir daha yapılmasıdır. Metin içerisinde ise farklı amaçlarla aynı ifadenin yinelenmesidir. Cümleye açıklama, hatırlatma, vurgulama ya da pekiştirme anlamlarını vermek amacıyla kullanılır. Ayrıca tekrar yapılırken sözcüklerin nerede ve

⁵ Sa‘de Bârimî - Melike Zekkar, *Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrar: Seçme Örnekler* (Hıms Milyâne: Cilâli Bûn‘âme Üniversitesi, 2015), 5.

⁶ Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sâdır, 1883), 3/135.

⁷ Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/2310.

⁸ Seyyid Hasan Abdülmün‘im, *Zâhiratü’t-Tekrâr fî l-Kur‘âni l-Kerîm* (Kâhire, 1980), 10.

⁹ İbrahim vd. Enis, *el-Mu‘cemü’l-vasît* (Tahran: Mektebetü’s-Şürûki’d-Develiyye, 2008), 782.

¹⁰ Ali Erbaş, *Kur‘ân’daki Tekrarlar ve Hikmetleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 12.

¹¹ Hamza Zülfikar, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982), 31/50-51.

¹² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 1/174.

nasıl kullanıldığı tekrarın cümleye verdiği anlam bakımından değişmektedir. Tekrar doğru şekilde yapılmazsa sadece sözün uzamasına neden olan bir anlatım bozukluğu olur.

2.2. Edebî Sanatta Tekrar Üslûbu

Edebî sanatta önemli bir yere sahip olan tekrar üslûbu, anlatıma güç ve canlılık kazandırmak amacıyla kullanılan bir söz sanatı unsurudur. Aynı şekilde hem duygusal etkiyi artırmak hem de zihinde kalıcılığı sağlaması maksadıyla da tekrara başvurulur. Tekrar üslûbu metinlerde farklı amaç ve farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Edebî metinlerin anlam dünyasına derinlik katan tekrarın işlevi yazar ya da şairin amacı doğrultusunda şekillenir. Sanatçının anlatım biçimine bağlı anlam kazanır. Cümle yapısının hem biçimsel hem içeriksel düzeyini kapsayan tekrar unsuru bir üslûp tercihidir. Yani edebî sanatlardan olan tekrar, anlamı vurgulamak ve ritmik yapı oluşturmak amacıyla yapılan bilinçli yinelemedir.¹³

“Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âşıra’da tekrar sözcüğü, sanat eserinin farklı bölümlerinde benzer unsurların bir araya getirilmesi olarak tanımlanır. Tüm biçimleriyle ritmin temelidir. Onu şiirde kafiye teorisinin temeli olarak gördüğümüz gibi müzikte de görürüz.¹⁴ Buradaki tanımda da tekrarın anlam değil estetik boyutuna dikkat çekilmiştir. Yazılı anlatımda retorik bir araç niteliği taşıyan tekrar sözlü anlatımda ritim ve ahenkle kulağa da hitap etmesiyle sözlü kültürün önemli bir ögesidir. Bu ritmik yapısıyla dinleyicinin ilgisini çekmekle beraber ezberlemeyi ve hatırlatmayı kolaylaştıran bir unsur olmuştur.

Tekrarın tanımını, metnin işlevini de kapsayacak şekilde yapabiliriz: Tekrar, bir şeyin bir kez daha yapılması, bir kelimenin ya da ifadenin birden çok kez söylenmesi olarak tanımlanabilir. Aynı kelimeyi, ifadeyi, cümleyi veya paragrafı aynı kelimelerle veya eşdeğer kelimelerle yeniden kullanmaktır. Kelime ya da cümlelerin yanlış yerlerde bir daha kullanılması tekrarın gereksiz olmasına yol açacağından tekrarın doğru yerde ve belli maksatla yapılması gerekir. Çünkü tekrarlar metnin içindeki uyumu sağlamak ya da metnin bütünlüğünü korumak amacıyla kullanılır. Bu durumda kelimenin veya ifadenin kullanımı aynı kalabilir; ancak tekrar edilen kelimenin yapısı aynı kalsa da anlamda

¹³ Seda Yıldız, “Edebî Sanatlarda Tekrarın Rolü ve Etkisi”, *Türkbilg* 30 (2015), 209.

¹⁴ Ahmed Muhtar Umar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âşıra* (Kahire: Âlemu’l-Kutub, 2008), 3/1919.

değişiklikler meydana gelir. Kelimelerin veya ifadelerin farklı anlamlar vermesi için de farklı yerlerde de bu tekrarlar kullanılır. Bu durumda, kelimenin ilk anlamı doğrultusunda ikinci kullanımında kullanıldığı maksat bağlamında anlamda belirgin bir fark olabilir. Tekrarda önemli olan, tekrarın anlamı daha net ve açık hale getirmesi ve bu şekilde bilgi aktarımını güçlendirmesidir. Tekrar, bir sözcüğü ya da cümleyi aynı şekilde veya bunları ifade eden başka kavramlarla bir daha kullanmaktır.

2.3. İslâmî İlimlerde Tekrar Üslûbu

Tekrar ifadesi İslâmî ilimlerde özellikle tefsir, belâgat ve üslûp literatüründe birçok farklı tanımla ifade edilmiş bir kavramdır. Bu tekrarlar sadece lafzi yinelemeden ibaret olmayıp tekrarın geçtiği bağlam, muhatabının ve maksadının değişmesiyle birlikte söze kazandırdığı yeni mânâ ve etki boyutlarıyla ele almışlardır. Bundan dolayı âlimlerde eserlerinde tekrar hakkında farklı tanımlamalar yapmışlardır.

Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078), tekrarı “lafzın, anlamı kuvvetlendirmesi ve zihne yerleştirmesi amacıyla tekrar edilmesi”¹⁵ şeklinde tanımlar. Bu yönüyle tekrar biçimsel bir üslûp olmayıp, bunun ötesinde mânâ merkezli bir tekrar anlayışı hâkim olduğunu savunur.

Seyyid Şerîf Cürcânî ise “et-Ta‘rîfât” adlı eserinde de tekrar için şöyle der: “Bir şeyin birden fazla kez vurgulanarak ifade edilmesidir.”¹⁶

Bununla birlikte Süyûtî, tekrar olgusunu belâgatın güzellikleriyle ilişkilendirmiştir; çünkü o, tekrarın üslûpla ilgili olduğuna işaret eder. Bu yaklaşımını “*el-İtkân*” adlı eserinde şu sözlerle dile getirir.¹⁷ “Tekrar, teyit etmekten daha etkilidir ve belâgatın güzelliklerinden biridir.”¹⁸

Es-Seâlibî, “*Fıkhü'l-Luğa*” adlı eserinde tekrar ve i‘âde konusuna bir bölüm ayırmış, ancak terimsel anlamla ilgili herhangi bir şey belirtmemiş ve sadece şu açıklamayı yapmıştır: Bu, Arapların amaçlarına ulaşmada kullandıkları yaygın bir gelenektir.¹⁹

¹⁵ Abdülkâhir Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, thk. Şâkir (Beyrut: Dârü'l-Ma‘rife, 2004), 243.

¹⁶ Seyyid Şerîf Cürcânî - İbrahim el-Abyârî, *et-Ta‘rîfât* (Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, 1983), 97.

¹⁷ Bârimî - Zekkar, *Kur‘ân-ı Kerîm’de Tekrar: Seçme Örnekler*, 7.

¹⁸ Celâleddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur‘ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Lübnan: el-Mektebetü'l-‘Aşriyye, 1988), 3/199.

¹⁹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Sa‘lâbî, *Fıkhü'l-Luğa*, thk. Emin Nasîb (Lübnan: Dârü'l-Cebel, 1998), 453.

İbnü'l-Esîr onu şu şekilde tanımlamıştır: 'O, lafzın tereddütlü bir şekilde delalet etmesidir.'²⁰ Ancak görüldüğü kadarıyla bu tanımda bir kesinlik eksikliği vardır; zira gözlemlendiği üzere tekrar, yalnızca kelimenin kendisiyle sınırlı kalmaz, dilin tüm düzeylerini kapsayacak şekilde genişler.

Kur'ân-ı Kerim'de de tekrarlara sıkça başvurulmuştur. Tekrar Kur'ân-ı Kerim'de muhatabın dikkatini çekmek, zihinsel etkiyi artırmak, anlamı pekiştirmek, bazı mesajları kuvvetlendirmek, estetik bir uyum sağlamak gibi çeşitli işlevlerde kullanılmıştır. Bu yönüyle tekrar, tebliğde hikmetli tekrar; tekid ve tenvî' gibi anlam derinlikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'deki tekrar üslûbu farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. İtnâb, tatvîl ve tekrir üslûbu bunlardan bazılarıdır. Bu sanatları tekrar üslûbuyla ilişkisi açısından değerlendirelim. Kur'ân-ı Kerim'deki tekrarları ele alan ve inceleyen ilim, 'Tekrârü'l-Kur'ân' başlığı altında toplanmaktadır.

2.4. Tekrar Türleri

2.4.1. İtnâb (إطناب)

إطناب Arapça kökenli bir kelime olup 'bir şeyi uzatmak' anlamına gelir. 'Fasih kelâmı oluşturmak için belâgî bir etken ya da faydadan hareketle sözü gerektiğinden fazla uzatmak'²¹ şeklinde tanımlanmıştır. "Belâgatta ise önemli kavramlardan biri olup anlatımı uzatma, anlamı ayrıntılarla genişletme gibi amaçlarla kullanılır. Buradaki uzatma anlam bakımından gereksiz bir uzatma olmayıp, detaylandırmak veya yeni ayrıntıların eklenmesi amacıyla sözün daha uzun hale getirilmesidir. İtnâb bazen tafsil bazen temsil bazen de tekrar yoluyla olur dolayısıyla tekrar itnâb sanatının bir alt türü sayılır. Çünkü itnâb, her zaman yeni kelimelerin eklenmesiyle değil, bazen tekrar yoluyla da anlamı güçlendirme imkânı bulur. Yani itnâb sanatı, çoğu zaman tekrar üslûbuyla iç içe geçer; özellikle Kur'ân'da tekrar edilen ifadeler, lafzî değil, manevî bir uzatma ve anlam derinleştirme aracıdır.²²

(فَبَآيَ آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ) (١٣)

²⁰ Bârimî - Zekkar, *Kur'ân-ı Kerim'de Tekrar: Seçme Örnekler*, 7.

²¹ Yasin Üçer, "Kur'ân'da İtnâb Sanatı ve İşlevi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (ts.), 63.

²² Üçer, "Kur'ân'da İtnâb Sanatı ve İşlevi", 63.

“O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?”²³

Bu ayet hem tekrar hem itnab sanatına örnek teşkil etmektedir. Geldiği her ayetten sonra farklı nimete vurgu yapılmasıyla bir anlam yenilenmesi söz konusudur. Tekrarlar pekiştirmek ve anlamı genişletmek amacıyla kullanılarak aynı zamanda itnab sanatına dönüşmüştür.

2.4.2. Tatvîl (التَطْوِيلُ)

التَطْوِيلُ kelimesi, mânâ itibarıyla ‘uzatma’ ve ‘uzun tutma’ anlamına gelmektedir. Belâgat ilmindeyse bir düşüncüyü ya da bir cümleyi gereğinden daha uzun ifade etme sanatıdır. Bu uzatma sadece lafzî süslemek için yapılan gereksiz bir uzatma olmayıp anlamın açıklığını artırmak veya anlamı kuvvetlendirmek gibi amaçlarla ifadenin uzatılmasıdır. Sözün uzun tutulması bazen anlamın derinleştirilmesi bazen de vurgu yapılmasını sağlar. Ancak burada dikkat çeken sözde açıklamaya ihtiyaç duyulmaması durumunda daha geniş ve açıklamalı şekilde ifade edilmesidir. Anlatımın zenginliğini artırmak için bu edebî sanata başvurulur. Bu sanat, doğru şekilde yapılmaması durumunda sanat olmaktan çıkar; gereksiz yere sözün uzatılmasına neden olur. Tekrar üslûbuyla arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak bu iki sanat belâgat ilminin meânî (anlam) ve bedî‘ (süsleme) alanlarında değerlendirilir. İki söz sanatı vurgu yapma, anlamı derinleştirme, ifade gücünü artırma işlevlerinde kullanılma noktasında birleşirler. Aralarındaki fark ise tatvîl anlatımı detaylandırması tekrarlar ise anlatımın yoğunlaştırılması amacıyla kullanılmasıdır. Tatvîl, tekerrürle iç içe geçtiği durumlarda sadece sözü değil, anlamı da derinleştiren bir vurgu sanatına dönüşür.²⁴ Kur’ân-ı Kerim’de az sözle çok şey ifade etme yani îcâz üslubu hâkim olduğu için tatvîl sanatına rastlanmamaktadır. Arap edebiyatında önde gelen şairlerinden İmrü’l-Kays’ın bu beytini örnek verebiliriz.

وليلِ كموج البحر أرخى سدولهً عليّ بأنواع الهموم ليبتلي

“Ve bir gece, deniz dalgaları gibi karanlık örtülerini üzerime saldı; beni türlü dertlerle sınamak için”²⁵

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 55/13.

²⁴ Üçer, “Kur’ân’da İtnâb Sanatı ve İşlevi”, 68.

²⁵ Cürcânî, *Esrârü’l-Belâğa*, 185.

Şair burada gecenin karanlığını ve çaresizliğini daha etkili ifade edebilmek için “deniz dalgaları” ve “beni türlü dertlerle sınamak için” gibi teşbih ve sıfatları kullanarak duygularının derinliğini daha çok ifadeyle aktararak tatvil sanatına başvurmuştur.

2.4.3. Tekrir (التكرير)

التكرير kuvvetlendirme ve te’kîd gayesiyle maksadın alışılmıştan daha fazla ibareyle zikredilmesidir. Belâğî bir terim olarak tekrîr, bir nükteden dolayı aynı ifadenin iki veya daha fazla kez tekrâr edilmesidir.²⁶ Tekrar ve tekrar ifadesini doğru veya yanlış kullanılmasına göre gruplandırıp farklı yorumlayan âlimler olmuştur. Bazıları kelâmda fazlalık olan, fayda sağlamayan lafzın yinelenmesini tekrar, muhatabın sözü özümsemesi ve en iyi şekilde anlaması için yapılan lafzın yinelenmesini tekrar olarak değerlendirmişlerdir. Bazı dilciler tekrîr ve tekrâr kavramları arasında fark bulunduğunu belirtse de çoğunluğun kanaatine göre her ikisi de aynı anlamı ifade etmektedir.²⁷

((لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (٢) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٣))

“Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.”²⁸

Burada imanın asıl esası olan tevhidin tek bir ilaha yönelmenin şart olduğu defalarca vurgulanarak tekrar sanatına başvurulmuştur.

2.5. Tekrarın Amaçları

Tekrarın çeşitleri için dil bilimciler ve Kur’ân-ı Kerîm’i yorumlayanlar farklı ölçütler koymuşlardır. Dilbilimciler bu söz sanatını belâgat yönüyle incelerken, Kur’ân-ı Kerîm’i belâgat açısından yorumlayan âlimler ise onu kullanılmasındaki hikmet yönüyle ele almışlardır. Kur’ân-ı Kerîm Arap diliyle indirildiği için iki tarafın da çalışma konusu olmuştur. Yapılan çalışmalarda tekrar farklı açılardan ele alındığı için birçok farklı şekilde gruplandırılmıştır.

²⁶ Muhammed Eser Altuntaş, “Gâyetü’l-Emânî’de Lafzî Tekrîr”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 15 (2022), 227-228.

²⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 193.

²⁸ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 109/2,3.

Kur’ân-ı Kerîm’de tekrar üslûbunun çok sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Bu tekrarlar her zaman aynı anlamı vermemiştir. Kur’an’da tekrarlar; bilgi öğretimi, uyarı, müjde, tehdit ve teselli gibi işlevlere yöneliktir. Bu tekrarlar, hem biçimsel hem de içeriksel açıdan çeşitlilik gösterir.²⁹

2.5.1. Te’kit (تأكيد)

Sözlükte “güçlendirmek, sağlam hale getirmek” anlamındaki “أكيد” kökünden türeyen te’kîd “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” demektir. Tekrar Kur’ân-ı Kerîm’de bazen sözü vurgulamak, bazen mânânın üzerinde durmak, bazen de dikkati aynı konuya bir daha çekmek için tekrarlarla başvurulmuştur. Yapılan tekrarlarla mânânın pekiştirilip cümleye kesinlik anlamının verilmesi sağlanmıştır. Tekasür 3 ve 4. âyetlerinde olduğu gibi.

(كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾)

“Hayır! İleride bileceksiniz. Hayır hayır! İleride bileceksiniz.”³⁰

Aynı ifade tekrar edilerek söylenilen ifadenin anlamının pekiştirilmesi amaçlanmıştır.

2.5.2. Uyarı (إنذار)

Kur’ân-ı Kerîm inananlar ve doğru yolda olanlar için müjdeleyici bir kitaptır. Buna karşılık yoldan sapmış olanlar veya buna meyledenler için uyarı niteliğindeki âyetler de bulunmaktadır. İnzârı şu şekilde de tanımlayabiliriz: “İnzâr, gaflet ve dalâlet içinde olmaları sebebiyle kendilerini bekleyen tehlikeyi göremeyen kimseleri uyandırma; yapılan günahlara karşı ise ilâhî ceza ile korkutmadır.”³¹ İnsan unutan bir varlık olması sebebiyle yaptığı iyilik ve kötülüklerin ahiret hayatında tekrar karşısına çıkacağı tekrar üslûbundan yararlanılarak sık sık hatırlatılmıştır. Yasin sûresinin 5 ve 6. âyetlerinde olduğu gibi.

(تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِنُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾)

²⁹ Ahmet Yüksel, “Kur’ân’da Tekrarlar ve Hikmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (2013), 111.

³⁰ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 102/3,4.

³¹ Turgay Gündüz, “Pedagojik Açıdan Kur’an’da ‘İnzâr’ Kavramı Ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (ts.), 525.

“Kur’ân, ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde olan bir kavmi uyarman için mutlak güç sahibi, çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.”³²

2.5.3. Takrir (تكرير)

Kur’ân’daki tekrarların bir amacı da takrirdir. Bu kavram, sözlükte “bir şeyi yerleştirmek, sabitlemek, açıklığa kavuşturmak ve gerçeği kabul ettirmek” anlamlarına gelmektedir.³³ İnsanlar kavrama ve algılama seviyeleri veya hafızalarının kuvvetli olup olması yönünden farklılık gösterirler. Kur’ân-ı Kerîm’de tüm insanları muhatap aldığı için ilâhî mesajın daha iyi anlaşılması ve âyetlerin hafızalara iyice kazınması için yine tekrar yöntemine başvurulmuştur. Aynı şekilde iman etmemekte inatçı tavır sergileyen müşriklerin iman etmeleri ve kalben ikna olmaları içinde yine ilâhî uyarılar sık sık tekrar edilmiştir.

(وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾)

“And olsun, düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü (Kur’ân âyetlerini) onlara peş peşe ulaştırdık.”³⁴

âyeti de tekrarın bu amaçla kullanıldığına delil teşkil etmektedir.

2.6. Kur’an-ı Kerim’de Tekrar Çeşitleri

Arap dili belâgatında tekrar üslûbuna çok önem verilmiş, Araplar ve dönemin şairleri; sözü teyit etmek, pekiştirmek gibi anlamları vermek amacıyla tekrar üslûbunu çok sık kullanmışlardır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarlar Arapların günlük dilde kullandıkları tekrar ile aynı amaçla ve aynı bağlamda kullanılmıştır diyebiliriz. Araplar da tekrarı ikiye ayırmıştır. Birincisi tekrarın yanlış kullanılması sebebiyle sadece sözün uzamasına neden olan gereksiz tekrar; Bu Kur’ân-ı Kerîm’de hiç yer almamaktadır. İkinci tekrar türü ise faydalı olan tekrardır. Bu tekrarın kullanılmaması eksik ya da yanlış bilgi vermeye yol açacağı için kullanılmasının şart olduğu, verilmek istenen mesajın doğru şekilde aktarılmasını sağlayan hikmetli tekrar türüdür. İşte Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarların hepsi de hikmetli kabul edilen bu tekrar türündendir. Çünkü tekrardan

³² Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 36/5,6.

³³ Şafak Çatal, “Kur’an’da Tekrar Olgusu Ve Zemaşşeri: Anlam, Hikmet Ve Fonksiyonel Analiz”, Diyanet İlmi Dergi 61/2 (ts.), 520.

³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 28/51.

kaçınayım derken gerekli olan lafızları kullanmamak, bir anlatım içerisinde bir kaç defa aynı lafzı kullanmama gayreti, o anlatımın muhatap üzerindeki etkisinin azalmasına neden olur. Buna karşılık Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarların doğru ve ölçülü şekilde kullanılmış olması anlatımını güçlendirerek ikna etme düzeyini artırmıştır.

İbnü’l Cevzi, İbnü’l-Kesîr ve Kādî Abdülcebbar gibi bazı âlimler de Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarın lafızda ve mânada bulunması açısından ikiye ayırmışlardır.

2.6.1. Lafızda tekrar

Lafızda yapılan tekrar aynı kelime ya da cümlelerin hiçbir değişiklik yapılmadan vurgulama, dikkat çekme ya da pekiştirme amacıyla ifadenin olduğu gibi tekrar edilmesidir. Bu tekrarın türünü 31defa (فَبَايَ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ) “O halde rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?”³⁵ âyetinin geçtiği Rahman sûresi, 10 defa (وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ) “O gün vay yalanların haline”³⁶ âyetinin geçtiği Mürselât sûresi 8 defa (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً) “Şüphesiz bunlarda (Allah’ın varlığına) bir delil vardır; ama onların çoğu inanmamaktadırlar.”³⁷ âyetinin geçtiği Şuara sûresi ve 4 defa (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ) “Andolsun biz Kur’ân’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”³⁸ geçtiğini Kamer sûresinde görebiliriz.

2.6.2. Mânada tekrar

Tekrarın diğer türü de lafızla değil sadece aynı anlam verilerek yapılan tekrardır. İlâhî bir kitap olan Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûl sebebinde bakıldığında muhatapların zihnine ve kalbine tevhid inancını yerleştirmek, kulluk vazifesi gereği ibadetlerin ifa edilmesi ve bazı gelenek ve görenekleri kaldırıp İslâm hukukuna uygun bir yaşama tarzı getirmesi yönüyle de öğretici bir kitaptır. Dini bilgilerin pekiştirilmesi, imanın kalpte yerleşmesi insanların farklı yaşama tarzının hayatına uyum sağlaması için bununla ilgili hükümler tekrar tekrar zikredilmiştir. Yani buradaki tekrar verilmek istenen mesajın belirginleşmesi

³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali, 55/13.

³⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali, 77/15.

³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali, 26/8.

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali, 54/17.

ve dini mesajların muhatabın zihninde tam ve doğru bir şekilde yer alması için kullanılmıştır.

İlk peygamberden son peygamber Hz. Muhammed'e kadar gönderilen peygamberlerin hepsi farklı topluluklara İslâm'ı tebliğ etmek üzere gönderilmişlerdir. Bazı kavimler ise İslâm inancını reddedip gönderilen peygamberleri yalanlanmışlardır. İman etmemekte direten topluluklara gönderilen peygamberler olumsuz tavırlarla karşı karşıya kalmış ve karşılaştıkları zorluklarla mücadele etmeye çalışmışlardır. İman etmemekte direten topluluklara gönderilen peygamberler olumsuz tavırlarla karşı karşıya kalmış ve karşılaştıkları zorluklarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Gönderildikleri toplumlar ise inkâr ettikleri için helak edilmişlerdir Hz Muhammed de dini tebliğ ederken oda aynı şekilde gerek yakınları gerek çevresindeki insanlar olsun diğer peygamberler gibi bazı sıkıntılara maruz kalmıştır. Allah, peygamberin bu olaylar karşısında sabır gösterebilmesi ve teselli kaynağı olması için önceki peygamberlerin yaşadıkları zorlukları örnek göstermiştir. Peygamberi dikkate almayıp İslâm'ı kabul etmemekte direnenler içinde önceki kavimlerden bunu yapanların başına bazı felaketler geldiğini sonra da helak oldukları haberi verilmiştir. Kur'an'ın inzâli ile ulaşılmaya çalışılan ana gayelerden bir tanesi de öğüt ve misallerle insanların ibret almalarını sağlamaktır.³⁹

Kıssalardaki tekrarlar, lafız tekrarı olmayıp kavimlerin inkârda ısrarcı olmalarının bir sonucu olarak, farklı azaplarla tekrar tekrar karşı karşıya kalacaklarını vurgulayan tekrarlardır. Hz. Musa döneminde İsrailoğullarının; kurbağa, çekirge istilasası ve nehrin kanla dolması gibi farklı farklı birçok musibet yaşaması, İslâm dinine inanmakta direnç gösterdikleri sürece farklı felaketlerin yaşanacağı mesajını vermiştir. Bu âyetler ibret alıp ders çıkarma niteliğinde olmasının yanı sıra aynı zamanda Allah'ın gazabının gerçek olduğuna da delildir. Kıssalar, kıyamet, cennet, cehennem tasvirleri birer manevi tekrar örneğidir.⁴⁰

Kur'an-ı Kerîm'deki âyetlerin büyük bir kısmı, ölümden sonraki ahiret hayatıyla ilgilidir. Dünya hayatının gelip geçiciliğini insanın fani oluşunu sıkça hatırlatılıp öbür dünya için düşünmeye sevk eder. Bu tekrarlar sadece peygamber ya da inanmayanlar için değil tüm insanlar içindir. Allah'ın unutmaya yatkın kuluna karşı son derece merhametli ve adaletli olduğunun göstergesidir de aslında.

³⁹ Bayram Aktaş, "Fahreddin Er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'da Mesellere Yaklaşımı (Emsâlû'l-Kur'an Bağlamında)", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2021), 256.

⁴⁰ Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 39.

(إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ) (٢٤)

“Dünya hayatını hali, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır.”⁴¹

(وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ) (٤٥)

“Onlara dünya hayatı örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar.”⁴²

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعٌ فِي الْأَرْضِ) (٢١)

“Görmedin mi? Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit çeşit ekinler çıkarıyor.”⁴³

(إِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ) (٢٠)

“Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.”⁴⁴

Farklı sûrelerde yer alan bu uyarı niteliğindeki âyetlere her defasında yeni eklemeler yapılarak verilmek istenen mesajı tekrar tekrar pekiştirerek daha kalıcı bir şekilde ifade edilmesi sağlanmıştır. Bu âyetleri birlikte incelediğimizde konu bakımından aralarında mükemmel bir uyumun olduğu görülür.

2.7. Eğitimde Tekrar

Tekrar, bellekteki bilgilerin zihne kazınmasını ve orada kalıcı bir yer edinmesini sağlayan bir süreçtir. Bu süreçte bilgiler herhangi bir değişikliğe uğramadan zihinde yerini korur. Anlamlı, ilgi çekici ve düzenli tekrarlar ise bu süreci kolaylaştırır.

Yüce Allah, insanları birbirinden farklı fıtratta yaratmıştır. Bu farklılıklar insan hayatının her alanında dikkat çekmekle birlikte eğitim uygulamalarında çok daha fazla üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğitim-öğretim faaliyetleri, insanın farklı durumlarına göre planlama yapmayı öngörür. Özel durumlardan kasıt kişinin fizyolojik

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 10/24.

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 18/45.

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 39/21.

⁴⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 57/20.

ve psikolojik farklılıklarıyla birlikte sosyal çevre şartlarıdır.⁴⁵ Bunları önemsemeyen bir eğitim sistemi başarılı olamaz.⁴⁶

Eğitim öğretim çalışmalarında birçok yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Şüphesiz ki bu yöntem ve tekniklerin en kadim olanı “ezber yöntemi” uygulamalarıdır.⁴⁷

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar her dönemde toplumlarda okuma yazma bilmeyen bir kesim var olmuştur. Milletler için vazgeçilmez olan kültürün, bilginin ve değerlerin aktarımı uzun süre sözlü edebiyat yoluyla sağlanmıştır. Günümüzde de hâlâ önemli bir kesim okuma yazma bilmemekte; bu durum, insanların farkında olsun ya da olmasın, günlük hayatta ezber yöntemine başvurduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Zira insanın hafızasında yer edinmeyen bir bilgiyi kullanması mümkün değildir. Bu da eğitim ve öğretimde ezber yönteminin tamamen dışlanması söz konusu olamayacağını göstermektedir.

Ezberin eğitimde önemli bir yeri olduğu ifade edildikten sonra, insanın ezberleme sürecinde tekrarın nasıl bir işlev üstlendiğini ele alacağız. Ezberleme meselesi, tüm öğrenim, öğretim ve çalışma süreçlerinde hem ilk, hem de son öge olarak yer alır. Her türlü bilginin kazanımı, elde edilmesi mutlaka ezberlemeyi gerektirir.⁴⁸ Bilgilerin ezberlenebilmesi de çokça tekrar edilmesine bağlıdır ancak bu şekilde bilgiler zihinde yer bulur. Zernûcî öğrenmeyi sanki bilgileri bir çeşit hafızada tutma şeklinde düşünmektedir ve bunun için ezberlemeye faydalı olacak tekrar etmenin öneminden kitabında sıkça bahseder ve “Ezberlenmeyen ilim değildir.” der.⁴⁹ Ezbercilik konusu üzerinde bu kadar fazlaca durmasına rağmen Zernûcî, kuru bir ezberciliği asla kabul etmez.⁵⁰ Anlamalı öğrenme ve zihnin yeni bilgileri işleyerek yeniden yapılandırması, bu tür ezber yöntemini destekler. Tekrar metodunun ayrıca hem öğrenme hem de hafızayı güçlendirme konusunda olumlu etkisinin olduğu da bilinmektedir. Çünkü “Etkili ve anlamlı öğrenmede iyi düzenlenmiş tekrarın rolü büyüktür. Tekrar, öğrenmeyi sağlam zemine oturtur. İlk öğrenilenler, daha sonra öğrenilenleri etkiler; benzer bilgilerin öğrenimini

⁴⁵ Yaşar Fersahoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 380.

⁴⁶ Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 710.

⁴⁷ Rafet Kayretli - Ertuğrul Oral, “Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Konusunda Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* 2/4 (2014), 19.

⁴⁸ Kayretli - Oral, “Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Konusunda Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri”, 20.

⁴⁹ Ruken Yaşlı, *Eğitim İlke ve Yöntemleri Bakımından Zernûcî'nin “Tâ'limü'l-müte'allim” Adlı Kitabının Değerlendirilmesi* 2007, 49.

⁵⁰ Yaşlı, *Eğitim İlke ve Yöntemleri Bakımından Zernûcî'nin “Tâ'limü'l-müte'allim” Adlı Kitabının Değerlendirilmesi*, 50.

kolaylaştırır.⁵¹ Zernûci'nin ise tekrar metodu hakkındaki görüşü şöyledir: “Öğrenci, dersi hocasının ağzından dinleyip anlamaya yahut düşünerek, tefekkür ederek ve çok tekrar ederek anlamaya gayret etmelidir. Zira dersin miktarı az, tekrarı ve düşünülmesi çok olursa o ders anlaşılır.”⁵²

2.8. Felsefede Tekrar

Felsefe de tekrar yalnızca bir olayın yinelenmesi şeklinde değil daha geniş boyutuyla ele alınan bir kavramdır. Tekrarın mahiyeti varlığın yapısı, bilgi edinme süreci ve insanın kendini gerçekleştirme sürecine kadar uzanır. Kozmolojik düzende ve tarihteki süreklilik açısından da ele alınmış, her dönem de yeni bir anlam katmanı kazanmıştır. İnsan açısından bakıldığında tekrar, bireyin kendi varlığını sorgulamasına, tecrübelerini bir kez daha yorumlamasına ve benlik bilincini oluşturmaya imkân tanıyan canlı bir süreç olarak ortaya çıkar. Ayrıca kozmolojik düzende tekrar, evrendeki düzen ve döngüsel yapı fikriyle bağlantılı olarak ele alınırken; tarihsel süreçte ise olayların, düşüncelerin ve değerlerin farklı şekillerde yeniden ortaya çıkması üzerinden süreklilik ve değişim arasındaki bağlantıyı görünür kılar. Bu yönüyle tekrar, her dönem içinde bulunduğu fikrî ve kültürel bağlama göre yeni anlam katmanları kazanarak felsefi düşüncenin dinamik ve üretken bir unsuru hâline gelmiştir.

2.8.1. Ontolojik açıdan tekrar

Ontoloji de tekrarı en iyi açıklayan filozof Heraklitostur. Onun düşüncelerini en iyi özetleyen sözü şudur: Aynı ırmaklara gireriz ve girmeyiz; bizleriz ve bizler değiliz.⁵³ Herakleitos'ta evrensel akış (panta rhei), düzensiz bir değişimi değil, logos tarafından belirlenen ölçülü ve yasaya bağlı bir sürekliliği ifade eder. Bu nedenle tekrar, aynının birebir geri dönüşü değil; aynı ilkenin değişim içinde düzenli biçimde tezahür etmesi anlamına gelir.⁵⁴ Ona göre mutlak anlamda tekrar yoktur; zira evrendeki tüm olaylar sürekli bir akış hâlinindedir. Ancak bu akışın aynı düzene bağlı olarak sürmesi, kozmik bir tekrarın varlığına işaret eder. Doğa düzeninin döngüsel yapısı, mevsimlerin, olayların ve

⁵¹ Necati Kara, “Kur'an'da tekrarlar”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/4 (1993), 114.

⁵² Yaşlı, *Eğitim İlke ve Yöntemleri Bakımından Zernûci'nin “Tâ'limü'l-müte'allim” Adlı Kitabının Değerlendirilmesi*, 39.

⁵³ Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2016), 104.

⁵⁴ Herakleitos, *Fragmanlar*, 88.

canlıların düzenli biçimde tekrarlanmasıyla ortaya çıkar ve bu durum evrendeki düzenin temelini oluşturur. Eğer tekrar olmasaydı, bu olayların düzenli bir şekilde işlemesinden söz etmek mümkün olmazdı, bu açıdan tekrar, ne mutlak bir durağanlık ne de başboş bir değişkenliktir.⁵⁵ Tekrar, evrende yaşanan değişimlere rağmen sürekliliği mümkün kılan temel ilkedir; değişime karşın özünü koruyarak devamlılık gösterir.

2.8.2. Epistemolojik açıdan tekrar

Platonun idealar görüşüne göre Platon’a göre gerçek bilgi, zihnimizde önceden var olan idealar dünyasında sahip olduğumuz bilgilerdir. Öğrenme eylemi ise bu bilgilerin hatırlanması olarak tanımlanır. Buna göre insan, bilgiyi dışarıdan edinmez; öğrenme, zaten mevcut olan bilginin duyular aracılığıyla harekete geçirilmesi sürecidir. “Ruh, her şeyi önceden bildiği için öğrenme dediğimiz şey aslında hatırlamadır.”⁵⁶ Bilgiye ulaşmada hakikate bir geri dönüş söz konusu olduğundan, öğrenmenin var olan bilgilerin tekrarlanması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda tekrar, bilginin inşası değil, zihnimizde bulunanların tedricî bir biçimde açığa çıkmasıdır. Bu açıdan idealar dünyası ile tekrar arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki bulunmakta olup Platon felsefesinde tekrar, bilginin doğruluğunu temellendiren epistemolojik bir ilke olarak konumlanmaktadır.

2.8.3. Varoluşsal açıdan tekrar

Tekrar, basit bir yinelenme ya da geçmişin olduğu gibi geri gelişi değildir; aksine bireyin farklı olay ve olgular karşısında tutumlarını değiştirerek kendini geliştirdiği bir süreci ifade eder. Varoluşçu düşünce, sürekli aynı kimliğin taşınmasını değil, benliğin her defasında yeniden kurulması anlamını vurgular. Varoluşsal açıdan tekrar, zorunlu bir süreç değil, bireyin tercihleriyle şekillenen bir evredir. Birey aynı şartlarla tekrar karşılaşabilir ancak bu durumlar karşısında her zaman farklı tepkiler verebilir. Tekrar, bu açıdan kişiliğin oluşumunu yeniden tasdik etme anlamı kazanır çünkü aynı hareketlerin birbirini geri gelişi değil, belirli farklarla yeni bir biçim kazanmasıdır. Tekrar, hatırlamanın

⁵⁵ Sadık Kılıç, *Varlık ve değişim* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 42.

⁵⁶ Platon, *Menon*, thk. Cengiz Çakmak (Ankara: Dost Kitabevi, 2015), 97.

tersine ileriye dönüktür; hatırlama geçmişini geri getirirken, tekrar varoluşu yeniden mümkün kılar.⁵⁷

Felsefi açıdan “tekrar”, sadece bir olayın yinelenmesi değil; varlık, bilgi, zaman, anlam ve insanın kendisini gerçekleştirmesi gibi çok yönlü alanlarda ele alınan temel bir kavramdır. Hem Antik Yunan felsefesinde hem modern ve postmodern düşüncede tekrar, varlığın düzenini, bilginin oluşum süreçlerini ve insanın kendi varoluşunu anlamasını sağlayan kurucu bir ilkedir.

⁵⁷ Søren Kierkegaard, *Tekrar*, thk. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013), 49.

3.ÂLİMLERE GÖRE TEKRAR KAVRAMI

Kur'ân-ı Kerîm indirildiği dönemde Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Araplarda yazılı edebiyattan ziyade daha çok sözlü edebiyat hâkimdi. Bu bağlamda Kur'an her ne kadar yazılı bir metin olsa bile, üslûp ve içerik bakımından şifahi hitap özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.⁵⁸ Dönemin insanları okuma yazma bilmediği için tüm olaylar sözlü iletişimle anlatılır ve sonraki insanlara yine bu şekilde aktarılırdı. Bu yüzden Araplar arasında dilin etkili ve güzel kullanılması yani fesahat sözlü iletişimde çok önemli bir unsur olmuştur. Sözlü edebiyatta da duyguların ifade edilmesinde en önemli rolü üstlenen sanatsal metin de şiir olmuştur. Şiirin Arap toplumunda hem kültürel hem toplumsal açıdan çok önemli bir yeri vardır. Her kabilenin bir şairi vardı ve bu şairler kabilenin sözcüsü sayılırdı. Bu şairlerin kabilelerinin soyuyla övünme, kabilelerini yüceltme ya da kabilesinin önemli değerlerini şiirleriyle anlatmayı görev edinirdi. Şiir, şairin kabilesini, yaşadığı dönemin olaylarını ya da bizzat kendisini ifade etme aracı olmanın ötesinde, şairlerin bu alanda büyük bir gelişme göstermeleriyle birlikte şöhret ve güç sergilemenin de bir vasıtası hâline gelmiştir. Bazen şairlerin tek bir sözle kabileler arasında savaş başlar ve yine bir sözüyle savaş bitebilirdi. Şiir alanında yarışmalar düzenlenmiş, panayırarda en iyi şiirler seçilmiştir. Arap şiirinin zirvesi sayılan “المعلقات السبع” (7 şiir) Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Toplumda yazılı ürünlerin yaygın olmaması sebebiyle tarihî olaylar, övülen kahramanlıklar ve atasözü niteliğindeki sözler ezberlenerek hafızada muhafaza ediliyordu. Bu durum, hem şairlerin hem de toplumun hafızasının son derece güçlü olmasına ve uzun şiirlerin dahi ezberden okunabilmesine imkân sağlamıştır. Hafızalarının güçlü olması Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemelerinde kolaylık sağlamıştır. O dönemde Araplar için doğaçlama konuşma yeteneği ve güçlü bir hafızaya sahip olmak önemli özellikler arasında yer alıyordu. Anlaşılsın ve öğüt alınsın diye Arapça nazil olan Kur'an, üslûp bakımından indiği dönemin üslûbuna ve Arap dilinin özelliklerine kayıtsız kalmamıştır.⁵⁹

⁵⁸ Deniz Doğan, “Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı Ve Bağlam İlişkisi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 267.

⁵⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 160.

Belâgatın en zirvede olduğu dönemde, en iyi en önde gelen şairlerin bile hayranlık duyacağı bir üslûpla onlara meydan okuyacak şekilde indirilmiştir. Çünkü böyle bir kitabın insan sözlerinin çok ötesinde benzerinin bile yazılmasının mümkün olmadığı bir mükemmellikte olmasıyla mûcizevî yönüne dikkat çekilmiştir. Kur'an, cahiliye Arap edebiyatında kullanılan hitabet, kıssa, mesel, yemin ve tekrar gibi anlatım üslûbuyla, evrensel muhtevasını benzersiz hale getirmiştir. Yine Kur'an en ince üslûpla, en derin mânayla en tatlı beyanla insanlığa hitap eder.⁶⁰

Kur'an'ın benzerini getirme hususunda tüm mahlûkata meydan okuyuşu, Kur'an'da dört merhalede tahakkuk etmiştir ki bu da, düşmanları âni olarak şaşkına çevirmemek, onlara güçlerini yeterince kullanabilecekleri bir fırsat vermek maksadıyla olabilir. Arap toplumu şiirde ve belâgatta böylesine gelişmişken Kur'an'ın mucize olduğunu ispatlamak onun üslûbuna benzerlik teşkil eden bir kitap ortaya koymaları istenmiştir. “De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”⁶¹

İnsanların bundan aciz kalmasıyla ikinci merhalede sadece on sûrenin benzerinin getirilmesi talep edilmiştir.

*“Yoksa onu (Kur'an')ı uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allahtan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.”*⁶²

12 ve 13. Ayetlerde

(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın Allah ise her şeye vekildir. Yoksa “onu (Kur'an')ı uydurdu mu? Diyorlar?” De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.⁶³

On âyetinde mümkün olmadığı anlaşıncı üçüncü merhalede tek bir sûrenin aynısının getirilmesi talep edilmiştir.

⁶⁰ Yusuf El-Karadâvî, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem* (İstanbul: Nida Yayınları, 2005), 58.

⁶¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 17/88.

⁶² *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 11/12,13.

⁶³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 11/13.

*“Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.”*⁶⁴

Buda mümkün olmayınca son merhalede aynısının değil sadece benzerinin getirilmesi talep edilmiştir.

*“Eğer kulumuza (Muhammed’e) indirdiğimiz Kur’an hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz Allah’tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin.)”*⁶⁵

*“Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının; o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”*⁶⁶

Âyette de müşrikler uyarılarak âyetlerin benzerini bile güç yettirmeyeceklerini bunu meydana getirmeye çalışmak yerine sadece iman ederek kurtuluşa erecekleri söylenmiştir. Âyetteki “asla yapamayacaksınız” ifadesindeki kesinliği ancak her şeye gücü yeten Allah söyleyebilir. Zira bir beşerin gelecekle ilgili bu kadar kati hüküm vermesi mümkün değildir. Bu inen âyetlerden sonra müşrikler Kur’ân-ı Kerîm’i artık inkâr edemeyeceklerini, Kur’ân-ı Kerîm’in insan sözlerinin çok üzerinde bir dilinin olduğunu ve Mûcizevî bir kitap olduğunu kabullenmişlerdir. Belâgat yönüyle yetersizliklerinin farkına varmış ve dilleri bağlanmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’in; ses düzeninde, dil yapısında beliren tatlı ve cezbedici sözleri kullanması, ilgi ve kabiliyetleri nispetinde insanları hoşnut etmesi, akli ve ruhu birlikte tatmin etmesi, nazımının güçlü ve birbiriyle uyumlu olması, bir mânâyı birçok söz ve farklı vecihlerle en etkili bir biçimde sunması, icmal ve beyana aynı anda yer vermesi, lafız için mânâyı, mâna için de lafzı terk etmemesi gibi pek çok dilbilimsel açıdan seçkin nitelikleri vardır. Kur’an bu özellikleriyle de hiçbir şeyden çekinmeden insanlara meydan okumuştur.⁶⁷

Arap toplumunda belâgat oldukça ileri seviyeye çıkmıştır. Tekrar Arapların günlük dilde ve şiirlerinde sıkça kullandıkları çok önemli üslûp sanatlarından bir tanesidir. Bu üslûp dilin etkili kullanılmasında birçok fayda barındırır ve ayrıca belâgatı da güzelleştirir. İyi şiirler yazan bir şair tekrarları boşuna yapmaz çünkü her tekrarın bir anlamı ve amacı vardır. Ayrıca Arapların dilindeki tekrar ve Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrar

⁶⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 10/38.

⁶⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 2/23.

⁶⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 2/24.

⁶⁷ Hasan Bulut, “Dilbilimsel Açıdan Kur’an’da İ’caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)”, *Academic Knowledge* 1/1 (2018), 40.

üslûbu arasında bir uyum olduğu görülür. Belâgat âlimlerinin hepsi tekrar kavramı kullanım amacına ve şekline göre farklı tanımlamalar yapmış ve birçok hikmetinin olduğunu savunmuşlardır. Şimdi bazı belâgat âlimlerinin tekrar hakkındaki görüşlerini inceleyeceğiz.

3.1. Belâgat Âlimleri

3.1.1. İbn Fâris'in tekrara yaklaşımı

İbn Fâris (ö. 395/1004), lügat, belâgat ve etimoloji (kök bilgisi) alanlarında oldukça önemli eserler kaleme almıştır. Belâgat ilmine dair her ne kadar sistematik bir eser yazmamışsa da kavramların kökenlerini inceleme, lafız ve mâna ilişkisi hakkında yaptığı analizleriyle bu ilme önemli katkıları olmuştur. Lügat ilmi ve anlam felsefesi üzerinde yaptığı çalışmalarla sonraki âlimler üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Eserleri etimoloji, sözlük bilimi ve Kur'ân dili konularında klasik dil kitaplarının temel kaynakları arasındadır. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa* adlı eserinde iştikak teorisiyle her sözcüğün kökünün değişmeyen sabit bir anlamının olduğunu savunur. Kelime hangi eki alırsa alsın değişmeyen anlamı özü aynıdır. *Es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luğa* adlı eserinde ise Arap dilinin yapısı işleyişi ve kullanım ilkelerinden bahseder. İbn Fâris Arap dilinin hikmetli olduğu görüşündedir. Sözcükler rastgele değil belli bir anlam mantığıyla türemiştir. *Mücmelü'l-Luğa* eseri ise sözlük niteliğindedir. Kelimelerin kısaca anlamı verilmiştir.

İbn Fâris, tekrar üslûbunu *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa* adlı eserinde şöyle değerlendirmiştir: Kelimelerin kökenleri aynı olduğu için, hangi şekilde kullanılırsa kullanılsın yine anlamın merkezinde birleşir. Tekrarla ifade değişmese bile ifadenin farklı ve yeni anlam katmanları ortaya çıkar bunu da mânanın gelişmesi şeklinde değerlendirir. Sözcüklerin farklı türevlerinin kullanılması anlamının dallanmasını sağlar bu da cümleye anlam çeşitliliği sunar. Dilin hikmetli olduğunu ve Arapların kelimeleri öylesine kullanmadığını söylemiştir. Kullanmalarındaki maksat mânayı vurgulamak, anlamda derinli oluşturma ve estetiklik katmaktır. Lafızdaki tekrar boşuna değildir.⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarları ise “*Es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luğa*” adlı eserinde işlemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar sözün heybetini arttırır ve verilmek istenen

⁶⁸ Aḥmad ibn Fâris, *el-Şâhibî*, thk. Ahmed Şaqr (Dârü'l-Fikr, ts.), 5-7.

mesajın zihinde daha kalıcı olmasını sağlar. Tekrar üslûbu Kur'ân-ı Kerîm'deki bir belâgat sanatıdır. Kur'ân'da ritmik şekilde tekrarlanan yapılar cümleye hem anlam hem de duygu yoğunluğu katar. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa* eserinde sözcüklerin sabit bir anlamı olduğu tezinin Kur'ân-ı Kerîm'deki ifadeler ve tekrarlar içinde geçerli olduğunu söyler. Bu kelimelerin anlamlarının çokluğundaki hikmet ve belâgatındaki incelik Kur'ân'ı Kerîm'in mûcizevî yönlerindendir. “Tekrar, Arapların kelâmında mâruftur; bu durum sözün güzelliğini bozmaz; bilakis fasih kelâmda tekrar, hikmet ve kasıtlı yapılır.”⁶⁹

3.1.2. Es-Seâlibî

Es-Seâlibî (ö.429/1038) edebiyatçı, belâgatçı ve meşhur bir lûgat âlimidir. Arap dili ve edebiyatı konusunda oldukça birikimlidir. Arap dili ve belâgatında otorite kabul edilmiş ve bu konu üzerine çok sayıda eser yazmıştır. Arap dilindeki sözcüklerin anlam boyutlarını edebî sanatlarla iç içe işleyerek belâgat sanatını ortaya çıkarır. Es- Seâlibî Cürcânî'den önce belâgat düşüncesinin kurulmasında bir halka sayılır.

Fıkhû'l-Luğa ve *Sirru'l-'Arabiyye* adlı eserinde Arapçanın incelikleri, kelime zenginliği gibi konuları işlemiştir aynı zamanda dil ve belâgatı bütünleştirmiştir. *Sihru'l-Belâğa* eserinde ise belâgat sanatlarından cinas, teşbih, istiare ve secî gibi sanatlarına örnekler vererek belâgatın estetik yönünü açıklar. Es-Seâlibî'ye göre belâgat kelime hazinesiyle değil anlatımın estetiğiyle olur. *Fıkhû'l-Luğa* eserinde kelimelerin anlamlarından çok belâgattaki kullanıldığı bağlam üzerinde durur. Belâgat sözün doğruluğundan daha çok hangi bağlamda kullanıldığıdır. Her bir lafzın kendine özgü bir kullanımı inceliği vardır, onları birlikte zikretmek, dilin sırlarını açığa çıkarır.⁷⁰ Ona göre önemli olan belâgat sözün etkili ve ahenkli kullanılmasıdır. Bu görüşü el-Cürcânî'nin nazm teorisiyle örtüşür.

Es-Seâlibî dilci olmakla birlikte tefsircidir. O, “*el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*” adlı tefsirinde daha çok dil, belâgat ve üslûp meseleleri üzerinde durur. Es-Seâlibî tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarları belâgatlı ve hikmetli anlatım olarak değerlendirir aynı zamanda pedagojik ve felsefî boyutlarıyla da ilişkilendirerek açıklar. Tekrarı belâgat bağlamında sadece lafzi benzerlikten ibaret olmayıp vurgulama, pekiştirme ve duygusal yoğunluğu artırma maksadıyla kullanıldığını

⁶⁹ ibn Fâris, *el-Şâhibî*, 66.

⁷⁰ es-Şa'îbî, *Fıkhû'l-Luğa*, 115.

savunur. Tekrar zihni uyararak muhatabın hakikatin önemini idrak etmesini sağlar. Her tekrar farklı bir bağlamda sunularak yeni bir mesaj taşır. Kur'ân-ı Kerîm'in îcâzi yönünün delillerinden biri olup belâgatın zirve örneklerindendir.

“Arap aynı kökten gelen lafızları çeşitli bağlamlarda kullanarak hem mâna zenginliği sağlar hem de kulağa hoş bir ses bırakmasını sağlar.”⁷¹ Aynı âyetlerin farklı sûrelerde geçmesinin hikmeti ise tekrar yönteminin bir eğitim aracı olarak işlevsel şekilde kullanılmasıdır. Bu tekrarlar sayesinde kıssalar ve hikâyeler zihinde kalıcılığı sağlar. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin dediği gibi tekrarlar farklı bağlamda kullanıldıklarında yeni bir mâna ifade eder.

3.1.3. Câhîz

Câhîz (ö. 255/869), Abbâsîler döneminde yaşamış; dil, edebiyat, kelâm, felsefe ve zooloji gibi alanlarda çok sayıda eser vermiş önemli bir İslâm düşünürüdür. Arap nesir üslûbunun zirve isimlerinden biri kabul edilir. Dil ve belâgatle ilgili çalışmalarını, Arap edebiyatının önemli yapıtlarından biri olan *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde toplamıştır. Bu eserinde fesahat, üslûp ve belâgat gibi konuları ele almıştır. Tekrar üslûbuna dair görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Ona göre tekrar, anlamı pekiştirmek, muhatabın dikkatini belirli bir noktaya çekmek ve etkili bir anlatım sağlamak amacıyla kullanılabilir; hatta etkili bir hitap için vazgeçilmez bir unsur olduğunu dahi ifade etmiştir. Tekrar onun için belâgatın bir unsurudur. Tekrarda en önemli şey dozunda ve doğru yerde kullanılmasıdır. Eğer yanlış yerde ve gereksiz bir tekrar yapılmışsa bu sanat olmaktan çıkar anlatımda bir kusur haline gelir. Câhîz lafızda tekrar, mânada tekrar ve ikna amacıyla yapılan tekrar olmak üzere tekrar çeşitlerini üçe ayırır.

“Tekrar, kulakta hoş bir ahenk bıraktığı sürece güzeldir. Anlamı sağlamlaştırır, hafızaya yerleşmesini sağlar. Nice söz vardır ki tekrar edildikçe daha da hayranlık uyandırıcı ve zarif hâle gelmiş; dinleyenlerce daha fazla kabul görmüş, buna rağmen güzellik sınırlarını aşmamıştır.”⁷²

⁷¹ es-Şa'î, *Fıkhu'l-Luğa*, 112-113.

⁷² Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 1/75.

Ona göre eğer insanlar tekrar etmeyi terk etselerdi, bilgi azalırdı. Bilgisi azalanın fazileti de azalır ve fazileti azalan kişinin değeri düşer. Eğer insanın bilgisi ve fazileti azalırsa, onun doğruyu takdir etme, kötünden sakınma yeteneği de azalır. O zaman, bir kişi hayır yaptığı zaman bunun kıymetini takdir edemez, şer işlediği zaman ise kınanmaz. Bilgisi ve fazileti az olan bir kişi, onur, zaferin mutluluğu, umut ve güven hissi gibi duyguları tatmaz.⁷³ İşte bu yüzden, tekrarın konuşmada önemli bir yeri vardır.

Câhîz'ın tekrar hakkında söylediği bu söz, daha çok tekrarın söylenilen şeyin hafızalara yerleşmesini sağlamaya yönelik amacı taşıdığıyla ilgilidir. Burada toplumun övünülecek ya da ayıplanacak olayları insanlar aralarında tekrar ederek sonraki kuşaklara aktarmasının önemini vurgulamıştır. Allah'ın kalamında bu ve bunun gibi birçok hikmet barındırması sebebiyle sıkça kullanılmıştır. Tekrarın, belâgatı güzelleştirmenin ya da belâgatta önemli bir unsur olmasının yanı sıra, insanların bazı bilgileri zihinlerinde kalıcı biçimde yerleştirebilmeleri için günlük dilde de gerekli olduğunu belirtmiştir.

3.1.4. Zemahşerî

Zemahşerî (ö.538/1144) de Câhîz gibi Arap dil ve edebiyatında önde gelen âlimlerdendir. El-Keşşâf tefsirinde Kur'ân-ı Kerîm'i daha çok dilsel tahliller, edebî sanatlar ve belâgat yönleriyle incelemiştir. Hem belâgattaki tekrar hem de Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlara dair önemli görüşleri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizevî yönünün belâgatı ve fesahatinin olduğunu vurgular. Belâgatta ise tekrar ona göre sözlerin sadece lafzi olarak yinelenmesi olmayıp anlamı vurgulamada ve derinlik katması amacıyla kullanılmasıdır. Bir cümlede tekrarın belirli bir amacı bulunuyor veya anlamı kuvvetlendiriyorsa, bu tekrar anlamlı bir tekrardır. Nitekim bu durum şu sözlerle ifade edilmiştir: “Tekrarın hikmeti varsa, o belâgattandır; aksi hâlde laf kalabalığıdır.”⁷⁴

Ona göre tekrar ancak yerinde kullanılırsa söze kattığı bir anlam olur aksi takdirde anlamsızdır. Aynı zamanda duyguların daha yoğun hissedilmesinde ya da sözlerin daha estetik olmasını sağlama gibi bir işlevi de vardır. Bu maksatlarla kullanılmamışsa tekrar üslûbu zayıflatır, sözü gereksiz uzatır ve dinleyeni yorar. Tekrarın, faydasız olduğu gerekçesiyle belâgatın bir aracı olarak kabul edilmemesi yanlıştır; aksine tekrar, özellikle tekrarların birbirine bağlı olduğu durumlarda, belâgatın

⁷³ Ebû Osmân Amr b. Bahr Câhîz, *Resâilü'l-Câhîz*, thk. Taha el-Hâcîr (Beyrut: Dârü'n-Nahda el-Arabiyye, 1983), 3/181.

⁷⁴ Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 1/202.

güzelliklerinden biridir. Arapların konuşmalarındaki gelenek, bir şeyin belirsiz olduğu veya gerçekleşmesinin yakın olduğu düşüncesini pekiştirmek amacıyla tekrar yapmaktır. “Bu, yapılan dua veya yeminlerin teyidi gibidir. Bu nedenle, Kur'an da Arapların diline dayalı olarak indirilmiştir.”⁷⁵ Bu sözleriyle, konuşma dilindeki tekrar ile Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrar üslûbunun paralellik gösterdiğini ifade etmiştir.

Yazdığı tefsir el-Keşşâf'ında lafız mâna bağlamını sarf, nahiv ve belâgat ilimleriyle açıklar. Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbunun incelikleri üzerinde durmuş ve lafızlardaki sanatları keşfetmeye çalışmıştır. Tefsiri daha sonra yazılan dil ve belâgat merkezli tefsirlerinin kaynağı oldu. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizevî yönünün mükemmel üslûbudur. Kur'ân'daki tekrarların hepsinin hikmetinin olup belâgat yönünden de sanatsal işlevinin olduğunu söyler. Tekrarlar farklı bağlamlarda verilerek anlamın yenilenmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'deki bilgilerin tedrici öğretim yöntemiyle sunulması amacıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda ibret alma, sözün etkisini artırma ve anlam çeşitliliği amacıyla da kullanılmıştır.

“Kur'an'daki tekrarlar, lafzın değil maksadın te'kididir. Her tekrar, zahirde aynı görünse de, bağlam itibariyle farklı mâna ve maksatlar taşır.”⁷⁶ “Her tekrar ayrı bir hikmete işaret eder. Bazen tehdit, bazen öğüt, bazen ibret için aynı kıssa tekrar edilir.”⁷⁷ Zemahşerî de Abdülkâhir el-Cürçânî'nin nazm teorisinden de etkilenmiştir. Ona göre tekrarlar cümle içindeki yapısal uyumu ve aralarındaki bağla cümledeki anlamın kuvvetlendirir, Tekrar, mâna zenginliği ve nazmın güzelliği içindir. Kur'an'da lafzın tekrarı değil, anlamın derinleşmesi vardır, Rahman sûresindeki tekrarlar nimetlerin vurgulanması, şükrün hatırlatılması ve muhatabın üzerindeki etkiyi artırması amacıyla, nimetlerin zikredildiği bu âyetin tekrarı, insan ve cinleri uyarılması ve bu varlıkların hatırlatılması içindir. Her tekrar ayrı bir bağlama hitap eder.⁷⁸ Zemahşerî'ye göre kıssaların farklı sûrelerde tekrar edilmesi ibret alınacak olayın ve verilmek istenen mesajın değişmesinden dolayıdır. Tekrar, her defasında yeni bir hikmet ve mesaj içerir. Bu, lafzî değil, maksadî tekrardır.⁷⁹

⁷⁵ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2009), 241.

⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 4/241.

⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 2/182.

⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 4/241.

⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, 2/182.

3.1.5. İbn Kuteybe

İbn Kuteybe (ö. 276/889) İslam tarihinin önemli bir edebiyatçı, tarihçi, mütercim ve hadis âlimidir. Özellikle Arap dili, edebiyatı, fıkıh ve kelam alanında eserler yazmıştır. O dönemde tefsir, dil ve tenkite dair önemli eserler yazan İbn Kuteybe'nin tekrara dair görüşlerini inceleyelim. Bu konuya dair *Adabu'l-Kâtib* ve *Eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ* adlı iki eseri vardır. Şiire ya da nesir diline yönelik bazı eleştirileri olmuştur. Tekrar hakkında değindiği noktalar ise şu şekildedir: Dilde bazen zaruri olabileceğini şiirde ise estetiklik katan bir unsur olduğunu söylemiştir. Ancak doğru şekilde kullanıldığında sanattaki rolü ortaya çıkar. Şiirlerde kusurlu bulduğu tekrarları şu yönleriyle eleştirmiştir. Sözün anlamına yeni bir şey katmadan sözü sadece uzatıp etkisi olmayan tekrarı ve şairin sırf kafiyelerin ölçüsünü doldurmak için kullandığı tekrarlar. Sadece lafı uzatan zorlamayla yapılan tekrar şiirin sıkıcı bir hal almasına sebep olurken amaçlı ve ölçülü tekrar ise şairin şiirdeki sanatı şeklinde değerlendirilir. Tekrarın her zaman tekrar olmadığı görüşüyle ön plana çıkmaktadır. Lafız aynı haliyle kullanılsa bile diğer unsurlar değiştiği için tekrarın yeni bir boyut kazandığını savunur.

Buna örnek olarak Kur'ân'da lafızları tekrar edilen birçok âyet gösterilebilir. Bu âyetler bazen sonrasında gelen konuların bazen de hitap edilen kitlenin farklı olması nedeniyle tekrar edilmiştir. Her biri farklı bir maksat bir hikmet ve siyak üzerine gelmiştir. Bıkkınlık veren bir üslûpla değil dikkatleri üstüne çeken bir üslûpla ifade edilir. Cahil biri, Kur'ân'daki tekrarları anlayamaz ve aynı şeyi neden tekrar ediyor, diye sorar. Hâlbuki Allah'ın kelimasında tekrar, hikmet ve öğüt içindir çünkü kalpler gafletle doludur.⁸⁰

3.1.6. Ferrâ

Ferrâ (ö.207/822), Kûfe nahiv ekolüne mensup olup Kûfe ekolünün seçkin temsilcilerindendir. Daha çok şiirler, şiveler ve bedevilerin kullandığı dil üzerine çalışmalar yapmış büyük bir nahiv ve lügat âlimidir. Hocası El-Kisâî'den çok etkilenmiş ondan ders almış ve abbâsîler sarayında da kendisi öğrencilere ders vermiştir. Abbasi

⁸⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muşkili'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Muhammed Ahmed Harun (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996), 89.

halifesi el-Me'mûn dönemindeki saraydayken çocuklara gramer kurallarını öğretmiş aynı zamanda tefsir sahasında da Kur'ân'ın dilsel yorumunda öncü çalışmalar yapmıştır. Ferrâ Kûfe ekolünün dilinin sadece şehirdeki Arapların değil bedevilerin de şiir ve konuşmaları üzerinden şekillendirerek gramer kurallarının sistemleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kur'ân'ı anlamada dilbilimine hâkim olmanın gerektiğini ileri sürerek nahiv ve tefsiri buluşturmuştur. Eserleriyle klasik Arap dilinin şekillenmesine katkı sağlamış ve ondan sonra gelen dilciler ve müfessirler üzerinde etki bırakmıştır.

Ferrâ'ya göre Kur'ân'ı anlamak nahiv kaidelerini bilmekle mümkündür o yüzden Kur'ân-ı Kerîm'i gramer yapısı ve lügavî açıdan ele aldığı dil merkezli bir tefsir yazmıştır. *Meanil-Kur'an* eserinde Kur'ân-ı Kerîm'i sarf, nahiv, lügat ve irâb açısından incelemiş ve dilsel tahliller yapmıştır. Tefsirinde harflerin kullanımı, fiillerin çekimi, zamirlerin dönüşü, lafzın tekrarı gibi konuları dilsel bağlamda açıklamak üzerine yoğunlaşır. Belâgat ilmindeki meseleleri sadece edebî değil aynı şekilde mantıksal zemin üzerine de oturturur.

Ferrâ konuşma dilindeki tekrarı zihinde pekişmesi için önemli bir araç olarak görmüştür. Rivayetlere göre Kisai'nin en önemli talabesi olan Ferrâ hocasından ders dinlerken not tutmayıp dinlemekle yetinmiştir. Halkasında ilgi duyduğu lügat ya da tefsir gibi konulardan söz edilince hocasının tekrar etmesini istemiştir. Buda tekrardan ezberlemek için istifade ettiği anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarları ise şu şekilde değerlendirir. Sadece lafzi bir yineleme olmayıp bir ifadeyi açıklamak veya vurgulamak amacıyla anlam bakımında farklılık arzeden hikmetli bir tercih olduğunu savunur. Ona göre bazı yerlerde tekrar kullanımı gramatik kuralların belirginleştirilmesi amacıyla. Bir olguyu öğretmek, pekiştirmek ve zihne kazımak gibi amaçlarla yapılan tekrar aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatının icaz olduğunun göstergesidir.⁸¹

3.1.7. Abdülkâhir el-Cürcânî

Abdülkâhir el-Cürcânî (ö.1009/1078) kelime anlam ve yapı arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyen önemli bir Arap dili âlimidir; belâgatta da kurucu sayılan en etkili şahsiyetlerdendir. *Esrârü'l-Belâğa* eserinde ise sözü etkili kılabilmek için belâgat

⁸¹ Bk. Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 173-175.

tekniklerin ve edebî sanatların nasıl kullanılması gerektiğini dilbilimsel çerçeve de sunar. Bunlar dışında eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatının sırlarını işler.

Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar lafızdaki eksiklik değil anlama derinlik kazandıran bir unsurdur. Tekrar, Kur'an'ın mucizesini ortaya koyan işaretlerden biridir. Çünkü aynı ifadelerin yeniden kullanılması, anlamı basitleştirmek değil, anlam katmanlarını çoğaltmak ve akıllarda kalıcılığı artırmak içindir.⁸² Bu tekrarlar Kur'ân-ı Kerîm'in icaz oluşunun bir parçasıdır ve nazımının vazgeçilmez unsurudur. Onun Kur'ân'ın nazmı üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde Kur'ân'ın icaz yönü sistematikleştirilmiştir. *Delâ'ilü'l-İ'câz* eserinde Kur'ân'ın dil yapısı ve belâgat yönüyle icazî oluşunu vurgular. Çünkü Kur'ân'da asla insan eseri olmasının mümkün olmadığı derecede mükemmel bir nâzım vardır. Kur'ân'ın mûcizevî üslûbunu anlatmak amacıyla ortaya koyduğu nazm teorisiyle bilinir. Nazm, kelimelerin rastgele değil, mâna ilişkilerine göre gramer açısından birbirine bağlanarak yerli yerince dizilmesidir.⁸³ Sarfe teorisini reddetmesini şu şekilde açıklar; Edebiyatta öylesine gelişmiş Araplar Kur'ân-ı Kerîme eş değer bir belâgat metni yazabilirlerdi ancak Allah Kur'ân-ı Kerîm'i gönderdikten sonra bu tehattîye cevap verememeleri için şairlik yetisi ellerinden almıştır. Sarfe düşüncesi Kur'ân'ın mucizeliğini imkânsız kılmaktadır. Zira insanların onun bir benzerini getirmeye güç yetireceklerine inanmak onun fesahat düzeyini sıradan kelimeler seviyesine indirmek demektir. Bu durumda Arapların onun bir benzerini getirmekten alıkonulmuş olmaları mucize olmaktadır.⁸⁴ Ona göre metinde asıl olan kelimelerin bağlamından ya da dizilişinden ortaya çıkan manadır. O nazım teorisini şöyle açıklar. Mâna, kelimenin sadece sözlük anlamında değil, konumlandığı yerdeki görevinde gizlidir.⁸⁵ “Bir söz, güzel kelimelerden değil; o kelimelerin nasıl bir araya getirildiğinden dolayı güzeldir.”⁸⁶

3.2. İcâz Âlimleri

Her kavim Allah tarafından gönderilen peygamberin getirdiği şeriatın doğruluğundan emin olmak ve peygamberlere inanabilmek için olağanüstü olaylar meydana getirmelerini istemişlerdir. Hak peygamber oldukları ve davalarının

⁸² Abdülkâhir Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Şâkir (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1990), 112.

⁸³ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, 46.

⁸⁴ İrfan Kaya, “Abdülkâhir Cürcânî'nin Sarfe Teorisine Yönelik Eleştirilerinin Orjinalliği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2022), 1000.

⁸⁵ Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, 112.

⁸⁶ Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, 82.

doğruluğuna Allah tarafından gerçekleştirilen mucizeler delil olmuştur. Mucize insanların yapmakta aciz kaldığı benzerini bile yapmaya güç yetiremeyeceği olağanüstü olaylardır. Bir şeyin mislini getirmekten muhatabı çaresiz bırakmaya sevk eden duruma da معجزة (mû‘cize) denmiştir.⁸⁷

Her peygamberin mucizesi farklı şekilde vuku bulmuştur. Genellikle gönderildikleri kavmin çok en çok geliştiği alanda mucizeleri olmuştur. Hissi, akli ve ilmi olmak üzere 3 mucize türü vardır.

-Hissi mucizeler, duyu organlarına hitap eden Allah'ın izni ve gücüyle tabiat kanunlarına aykırı şekilde gerçekleşen ilâhî fiillerdir. Bu mucizeler peygamberlerin isteği doğrultusunda değil inanmak iman etmek isteyenlerin kalben tatmin olması ve inanmak istemeyenlere de meydan okumak için gerçekleştirilir. Mucizenin faili peygamberler değil Allah'tır.

Her peygamberin mucizesinin gönderildiği toplumun en ileri seviyede olduğu alana yöneliktir. Kur'an-ı Kerim indirildiği dönemde Kur'an'ın ilk muhatabı olan Araplarda yazılı edebiyattan ziyade daha çok sözlü edebiyat hâkimdi. Bu bağlamda Kur'an her ne kadar yazılı bir metin olsa bile, üslûp ve içerik bakımından şifahi hitap özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.⁸⁸ Dönemin insanları okuma yazma bilmediği için tüm olaylar sözlü iletişimle anlatılır ve sonraki insanlara yine bu şekilde aktarıldı. Bu yüzden Araplar arasında dilin etkili ve güzel kullanılması yani fesahat sözlü iletişimde çok önemli bir unsur olmuştur. Sözlü edebiyatta da duyguların ifade edilmesinde en önemli rolü üstlenen sanatsal metin de şiir olmuştur. Şiirin Arap toplumunda hem kültürel hem toplumsal açıdan çok önemli bir yeri vardır. Her kabilenin bir şairi vardı ve bu şairler kabilenin sözcüsü sayılırdı. Bu şairlerin kabilelerinin soyuyla övünme, kabilelerini yüceltme ya da kabilesinin önemli değerlerini şiirleriyle anlatmayı görev edinirdi. Şiir, şairin kabilesini, yaşadığı dönemin olaylarını ya da bizzat kendisini ifade etme aracı olmanın ötesinde, şairlerin bu alanda büyük bir gelişme göstermeleriyle birlikte şöhret ve güç sergilemenin de bir vasıtası hâline gelmiştir. Bazen şairlerin tek bir sözle kabileler arasında savaş başlar ve yine bir sözüyle savaş bitebilirdi. Şiir alanında yarışmalar düzenlenmiş, panayırlarda en iyi şiirler seçilmiştir. Arap şiirinin zirvesi sayılan “المعلقات السبع” (7 şiir) Kâbe'nin duvarına asılmıştır. Toplumda yazılı ürünlerin yaygın olmaması sebebiyle tarihî olaylar, övünülen kahramanlıklar ve atasözü niteliğindeki sözler

⁸⁷ Bulut, “Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme)”, 37.

⁸⁸ Doğan, “Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı Ve Bağlam İlişkisi”, 267.

ezberlenerek hafızada muhafaza ediliyordu. Bu durum, hem şairlerin hem de toplumun hafızasının son derece güçlü olmasına ve uzun şiirlerin dahi ezberden okunabilmesine imkân sağlamıştır. Hafızalarının güçlü olması Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemelerinde kolaylık sağlamıştır. O dönemde Araplar için doğaçlama konuşma yeteneği ve güçlü bir hafızaya sahip olmak önemli özellikler arasında yer alıyordu. Anlaşılsın ve öğüt alınsın diye Arapça nazil olan Kur'an, üslûp bakımından indiği dönemin üslûbuna ve Arap dilinin özelliklerine kayıtsız kalmamıştır.⁸⁹ Belâgatın en zirvede olduğu dönemde, en iyi en önde gelen şairlerin bile hayranlık duyacağı bir üslûpla onlara meydan okuyacak şekilde indirilmiştir. Çünkü böyle bir kitabın insan sözlerinin çok ötesinde benzerinin bile yazılmasının mümkün olmadığı bir mükemmellikte olmasıyla mucizevî yönüne dikkat çekilmiştir. Kur'an, cahiliye Arap edebiyatında kullanılan hitabet, kıssa, mesel, yemin ve tekrar gibi anlatım üslûbuyla, evrensel muhtevasını benzersiz hale getirmiştir. Yine Kur'an en ince üslûpla, en derin mânâyla en tatlı beyanla insanlığa hitap eder.⁹⁰

Kur'an'ın benzerini getirme hususunda tüm mahlûkata meydan okuyuşu, Kur'an'da dört merhalede tahakkuk etmiştir ki bu da, düşmanları âni olarak şaşkına çevirmemek, onlara güçlerini yeterince kullanabilecekleri bir fırsat vermek maksadıyla olabilir. Arap toplumu şiirde ve belâgatta böylesine gelişmişken Kur'ân'ın mucize olduğunu ispatlamak onun üslûbuna benzerlik teşkil eden bir kitap ortaya koymaları istenmiştir. “De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”⁹¹

İnsanların bundan aciz kalmasıyla ikinci merhalede sadece on sûrenin benzerinin getirilmesi talep edilmiştir. “Yoksa onu (Kur'ân'ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allaktan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.”⁹²

12 ve 13. ayetlerde

(Ey Muhammed!) Belki de sen, (müşriklerin) “Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!” demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın Allah ise her şeye vekildir. Yoksa “onu (Kur'an'ı) uydurdu mu? Diyorlar?” De ki: Eğer

⁸⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 160.

⁹⁰ El-Karadâvî, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, 58.

⁹¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 17/88.

⁹² *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 11/13.

doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.⁹³

On âyetinde mümkün olmadığı anlaşılınca üçüncü merhalede tek bir sûrenin aynısının getirilmesi talep edilmiştir. “Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar. De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.”⁹⁴

Buda mümkün olmayınca son merhalede aynısının değil sadece benzerinin getirilmesi talep edilmiştir. “Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz Kur'an hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin.)”⁹⁵

Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının; o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”⁹⁶

Âyette de müşrikler uyarılarak âyetlerin benzerini bile güç yettiremeyeceklerini bunu meydana getirmeye çalışmak yerine sadece iman ederek kurtuluşa erecekleri söylenmiştir. Âyetteki “asla yapamayacaksınız” ifadesindeki kesinliği ancak her şeye gücü yeten Allah söyleyebilir. Zira bir beşerin gelecekle ilgili bu kadar kati hüküm vermesi mümkün değildir. Bu inen âyetlerden sonra müşrikler Kur'ân-ı Kerîm'i artık inkâr edemeyeceklerini, Kur'ân-ı Kerîm'in insan sözlerinin çok üzerinde bir dilinin olduğunu ve Mûcizevî bir kitap olduğunu kabullenmişlerdir. Belâgat yönüyle yetersizliklerinin farkına varmış ve dilleri bağlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok Mûcizevî yönü vardır ama asıl Mûcizevî yönü Arapların belâgatta en çok geliştikleri dönemde nazil olmasıdır. Araplarında çok sık kullandığı tekrar üslubu Kur'ân-ı Kerîm'de de sıkça kullanıldığı için sadece dilcilerin değil tefsir âlimlerinin de araştırma konusu olmuştur. Bazılarının bu konu hakkındaki görüşlerini inceleyeceğiz.

3.2.1. Said Nursi

20. yy'da yaşamış İslam'da yenilik hareketi getiren müfessir, islâm âlimi ve düşünürdür. Fikirleri, düşünceleriyle dini ve sosyal bir hareketin temelini atmıştır.¹³⁰ nüshadan oluşan Risale-i Nur külliyyatı birçok dile çevrilmiş ve dünya çapında okunan bir

⁹³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 11/12,13.

⁹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 10/38.

⁹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 2/23.

⁹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 2/24.

eser olmuştur. Said Nursi'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar mûcizevî yönünün ve belâgatının bir unsurudur. Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerinde de tekrar üslûbu sanat ya da belâgat için değil zorunlu olarak yapılmıştır, her kesimden muhataplarının hakikatleri tam anlamıyla kavrayabilmesi için tekrar anlatım yöntemine başvurulmuştur. Kur'ân-ı Hakîm, umum halk tabakalarına hitap ettiği için, tekrar lüzumu hâsıl olur. Zira halkın çoğu, her hakikati bir defada kavrayamaz.⁹⁷

Tekrarlar, nefsin terbiye edilmesi, kalbin tatmin olması ve aklın ikna edilmesi gereken hususlarda bir eğitim yöntemi olarak da kullanılmıştır. Tekrarlar yüzeysel açıdan aynı gibi dursa da hepsinin anlam katmanı farklıdır. Yani lafzî görünse de, mâna cihetinde yenilenmiştir. Her biri başka bir makamda, başka bir maksada bakar.⁹⁸

“Kur'ân'daki tekrarlar, tıpkı güneşin su üzerindeki akisleri gibidir; her bir akis, güneşin farklı bir cilvesini yansıtır.”⁹⁹ Bu tekrarlar her bir kullanımda sözün farklı bir noktasına değinildiği için insanın ruhu üzerindeki tesiri de farklıdır. Bazen bir sayfada aynı ibareler defalarca kez tekrar edilir. Sıradan bir anlatımda metnin sıkıcı olmasına sebep olurken Kur'ân-ı Kerîm'de bu sanat öylesine güçlü bir şekilde yapılmıştır ki anlatıma şevk veren bir üsluba dönüşmüştür. İnsan şükretmesi gereken hususlar onun için sıradanlaşır ve çoğu zaman birçok nimetin içinde olduğunu unuttur. “İnsan, gafletle ve alışkanlıkla nimetleri görmez. Kur'ân, tekrar ile o nimetleri göz önüne sererek onu şükre sevk eder.”¹⁰⁰

3.2.2. Fahreddin er-Râzî

Kendi döneminin ilmî müktesebâtının tamamının yakınıyla ilgilenen Râzî, tefsirden kelâma, felsefeden fıkıh usûlüne, dilden mantığa, tıptan astronomiye kadar çok sayıda ilmî alanda te'lifatta bulunmuştur. Bilinen eseri *Mefâtihu'l-Gayb* tefsirinde nakli delillerin yanında çoğu zaman mantığa başvurarak görüşlerini delillendirip kelimeler ve felsefe ışığında Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetler ve sûreler arasındaki ilişkiyi inceler ve Kur'ân-ı Kerîm'i bir bütün olarak değerlendirir. Tekrar üslûbuna yaklaşımı felsefî yönden derinlik taşıdığı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatının inceliği olması yönüyle de üzerinde durmuştur.

⁹⁷ Said Nursî, *Muhâkemât* (İstanbul: Sözler Yayıncılık, ts.), 19.

⁹⁸ Said Nursî, *İşârâtü'l-İcâz fî Emâti'l-Îcâz* (İstanbul: Sözler Yayınları, ts.), 84.

⁹⁹ Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996), 384.

¹⁰⁰ Said Nursî, *Lem'alar* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, ts.), 189.

Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarlar onun hikmetlerinden bir tanesidir, hiç bir tekrar boş değildir ya da sadece aynı sözün aynı şekilde ifade edilmesi değildir. Her defasında söz yeni bir mâna katması maksadıyla yapılır. Fahreddin er-Râzî hikmetli olmasını belâgatli olması, insan psikolojisine etkisi ya da mantık önermeleriyle ilişkilendirerek farklı açılardan deliller göstererek temellendirir. Tekrarın amacı da bir sözün bir defa söylenmesi ve birkaç defa söylenmesinin insan üzerinde aynı etkiyi bırakmayacağı, aynı söz vurgulanınca muhatabın daha kolay ikna olacağı ve nefsin bazı konularda yavaş yavaş terbiye edilmesi gerektiği için tekrara başvurulduğunu söyler. Belâgat yönüyle de aynı sözün farklı bağlamlarda verilmesi sözün aynı mesajı vermediğini her kullanıldığında yeni bir metnin ortaya çıktığını savunur.

Allah her şeyi hikmetle yapar. Eğer bir tekrar varsa, onun ya mâna ya da maksat yönüyle muhakkak bir faydası vardır.¹⁰¹ Aynı kelimenin veya cümlemin değişen manalarla tekrar edilmesi, Kur’an’ın mucizevî yönlerindendir.¹⁰² Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarlar her ne kadar sözlük düzeyinde tekrar görünse de, bağlamda (siyak) farklılık olduğundan dolayı anlamda da değişiklik hâsıl olur.¹⁰³

Mefâtîhu ’l-Gayb ’ta Fahreddin er-Râzî Rahman sûresinde aynı lafızla tam 30 defa tekrar edilen âyetin hikmetini şu şekilde sıralamıştır; “Muhatabın üzerinde bıraktığı etki açısından “bil ki, bu tekrarın yüce faydaları vardır. Bunlardan biri, nimetin hatırlatılmasının defalarca yapılmasının gerekmesidir ki, bu da gafletteki kalpleri uyandırır ve onları şükür ve itaate teşvik etsin.”¹⁰⁴

Tekrarın her kullanımda aynı mânayı ifade etmediğini de (فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ) ifadesi bu sûrede otuz bir kez geçen bu ayeti örnek göstermiştir. Her seferinde ya bir nimetten ya da bir azaptan sonra gelmektedir. Böylece tekrarı, bağlama göre ya bir hatırlatma ya da bir uyarı olmaktadır.¹⁰⁵ Zira belâgat açısından tekrar, eğer her defasında yeni bir anlamla veya farklı bir bağlamla geliyorsa, tıpkı burada olduğu gibi, belâgatın en güzel türlerinden biri olabilir.

Bu âyetlerin inzâr amacıyla kullanıldığına dair ise “Bazı yerlerde tekrar, azarlama ve inkâr etme tarzındadır. Cehennemden söz edilen yerlerde olduğu gibi: Yani bu tehdide rağmen nasıl yalanlarsınız?”¹⁰⁶

¹⁰¹ Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 1/186.

¹⁰² Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 5/156.

¹⁰³ Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 1/58.

¹⁰⁴ Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 29/133.

¹⁰⁵ Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 29/134.

¹⁰⁶ Er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 19/137.

Âyette vurgulanmak istenen diğer bir nokta da önce nimetler zikredilerek Allah'ın rahmeti gösterilir, sonra azapla Allah'ın adaleti ortaya konur. Bütün bunlar, tekrar edilen soru vasıtasıyla günahkârın kulağında yankılanır.¹⁰⁷

Hz Musa kıssasının Kur'ân-ı Kerîm'deki farklı sûrelerde yer almasını ve her sûrede farklı bağlamlarda verilmesini ise şu şekilde açıklar, Kur'ân'da kıssaların tekrar edilmesi, hitabın belâgatini artırmak ve farklı bağlamlarda farklı mesajlar iletmek içindir. Kur'ân'da tekrar edilen kıssalar, hatırlatma (tezkir), öğretme (ta'lîm) ve ruhî etki (tezkiyye) içindir. Bunlar sadece lafız tekrarı değil, hikmetlerin çeşitliliğidir.¹⁰⁸ Her sûrede anlatılan kıssa, o sûrenin temasına, hitap kitlesine ve içerdiği hikmete göre şekillenmiştir.¹⁰⁹

3.2.3. İbn Kuteybe

İbn Kuteybe, hem dinî ilimler sahasında hem de Arap dili ve belâgatı alanında temayüz etmiş önemli bir âlimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de anlaşılması zor ya da görünüşte çelişkili olan âyetleri İbn Kuteybe belâgat, dil, tefsir ve mantık disiplinlerinden istifade ederek bu âyetlere *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs* tefsirinde açıklık getirmiştir. Tefsirini daha çok o dönemde Kur'ân-ı Kerîm'i farklı sebeplerle eleştirerek zihinlerde kuşkuya yol açmak isteyenlere karşı savunma amacıyla yazdığı için âyetlerin hepsinin tefsirini yapmamıştır. Klasik tefsir kitabı yazmamasına rağmen tefsir ilmine çok büyük katkısı olmuştur.

İbn Kuteybe Kur'ân-ı Kerîm'i eleştiren ve yapılan tekrarların anlamsız olduğunu ileri sürenlere karşı Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların niçin yapıldığını ve hikmetlerini açıklamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de tekrarın ihtiyaç olduğunu ve farklı birçok amaçla yapıldığını ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatını güzelleştirdiğini savunmuştur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların Arap dilindeki tekrarlarla uyumlu olduğunu daha çok pekiştirme ya da vurgulamak için tekrar üslûbundan istifade edildiğini belirtmiştir. O dönem Araplar da bir konuyu daha etkili bir şekilde sunmak için farklı birçok sanata başvurmuşlardır. Söylenmek istenilen şeyin tesirini artırmak ya da mânâyı kuvvetlendirmek içinde tekrar etme yöntemine gidilmiştir.

¹⁰⁷ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/138.

¹⁰⁸ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 7/93.

¹⁰⁹ Er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20/72.

Tevilul müşkilul Kur'ân'da tekrara dair görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir. Kur'ân'da bazı ifadeler tekrar edilmiş olabilir. Ancak bu tekrar, anlamı pekiştirmek, zihinlerde daha sağlam yer etmesini sağlamak ve belâgat gereği yapılmıştır.¹¹⁰ Ona göre Aynı âyetin farklı sûrelerde tekrarı hikmete dayalıdır. Her tekrarda ya önceki bağlamdan farklı bir anlam vurgusu vardır ya da muhatabın konumuna göre bir yönlendirme söz konusudur.¹¹¹ Örneğin rahman sûresindeki tekrarlar “Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmenin mümkün olmadığını, her bir nimet zikredildikçe şükürün hatırlatılması gerektiğini göstermek içindir”¹¹² demiştir.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar tekit, anlama derinlik katması ve hitabın bu şekilde muhatap üzerinde daha etkili olması amacıyla Arap dilindeki tekrar geleneğiyle uyumlu şekilde yapılmıştır.

3.2.4. İbnü'l-Esîr

İbnü'l-Esîr Arap dili edebiyatı ve belâgatında otorite âlimlerdendir. Arap dilinin belâgatını, edebî dilini ve üslûp sanatını işlediği *el-Meselü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâir* eseri klasik edebiyatı yansıtan en önemli İslâmi dönem eserlerinden biridir. Eserini etkili sözün güzel üslûpla ve edebî sanatlarla ifade edilirken nasıl olması gerektiğini anlatmak için yazmıştır. Tekrar üslûbunu ele alan ilk Arap belâgatçilerinden olup eserinde tekrar üslûbuna geniş bir şekilde yer vermiştir. Tekrar üslûbu ona göre sadece lafzın ya da mânanın yinelenmesi değildir. Bilinçli, ölçülü ve maksatlı yapıldığında tekrar üslûbu metine sanatsallık katar aynı zamanda verilmek istenen mesajın muhataba daha çok etki etmesini sağlar. Fikri güçlendirerek üsluba ritim, ahenk katar ve duyguları daha da yoğunlaştırır. “Coşku, öfke ya da hayranlık gibi duygular tekrar yoluyla daha güçlü ifade edilir. Bu edebî bir gelenektir”¹¹³ demiştir.

İbnü'l-Esîr Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarın mûcizevî yönünü desteklediğini hiçbir tekrarın abes olmayıp her tekrarın bir hikmetinin olduğunu savunur. Ona göre bu tekrarlar en üst düzeydeki belâgat örneklerindendir. Rahman sûresinde **فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ** âyetinin

¹¹⁰ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Mısır: Matbaatü'l-İstikâme, 1954), 79.

¹¹¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, 81.

¹¹² İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, 84.

¹¹³ Ebu'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tebâne (Kahire: Dâru'n-Nehdeti Mısır, ts.), 2/1/218.

tekrar edilmesi, muhataba sürekli bir uyarıdır. Bu tekrar, hem estetik hem de psikolojik derinlik taşır.¹¹⁴

3.2.5. Suyûtî

Çok yönlü bir İslâm âlimi olan Suyûtî tefsir, fıkıh, hadis, dil bilimi ve edebiyat üzerine birçok alanda çalışmalar yapmış ve bu ilimlere dair eserler yazmıştır. *El-Müzhir fî ulû mi'l-lugati ve envâihâ* eseri Arap sözlük ve dil bilimi ile *Fıkhu'l-Luğa* konusundaki derli toplu ve kapsamlı ilk eser olarak kabul edilmektedir.¹¹⁵ Suyûtî daha çok hadis, fıkıh, dil ve Kur'ân ilimleri üzerine yaptığı çalışmalarla bilinir. Tefsirini rivayet metoduyla yazmışsa da daha çok Kur'ân ilimlerini işleyen mensuh, sebebi nüzul, icaz ve veciz-tafsil gibi başlıkları sistematik bir şekilde ele almıştır. Eserinde Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar içinde ayrı bir başlık açmıştır. Ona göre tekrar, Arapların bilinen üslûp sanatlarından bir sanat dalıdır ve dilin belâgatının güzelliklerinden biridir.¹¹⁶ Suyûtî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar tedrici öğretim yöntemidir aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbunun belâgatıdır. Kur'ân'daki tekrarlar, ya lafzidir ya da sadece mâna bakımındandır. Hepsi hikmetlidir, lüzumsuzluk yoktur.¹¹⁷ Tekrar çeşitlerini dörde ayırmıştır.

İlki lafzi tekrar, kelimenin aynen tekrarı, Rahman Sûresindeki tekrar gibi. İkincisi ise manen tekrar, diğer türü aynı olay ya da ifadenin farklı bağlamlarda verilmesi, Hz. Musa kıssasının birçok sûrede geçmesi gibi. Bir diğer türü de Sebep ve bağlam farkıyla yapılan tekrar ve aynı mesajın farklı sûrelerde farklı maksatlarla sunulmasıyla yapılan tekrar, Tekrarların farklı hikmetleri vardır. Hakikatleri idrak etme, hatırlatma ve kıssalardan ibret alınması bu hikmetlerden bazılarıdır.

Suyûtî Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarları Arap dili belâgatı açısından da değerlendirmiştir. Arap dilinde de tekrar güçlü bir anlatım aracı olarak kullanıldığı için iki üslûbu bağdaştırmıştır. “Kur'ân'daki tekrar, insanların dikkatini celbetmek, önemli bir meseleyi pekiştirmek, bir ifadenin başka bir yerde farklı yönüyle ele alınmasını sağlamak gibi çeşitli hikmetlere mebnidir.”¹¹⁸

¹¹⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâir*, 2/220-221.

¹¹⁵ Ekrem Çelik, “Süyûtî'nin Belâgat Anlayışı Ve Belâgat İlmindeki Yeri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (ts.), 325.

¹¹⁶ Es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3/173.

¹¹⁷ Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1988), 1/159.

¹¹⁸ Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/226.

3.2.6. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır felsefe ve din ilimlerinde derin bilgiye sahip olan bir İslâm âlimidir. Osmanlının son dönemlerinde yazdığı *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsiri tam kapsamlı Türkçe yazılmış ilk tefsir niteliği taşır. Tefsirinde öncelikle her âyeti sarf, nahiv gibi lafız yönünden çözümler ve daha sonra fıkıh, kelam tefsir açısından değerlendirir. Tekrarlar ona göre anlamın vurgulanması ya da insanın imanı içselleştirmesi için veciz ve etkili üslûp yollarından biridir. Her tekrar yeni bir anlam katmanı doğurur, bu tekrarlar zihni eğitim ve ruhi uyarıyı dile getirirken mânâyı pekiştirme de ve dilin inceliğinde bir araçtır.

Kur'ân'ın tertibinde ve tekrarında hikmet vardır. Her tekrar, ya yeni bir mana katmak ya da zihne yerleştirmek için gelmektedir. Kur'ân'ın metodu, insan nefsinin irşad etmeye yöneliktir.¹¹⁹ Bazı âyetlerde görünür de lafız tekrarı olmasa da manada tekrarlanan bir olgu vardır. Bu da amacın vurgulanmasına yöneliktir. Bu, Kur'ân'ın üstün belâgatına delildir. Tekrar, ya mânânın kuvvetlendirilmesi ya da ayrı bir anlam boyutunun açıklanması içindir.¹²⁰

¹¹⁹ M. Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 2/689.

¹²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/4402.

4. KUR'ÂNI KERİMDEKİ TEKRAR

4.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Üslûbu

Tekrar, Arap dilinde kullanılan bir üslûptur. Kur'an'ın tedricen nazil olması, müşrik ve kâfirlerle şiddetli bir mücadeleye girmesi ve mesajlarının yerleşmesini göz önünde bulundurduğumuzda tekrarın gerekli bir anlatım özelliği olduğunu söyleyebiliriz.¹²¹ Bu bağlamda Kur'ân'da bazı âyet ve kıssaların tekrar edildiği de görülür.¹²² Kur'ân, nazil olduğu dönemde Araplar arasında yaygın olan bu üslûbu daha belîğ ve fasih bir şekilde uygulamıştır. “Çünkü Cahiliye insanının Hz. Peygamber ve İslam'a karşı takındıkları inkârcı tutuma cevap olarak verilen öğüt ve vaadlerin ehemmiyetini yükseltmek, ifade ve hükümlerin kuvvetini arttırmak için kelimelerin ve âyetlerin tekrarını arttırmaktan daha tabii bir şey olamazdı.”¹²³ Kur'ân'ı anlamada sarf, lûgat, nahiv ve belâgat gibi dil ilimlerini esas alan âyetlerin yapısını gramer kuralları, lafız yapısı ve söz sanatları üzerinden açıklayan dil merkezli tefsirlerde âlimlerin tekrar unsurunun nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'de farklı farklı sûrelerde çok sayıda tekrar eden âyetler ve kıssalar vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de tekrar üslûbuna sıkça başvurulması sonucu çeşitli sorular ortaya çıkmıştır. Bu konu üzerine farklı dillerde çokça konuşulmuş ve tartışılmıştır; ancak tekrar meselesi çoğu zaman yalnızca lafzî açıdan değerlendirildiği için yeterince temellendirilememiştir. Bu durum, tekrar konusunun gerekçeleriyle birlikte ele alınmasını gerekli kılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in mûcizevî bir kitap olması ve birçok hikmetli yönünün olması sonucu çok sayıda farklı ilmin konusu olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i inceleyen ilimler ulûmü'l-Kur'ân başlığı altında toplanır. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarları ele alan ve inceleyen ilim dalı, Kur'ân ilimleri içerisinde *Tekrârü'l-Kur'ân* başlığı altında ele alınmaktadır.

Yüce Allah tarafından gönderilen ve içinde bu kadar çok hikmet barındıran Kur'ân-ı Kerîm'deki hiçbir şey amaçsız olamaz. Tekrarlarında, zahiren görülmese de, farklı farklı hikmetler bulunmaktadır. Konuşma dilindeki tekrarlar her zaman belirli bir

¹²¹ Hasan Yücel Başdemir, “Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2008), 79.

¹²² Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 173.

¹²³ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 173.

amaç doğrultusunda yapılmamış olsa da Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî kitap olması ve Allah tarafından gönderilmiş olması tekrarların belli bir gayeye yönelik yapılmış olmasını gerektirir. Dil âlimleri ve müfessirler bu tekrarların maksatlarını ve kullanıldıkları bağlam ışığında çözmek için konuyu farklı açılardan ele almış ve farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Tekrarlar; harflerin, sözcüklerin, olayların ve âyetlerin tekrarı şeklinde görülür. Bu konuyla ilgilenen âlimler tekrarı açıklamaya yönelik farklı görüşlerde bulunmuşlardır, Bu tekrarların insan üzerinde nasıl bir etki bıraktığı konusu da incelenmiştir.

Kur'ân'ı olumsuz yönleriyle eleştiren ve İslâm düşmanlığı yapanlar Kur'ân-ı Kerîm'in değerini düşürmek için birçok farklı yola başvurmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'i her yönden eleştirebilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in anlamı, belâgatı ya da tekrar üslûbu bile ayrı eleştiri konusu olmuş ve her yönden çürütölmeye çalışılmıştır. İslâm bilginleri bu eleştirileri karşılıksız bırakmayıp Kur'ân-ı Kerîm'i her açıdan deliller ışığında yorumlamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların da derin anlamlarını açıklayarak hikmetli olduğunu söylemişlerdir. Böylece Kur'ân'a yapılan eleştiriler geçersiz kılınmış ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî bir kitap olduğunu ve üslûbunun edebiyatta en zirveye ulaştığı görüşünü savunmuşlardır.

Sapkınlar ve mürtedler Kur'ân âyetlerine karşı çıkmış ve âyetleri saptırmaya çalışarak Kur'ân-ı Kerîm'in asıl vermek istediğı mesajı kendi yorumlarını dahil ederek değiştirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetleri yanlış okuma, yorumlama ya da hatalı sırayla dizme yoluyla anlam çarpıtılarak çelişkiler ön plana çıkarılmış ve inancı çok güçlü olmayan insanlar yanıltılmaya çalışılarak zihinlerinin bulanmasına neden olmuştur. Tartışmaları yalan ve asılsız olsa bile bu tartışmalar cahil insanların kalplerinde ve zihinlerinde şüpheler uyandırmıştır.

Bazı Avrupalı müsteşrikler, Kur'ân'daki tekrarları gereksiz olarak değerlendirirken Fransız müsteşrik Henri Masse, Kur'ân'daki tekrarların mantıklı ve lüzumlu olduğu kanaatindedir.¹²⁴ Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarların amaçsız ve gereksiz olduğuna yönelik yapılan eleştirilere karşılık Kur'ân-ı Kerîm'deki hangi maksatlarla kullanıldığı şu şekilde sıralanmıştır.

¹²⁴ M. Tayyip Okiç, *Tefsîr ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995), 118.

1. Teyit: Kur’ân-ı Kerîm’de tekrarın bu amaçla kullanıldığı âyette de geçmektedir. (تَعْلَمُونَ) “Yakında bileceksiniz.”¹²⁵

2. Hatırlatma: Uzun bir konuşma sırasında muhatabın unutmasının ihtimaline karşılık hatırlatma amacıyla ilk konuşma tekrar edilir. (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ) “Andolsun ki Biz Kur’ân’ı öğüt almak için kolaylaştırdık; düşünüp ibret alan yok mu?”¹²⁶

3. Vurgulama: Burada tekrarın amacı söylenilmek istenilen şeyin ciddiyetine dikkat çekmek ve konunun üzerinde durmaktır. (إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) “Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.”¹²⁷

4. Uyarı: Bazen de tekrar ifadeye tehdit anlamı vermesi amacıyla kullanılır. Uyarı niteliğindeki bir ifade ikinci kez kullanıldığında sözü daha güçlü ve etkili kılar.

(وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ) “Vay hâline o gün yalanlayanların!”¹²⁸

5. Şaşkınlık: Anlamı vurgulamak ya da insanın işittiğinden emin olmaması nedeniyle kesinlik anlamı vermesi amacıyla bazı ifadeler tekrar edilir. (ثُمَّ نَظَرَ ۖ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ) “Sonra baktı. Sonra yüzünü ekşitti ve kaşlarını çatı.”¹²⁹

4.2. Kur’ân-ı Kerîm’deki Tekrarların Hikmeti

4.2.1. Allah’ın birliği

Kur’ân-ı Kerîm’in indirilmeden cahiliye dönemi diye adlandırdığımız dönemde toplumda çok tanrılı bir inanç sistemi hâkimdi. Kâbe’nin etrafında o dönemde yüzlerce putun bulunması, bu durumu doğrulamaktadır. İnsanların bu kadar çok tanrıya taparken İslâmiyetin gelişiyle inançlarının köklü bir değişime uğraması ve tevhid inancına yönelmeleri onları zihinsel olsun kültürel olsun birçok açıdan oldukça zorlamıştır. İslâm’ı reddedenler veya kabul etse bile Allaha yaklaşmak için putlara tapmaya devam edenlerin tevhid anlayışını tam olarak idrak etmeleri için Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın birliğine tekrarlarla birçok kez vurgu yapılmıştır. Bu tekrarlar her ne kadar lafzî düzeyde yapılmamış olsa da Kur’ân’ın genelinde verilmek istenen mesajın temelinde bu anlayış yer almaktadır. Allah’ın birliğine iman üzerinde ısrarla durulmasının sebebi, yalnızca

¹²⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 6/67.

¹²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 54/32.

¹²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 94/6.

¹²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 77/49.

¹²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 80/1-2.

insanın bu gerçeğe inanmasını sağlamakla sınırlı değildir. Samimi bir iman ve gerçek anlamıyla Allah’a teslimiyet için bu hakikatin insan zihnine yerleşmesi gerekir. Evrendeki hiçbir şey kendi kendine var olmamıştır. Var olmak ve varlıklarını devam ettirebilmek için yaratıcıya muhtaçtır. Bu bakış açısı kâinattaki bütün varlıkların İlahi esma ve sıfatların tecellilerini aksettiren birer ayna olarak görülmesini netice verir.¹³⁰ Bundan ötürü kulun Allah’a gerçek anlamıyla itaatte bulunması ve boyun eğmesinin gerektiğini idrak etmesi için Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette tevhid konusu vurgulanmıştır: “Allaha yönelen, ona ortak koşmayan kimseler (olun).Kim Allaha ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.”¹³¹

“De ki: O, Allah’tır, bir tektir, Allah samed’dir. (Her şey ona muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir.)Kendisi de doğmamıştır.(Kimsenin çocuğu değildir.)Hiç bir şey ona denk ve benzer değildir.”¹³²

“Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor, Rahman’dan başka kulluk edilecek ilahlar var etmiş miyiz?”¹³³

O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah’tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal(her türlü eksiklikten uzak),barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah’tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.¹³⁴

4.2.2. Öğüt ve hatırlatma

Kur’ân-ı Kerîm’in üslûbundaki tekrar belâgatın yalnızca edebî bir unsuru değildir. Aynı zamanda bir konuyu karşıdakine aktarırken insan psikolojisi açısından daha etkili olduğu için tebliğde de kullanılan bir yöntemdir. İnsanın fitratında unutkanlık olduğu için Kur’ân-ı Kerîm’ de buna karşılık önemli hakikatleri zihinde tam olarak oturması için aynı temalı konuları farklı bağlamlarda sunar ve bunların kalıcı olması için sık sık tekrarlara başvurarak zihni diri halde tutar. “Kur’an, insan tabiatının zaafılarını ve unutkanlığını dikkate alarak aynı gerçekleri tekrar tekrar dile getirir. Çünkü hatırlatma, iman canlı

¹³⁰ Cengiz Kanık, *Kur’an-ı Kerim’deki Tekrarlara Orijinal Bir Bakış: Risale-i Nur Örneği* (Diyarbakır, 2010), 23.

¹³¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 22/31.

¹³² *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 112/1,2,3,4.

¹³³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 43/45.

¹³⁴ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 59/23.

kalmasının anahtarıdır.”¹³⁵ Bir şeyi anmak, hatırlamak, anlamlarına gelen zikir kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerinde bir tane olması Kur’ân-ı Kerîm’in bu amaçlarla da indirilmiş olduğunu gösterir. “*Gerçekten Biz, Kur’an’ı zikir kıldık; öğüt almak isteyen biri öğüt alır.*”¹³⁶ Terhib ve terğib âyetlerinde yapılan tekrarlar ise anlamın daha çok güçlenmesini destekleyerek verilmek istenen mesajın kalbe hitap etmesini sağlar. Ölüm, ahiret, cennet, cehennem gibi konular hatırlatılarak insan üzerinde derin etki bırakması sonucu insanın vicdanını uyandırır ve muhasebeye sevk eder. “*Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O’na tevbe edin...*”¹³⁷ “*Mağfiret dileyin, çünkü O çok bağışlayıcıdır.*”¹³⁸ Tekrarlar, bir bağlamda aynı zamanda bir davet metodudur. *Hatırlat! Çünkü hatırlatmak müminlere fayda verir.*”¹³⁹ “Kur’an’ın tekrarları, tıpkı defalarca vurulan bir tokmak gibi, kalbe işleye işleye duygusal ve zihinsel bir tesir bırakır.”¹⁴⁰

4.2.3. Herkesin anlamasını sağlama

“Kur’ân-ı Kerîm, tenezzülât-ı ilâhiyedir. Bütün insanlara ve bütün zamanlara konuşur. İnsanların kendi potansiyelleri nispetinde anlayabileceği bir kelimedir. Bu özelliğiyle Kur’an, zaman ve mekân üstü bir özelliğe sahiptir.”¹⁴¹ İslâmiyet’in çok hızlı yayılması, farklı coğrafyalarda yaşayan Arap olan ya da Arap olmayan insanların Kur’ân-ı Kerîm’i merak etmelerine ve onu anlama isteği duymalarına yol açmıştır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in yalnızca indirildiği dönemin insanlarına değil, kıyamete kadar gelecek tüm insanlara hitap eden ilâhî bir kitap olması, onun anlaşılmasının gerekliliğini açıkça göstermektedir.

İnsanların zekâ, hafıza, düşünme biçimi farklı olması sebebiyle anlama algılama seviyeleri de birbirinden farklıdır. İnsanlar aynı şeyleri okumuşsalar da fitri olarak algılama seviyeleri aynı olmadığından hepsi ilk okuyuşta farklı düzeylerde

¹³⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zilali’l-Kur’ân (Kur’an’ın Gölgesinde)*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2005), 1/14.

¹³⁶ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 69/48.

¹³⁷ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 11/3.

¹³⁸ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 71/10.

¹³⁹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 51/55.

¹⁴⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ’ilü’l-İ’câz*, thk. se’îd Muhammed es-Sa’d (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 95.

¹⁴¹ Niyazi Beki, *Kur’an’ın Yüksek ve Parlak Bir Tefsiri Risale-i Nur* (İzmir: Şahdamar Yayınları, 2008), 76.

kavramışlardır. Kur'an'daki tekrarlar muhatapların farklı anlayış seviyelerine hitap etmek, tefekkürü teşvik etmek ve mesajı zihinlerde yerleştirmek amacı taşır.¹⁴² Farklı zihin yapılarına hitap etmesi için Kur'an-ı Kerim'deki aynı hakikatler farklı lafız ya da üslûpla ifade edilmiştir ki her birey Kur'an'dan nasibini alabilsin. Öncelikle öğrenenlerin dikkatini diri tutarak bilgileri zihne yerleştirir yerleştirdikten sonra bilgileri pekiştirerek kalıcı hale gelmesini sağlar. Düşünsel gücü yüksek bir okuyucu ve Kur'an'ı yeni öğrenen bir muhatap aynı âyetleri okurken farklı mânalar keşfeder. Âyetler de çok katmanlı anlamlar taşıdığı için herkes farklı düzeyde istifade eder. Kur'an-ı Kerim sadece bilgi yönünden değil duyuşal yönden de her kesime hitap eder. İnsanların ruhsal etkilenimleri farklı olduğundan aynı durumu farklı şekilde ve farklı seviyede içselleştirirler.

Kur'an-ı Kerim'de bir olgu bazen korkuyla bazen müjdeyle bazen de tehditle ifade edilerek farklı karakterdeki insanların her birine ulaşmayı sağlar. Tekrar, Kur'an'da sadece lafzî değil, içerik bakımından da pedagojik bir maksada yöneliktir. Bu da Kur'an'ın her insana bir öğretmen gibi yaklaşmasını sağlar.¹⁴³

İbn Kuteybe ayrıca şunu da ifade eder:

Kur'an, üç yıl boyunca çeşitli yerlerde okunmuş ve bu süreçte birçok insanın hafızasında yer etmiştir. Bu süreç, özellikle sahabeler tarafından titizlikle izlendi. Her biri, bir veya iki sûreyi ezberleyip uygulayarak, Kur'an'ı kendi hayatlarına geçirmeye çalıştı. Son olarak, tekrarın, bir mesajın insanlar arasında ulaşılabilirliğini garanti etmenin en önemli yollarından biri olduğunu belirtti.¹⁴⁴

4.2.4. Vurgulama

Dil âlimleri ve belâgatçılar, vurgulamayı ifade ederken tekrarın en önemli unsurlardan biri olduğunu belirtmişlerdir. Kur'an-ı Kerim vermek istediği mesajı insanlara aktarırken etkileyici bir üslûp ve güçlü bir anlatım tarzı benimsemiştir. Çeşitli üslûplardan dikkat çeken bir tanesi de tekrarlardır. Kur'an-ı Kerim'in sadece belli bilgi düzeyindeki insanlara değil tüm insanlara indirildiğinden öğretici niteliğinde bir kitap olduğunu söylemiştik. Tekrarlar bu işlevle de kullanılmış olmakla birlikte, bazen vurgulamayı güçlendirmek ve daha etkileyici bir üslûp oluşturmak için bir araç olarak da

¹⁴² Ahmet Şener, *Kur'an'da Tekrar ve Tekrarların Anlamı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 71.

¹⁴³ M. Abdullah Draz, *Kur'an'a Giriş*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: İFAV Yayınları, 2001), 141.

¹⁴⁴ Yâzâmân Cennet Gul Menkel, *Kur'an-ı Kerim'de Tekrar ve Belâgatî Sırları Arap Âlimleri ve Hint Alt Kıtası Âlimlerinin Görüşleri Işığında (Karşılaştırmalı Uygulamalı Bir İnceleme)* (İslamabad: İslamî Uluslararası Üniversite, 2011), 50.

kullanılmıştır. Kur'ân'da bir kelimenin cümlelerin veya kıssanın tekrarı genellikle konunun önemini vurgulanması, duygusal etkinin artırılması ya da ikna amacıyla yapılır.

Bir diyalogda aynı lafız olduğu gibi tekrar kullanılsa bile ikinci söylenişinde aynı etkide olmayacağı açıktır. Eğer aynı ifade art arda tekrarlanıyorsa bu mânânın pekiştirilmesi ve ortada şüphe bırakmayarak kesinlik anlamı katması amacıyla. Aynı zamanda şiddetli vurgu, bir olayla ilgili heyecan veya şaşkınlık belirterek coşku belirtmede de kullanılır. Dilin güzelliklerinden biri de, tekrar yoluyla duyguların derinlemesine ifade edilmesidir. Dolayısıyla, tekrar kullanımı, ilk duygu ve heyecanla sınırlı kalmaz; aynı zamanda, yeni bir his veya anlamın da oluşmasına olanak tanır.¹⁴⁵ Tekrar, Kur'ân'da sadece estetik değil, pedagojik bir vurgu aracıdır. Öğretmek, düşündürmek ve yönlendirmek için tekrarlar bilinçli şekilde kurgulanmıştır.¹⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap halkının dilinde ve dillerindeki geleneklere göre indirildiğini söylemiştik. Onlar da aynı şekilde şiirde ya da edebî metinlerde anlamı daha açık ve güçlü hale getirmek için tekrar sanatına başvurmuşlardır. Bu Arap dilinin doğasındaki sözlü anlatımın zenginliklerindendir. Belâgat ilminde tekrar dinleyicinin dikkatini bir noktaya çekmek, mânâ üzerinde düşündürme ya da zihni uyandırma işleviyle kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm klasik Arap dilinde belâgatın en iyi örneği kabul edilir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar içinde belâgattaki tekrarların en gelişmiş hali sayılır. Kur'ân'daki tekrarlar, ibareyi hem vurgulayıcı hem de öğretici kılar.¹⁴⁷ Aynı zamanda Kur'ân'daki tekrarlar, Arap belâgatının zirve noktasıdır. Bu tekrarlar, sıradan söz tekrarları değil, vurgu ve mânâ derinliğini temin eden hikmetli yapı taşlarıdır.¹⁴⁸ Rahman sûresindeki tekrarlara bakacak olursak bu tekrarlar taaccüb, teşvik ve nimetlerin önemini vurgulama amacıyla yapılmış olduğunu görürüz.

(كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ^١) (٣) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (٤) كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ (٥)

“Hayır, ileride bileceksiniz. Hayır, hayır İleride bileceksiniz. Hayır, kesin olarak bir bilseniz.”¹⁴⁹

¹⁴⁵ Menkel, *Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar ve Belâgatî Sırları Arap Âlimleri ve Hint Alt Kıtası Âlimlerinin Görüşleri Işığında (Karşılaştırmalı Uygulamalı Bir İnceleme)*, 53.

¹⁴⁶ Ahmed Akgündüz, “Kur'an'da Tekrarın Hikmeti ve Estetik Değeri”, *İslamî Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2000), 453.

¹⁴⁷ Celâleddîn D. Suyûtî, *el-İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2006), 2/140.

¹⁴⁸ Muhammed İbn Rüşd, *Faslu'l-Makâl fî mâ beynel-Hikmeti ve's-Şerîati mine'l-İttisâl* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1997), 54.

¹⁴⁹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 102/3,4,5.

Tekasür sûresindeki tekrarları değerlendirdiğimizde hayır, asla anlamındaki “كَلَّا” lafzının 3,4 ve 5. âyetlerde toplam üç defa tekrar edildiğini görürüz. Bu âyetlerde reddin net bir şekilde yapıldığı vurgulanmıştır.

Cehennemî göreceksiniz âyeti ise kasemle ve tekrarlarla yine defalarca kez vurgulanmıştır. Bu tekrarlar ise inkârda direnenlere Allah tarafından verilecek ceza ile mükâfatlandırılacakları konusunda şüphe bırakmamak için yapılmıştır. Muhatabın dikkatini celbetmek ve ikazda bulunarak inkârından vazgeçirilmek istenmiştir.

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

De ki: “Ey kâfirler. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”¹⁵⁰

Kâfirun sûresindeki âyetlerinde hemen hemen hepsinin birbirinin tekrarı olması dikkat çekmektedir. Kâfirun sûresinin nüzul sebebine bakıldığında bu tekrarların hikmeti daha iyi anlaşılmaktadır. Sûre müşriklerin peygamberi kendi tanrılarına inanmasına veya birbirlerinin tanrılarına sırayla inanmalarına davet etmeleri üzerine inmiştir. Bu sûre inanç ayrımını net çizgilerle ortaya koymak Allah’ın birliğinin temeline dayanan inançtan hiçbir şekilde taviz verilemeyeceğini belirtmek için indirilmiştir. Temelinin Allah’ın birliğine dayandığı İslâm’ın iman esaslarının hiç birinden vaz geçmenin mümkün olmadığını ve bu konuda kapalı bir duruş sergilemek için yapılmıştır. İnanç sistemlerinin birleşmeyeceğini aradaki ayrımlar gözler önüne serilerek ve tekrar tekrar vurgulanarak kesin bir şekilde reddedilmiştir. “Kur’an’daki tekrar, boş bir artırma değil; her bağlama göre anlamı pekiştirme ve detaylandırmadır.”¹⁵¹

4.2.5. Zihinlerde surumun pekiştirilmesi

Bir olguyu ilk kez duyduğumuzda önce zihnimize, ardından ruhumuza; etkilenmemiz hâlinde ise kalbimize tesir eder. Bir olgunun ne kadar çok duyuya hitap ettiği, etki gücünü de o ölçüde artırır. Bu sebeple ilk tekrar ile sonraki tekrarlar insana farklı biçimlerde hitap eder. Belâgatteki tekrar üslûbunda da durum aynıdır. Şairler de

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 109/1,2,3,4,5,6.

¹⁵¹ Er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 21/110.

şiiirini insanları daha çok duygusal yönden etkilemek amacıyla yazdıkları için şiirlerinde tekrara başvurmuşlardır.

İslâm dininde her ne kadar ibadetlere uyma ve yasaklardan korunmak emredilmişse de dinin temeli iman etmeye dayanır. İman etmek ise bilme veya uygulama düzeyiyle değil kalbin tatminiyle olur. O yüzden insanlar İslâm dinine davet edilirken bazı emirleri dayatmak yerine kalplerine dokunarak imanın esaslarının kalplerinde ve ruhlarında yerleştirmeye çalışılır. Bundaki amaç insanın kalbini ve ruhunu asıl gerçek üzerinde sabitlemektir. Boş bir yerde yankılarla oranın sesle doldurulması gibi bir düşünce ya da fikir sık sık tekrarlanarak zihinde yer etmeye başlar. Hakikatler önce zihinde yer bulur zihinde derinleştikçe sonra kalpte yer bulmaya başlar. Bu şekilde insanın tam bir teslimiyetle zihnen ve kalben İslâm'a, Allah'a yönelmesini sağlar. Tekrar, anlamı öğretmek, zihinde sabitlemek ve dikkati canlı tutmak içindir. Öğretim ve irşadda etkilidir.¹⁵² Aynı zamanda tekrar, anlamın akılda yer etmesi ve zihinde kökleşmesi için yapılır. Mâna bir defa söylenmekle kalmaz, tekrar edilerek zihinlerde derinleştirilir.¹⁵³ Burada davetin amacı, doğruyu geçici bir biçimde değil; ruha etki ederek kalıcı ve sağlam bir şekilde aktarmaktır.

4.2.6. Gelenek ve örf

Kur'an-ı Kerîm Arap toplumunu doğru şekilde yönlendirmek için halkın anlayışına uygun bir hitapla indirilmiştir. Arapların dilinde özellikle kıssaların anlatımında tekrar üslûbu yaygın bir gelenek olup çeşitli yerlerde farklı durumları ortaya koymak için kullanılmıştır. Değer atfettikleri hususları överlerken veya faziletlerini ortaya koyarlarken tekrarlarla üslûp zenginleştirilmiştir çünkü tekrar üslûbu dilin güzelliğini ve ifade biçiminin gücünü ortaya koyar. Kur'an'ın indiği Arap toplumu, sözün güzelliğine, ahengine ve tekrarın vuruculuğuna duyarlıydı. Bu nedenle tekrarlar, mesajın derinliğini artırmak için vazgeçilmezdi.¹⁵⁴ Arap şiirinde tekrar, duyguyu yoğunlaştırır, mânayı kuvvetlendirir ve ahenk sağlar.¹⁵⁵ İmam Şâfiî'nin şu şiirini örnek verebiliriz.

إِنَّ الْفَقِيهَ هُوَ الْفَقِيهَ بِفَعْلِهِ لَيْسَ الْفَقِيهَ بِنُطْقِهِ وَمَقَالِهِ

¹⁵² Celâleddîn Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/114.

¹⁵³ İsmail b. Haccâc el-Harîrî Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İcâz fî'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, ts.), 85.

¹⁵⁴ Said Havvâ, *el-Esâs fî't-Tefsîr* (Beyrut: Dârü's-Selâm, ts.), 45.

¹⁵⁵ Mustafa Sâdiq er-Râfiî, *Târîhu Âdâbi'l-Arab* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1959), 212.

وَكَذَآ الرَّئِيسُ هُوَ الرَّئِيسُ بِخُلُقِهِ لَيْسَ الرَّئِيسُ بِقَوْمِهِ وَرَجَالِهِ
وَكَذَآ الْغَنِيُّ هُوَ الْغَنِيُّ بِحَالِهِ لَيْسَ الْغَنِيُّ بِمُلْكِهِ وَمَالِهِ

“Gerçek fakih fakihdir davranışıyla, Ne söziyle ne lafiyla,
Lider de liderdir yaratılıştan, Ne ırkıyla ne tayfasıyla,
Zenginlik de böyle, zira gerçek zenginlik hal ile, Ne mülkle ne de malla.”¹⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarlarla insana hem ruhsal hem zihinsel fayda sağlaması için etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Zemahşerî, farklı açıklamalara ve yorumlara yer vererek bu etkili aracın güçlü bir şekilde nasıl işlediğini vurgulamaktadır. Tekrar ve uyarılar, insanların unutkanlıklarını giderir ve onları uyandırır. Bu araç, bilinçli olarak kullanılan bir yöntem olup, insanların zihinlerini ve ruhlarını etkilemek için güçlü bir şekilde tasarlanmıştır.¹⁵⁷

4.2.7. Mucize ispatı

Kur’ân-ı Kerîm’in anlatımı ve üslûbu belâgat yönünden incelendiğinde mükemmel ve eşsiz seviyede olduğu görülür. Edebî açıdan da zirveye ulaştığı bilinmektedir. Farklı farklı sûrelerde yer alan kıssalar bir araya getirilip değerlendirildiğinde de yine daha etkili, fasih bir üslûpla mûcizevî yönünün belirginleşmesi dikkat çeker. Tekrar üslûbu da aynı şekilde sadece sanatlı bir anlatım biçimi olmayıp Kur’ân-ı Kerîm’in belâgattaki mûcizevî yönünü ortaya koyan güçlü öğelerden biridir. Tekrarlar, bazı metinlerde basit bir ifade tarzı ya da tekrara düşme olarak nitelendirilirken; Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssalarda yer alan tekrarlar ise anlatımı monotonluktan uzaklaştırmış, her tekrarda konunun farklı bir yönünü ortaya koyarak onu didaktik (öğretici) bir işlevle işlemiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de özellikle tevhid, müjde, tehdit ve temel iman esaslarının hatırlatılması için sürekli ifade edilmiştir ama bu olgular muhataba sıkıcı usanç verici bir anlatımla değil tekrarlarla yeni anlam katmanlarıyla ilgi çekici bir anlatımla sunulmuştur. Bu da Kur’ân-ı Kerîm’in mûcizevî yönlerindendir. Bazen bir sahifede makamın gereği ve fehimlerin ihtiyacı ve beyan belâgatı açısından yirmi defa açıkça ve zimnên tevhit

¹⁵⁶ Hasan Uçar, “İmam Şâfiî’nin Şâirliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili”, *Ekev Akademi Dergisi* 63 (ts.), 151.

¹⁵⁷ Menkel, *Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrar ve Belâgatî Sırları Arap Âlimleri ve Hint Alt Kıtası Âlimlerinin Görüşleri Işığında (Karşılaştırmalı Uygulamalı Bir İnceleme)*, 59.

hakikatini beyan eder. Bu değil usanç, sadece kuvvet ve şevk verir.¹⁵⁸ Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarların lafız ve mâna açısından sonsuz derinliği Arap belâgatında otorite âlimlerini bile hayrete düşürmüştür. Tekrarların musiki ve mâna yönünden sadece zihne değil kalbe ve kulağa da hitap etmesi, lafzî ve mânevî sanatların bir kombinasyonudur. Bu tekrarlar, i’câzın yani Kur’ân’ın mucizevî yönünün bir göstergesidir.¹⁵⁹ Konuşma dilindeki tekrar belli bir duyuya yönelikken Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarların bir gerçeği zihinde sabitleme, davranışı şekillendirme veya kalbe hitap etme yönüyle insan üzerinde çok boyutlu etkilerinin olması mûcizevî oluşuna delildir. Belâgatta en çok gelişmiş insanların bile taklit etmekte aciz kalmaları ve insanın hem dilsel hem mantıksal yönden kapasitesinin çok üstünde olması mûcizevî oluşunu kanıtlayan bir yöntemdir.

4.2.8. Ta’zim (تَعْظِيم)

(تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا) (١)

“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.”¹⁶⁰

Âyetin “تَبَارَكَ” lafzıyla başlaması, Allah Teâlâ’nın yüceliğini, kudretini ve mutlak ululuğunu vurgulayan açık bir tazîm üslûbudur. Furkan Sûresi’nde geçen “ta’zim” kelimesi hakkında el-Karmânî şunları söylemiştir: Bu kelime, Allah’a ait yüceliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’deki âyetlerin çoğu Allah’ın azameti ve kudretini vurgulamaktadır. Bu âyetler Allah’ın yüceliği veya sıfatları hakkında bilgi vermekle kalmaz tekrarlar yoluyla bunu zihinde diri tutarak Allaha karşı saygı, huşû ve haşyet gibi duyguların beslenmesini sağlar. Ayrıca Kur’an’daki tekrarlar, sadece pedagojik değil; aynı zamanda teolojik anlamda ta’zîm duygusunu inşa etmek için de vardır.¹⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm’de bazı yerlerde ilâhî kudretin ve celâlin tecellisi olarak kullanılır. Bu tekrarlar, okuyucuda ta’zîm hissini ve ulûhiyet duygusunu artırma da bir vasıta

Örneğin Rahman sûresindeki tekrarlarla nimetlerin çeşitliliği ve büyüklüğü inkâr edilemeyecek seviyede apaçık ortada olduğu vurgulanır. Her âyetten sonra gelen bu ifadeyle aslında Allah’ın rubûbiyeti ve yüceliği ilan edilmiştir. “رَبِّكُمَا” lafzının ikili zamir olması âyette cinlere ve insanlara hitap edilmesi sebebiyledir. Bu sorunun tüm

¹⁵⁸ Nursî, *Sözler*, 488.

¹⁵⁹ Abdülkâhir Cürçânî, *Delâilu’l-İcâz*, thk. Mahmûd Şâkir (Beyrut: Dâru’l-Medîne, ts.), 138.

¹⁶⁰ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 25/1.

¹⁶¹ Nursî, *Sözler*, 289.

yarattıklarına yöneltilmiş olması ta'zimin kapsamını daha da genişletir. İns ve cin gibi iki büyük yaratılışa hitap eden bu âyetin tekrarı, Allah'ın celâl ve azametini onlara sürekli hatırlatır; ta'zîmle itaat etmeye çağırır.¹⁶²

(وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾)

“O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır.”¹⁶³

(وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾)

“O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir.

Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹⁶⁴

Furkan 47 ve 54. Âyetlerde ‘kıldı’, ‘var etti’ ve ‘yarattı’ gibi fiillerin kullanılması ifadelerin daha sık kullanılması dikkat çekmektedir. Bu tekrarlar, müşriklerde tevhid inancının yerleşmesi amacıyla Allah'ın mutlak kudret sahibi ve tek yaratıcı olduğunun kabul edilmesini sağlamak, O'nun celâl sıfatlarını ve yüceliğini pekiştirmek için defalarca kez ifade edilmiştir.

4.2.9. Va'd ve Va'id (الْوَعْدُ وَالْوَعِيدُ)

Tekrarın bir mesajın zihne kazınması veya muhatabına her yönden daha çok tesir etmesi gibi amaçlarla kullanıldığını söylemiştik. İnsanın dünya hayatını ahireti göz önünde bulundurarak yaşaması için Allah'ın rahmeti ve gazabının hem ümit hem korku duygularının insan üzerinde etkisi sağlanmaya çalışılmıştır. Allah bazı âyetlerde va'd (müjde) bazı âyetlerde ise va'id (uyarı) içerikli mesajlarla kullarını doğruya yönlendirmek istemiştir. Kur'an-ı Kerim'de de iman edenler, ibadetlerine sıkı sıkıya sarılan ve sâlih ameller işleyen kullarına Allah cennet, mükâfat ve mağfiret gibi vaatle tekrar tekrar hatırlatarak ümitlerini diri tutarak onları inançlarını doğru bir şekilde yaşamaya teşvik etmiştir. Uyarı niteliğindeki âyetler ise nefsin sarsılması veya yanlış meyletmesi durumunda Allah'ın kulunu terbiye etmek istemesi şeklinde değerlendirilebilir. Günahkârlar, zâlimler, münafıklar ve Allah'ı inkâr edenler bilincin uyarılarak gafletten

¹⁶² Suyûtî, el-İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'an, 2006, 2/181.

¹⁶³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 25/47.

¹⁶⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 25/54.

uyandırmak ve samimi bir tevbeye yöneltmek için tehdit ve azap içerikli âyetler sık sık tekrar edilmiştir.

Sonuç olarak va'd ve va'id içerikli âyetlerin çok yönlü işlevi olmasıyla birlikte bunlardan bazılarının Allah'ın kullarını iyiye ve hayra yönlendirmesi için güzel mükâfatlarla ödüllendireceğini haber vererek onları motive etmesi bir diğer işlevi de buna karşılık dünya zevklerine dalmış kullarını da uyandırmak ve onları vereceği cezayla tehdit ederek caydırmak için kalplerine korku salmasıdır.

(مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ (١١))

“Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfatta vardır.”¹⁶⁵

(وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ (٩))

“Allah, iman edip sâlih amel işleyenler hakkında, “Onlar için bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır.” diye vaatte bulunmuştur.”¹⁶⁶

Kur'an'daki tekrarlar va'd ve va'id (الْوَعْدُ وَالْوَعْدُ) alanında özellikle didaktik ve psikolojik bir boyuta sahiptir. Bu, Kur'an'ın muhatabına doğrudan tesir etme stratejisidir.¹⁶⁷

4.2.10. Şüpheyi ortadan kaldırma

Kur'an-ı Kerim'deki tekrarların birçok işlevi olduğu ifade edilmiştir; bu işlevler arasında verilmek istenen mesajın kesinleştirilmesi de yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de tekrarlar, kalpteki kuşkuların giderilmesi, zihindeki bilgilerin pekiştirilmesi ve itikâdî konuların tahkim edilmesi gibi amaçlarla kullanılmıştır. Tekrarlar bazen bir hükmün altını çizmek muhatabı inkâra sürükleyen şüpheyi ortadan kaldırarak hakikate yöneltip zihnin bunda karar kılmasını sağlaması amacıyla da kullanılmıştır. Aynı ifade farklı bağlamlarda verilerek inandırıcılık düzeyi artırılır ve şek ortadan kaldırılarak hakikatler zihinde sağlamlaştırılarak müminin imanını yakînî iman seviyesine çıkarır.

(الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٢))

¹⁶⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 57/11.

¹⁶⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 5/9.

¹⁶⁷ Turan Koç, “Kur'an'da Tekrarların Hikmeti”, *İslamiyat* 4/2 (2001), 127.

“*Hamd, âlemlerin rabbi rahman, rahim, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) mâliki Allah’a mahsustur.*”¹⁶⁸

Bu konuyu Fatiha sûresi açısından değerlendirecek olursak, Fatiha sûresinin 1 ve 2. âyetlerine baktığımızda Allah’ın Rab, Rahmân ve Rahîm olmak üzere üç sıfatının vurgulanması dikkat çekmektedir. Bu ifadelerle Allah’ın birliği ibadet edilecek tek varlık olduğu yalnızca ona itaat edilmesi gerektiği yani rubûbiyetinin tanınmasını sağlayarak şirk ihtimali ortadan kaldırılmak istenmiştir.¹⁶⁹

Besmele ifadesinde ise böyle kısa bir metinde bile Rahmân ve Rahîm sıfatının geçmesi Allah’ın rahmeti ve bağışlayıcılığına dikkat çekmekle birlikte kalpte Allaha karşı korkunun yanında ümit duygusunu hissettirerek müminin tevekkül halinde kalmasını sağlar.

Yalnız senin kullarınız ve yalnız senden yardım dileriz. Bilindiği üzere Araplar Allaha inanmakla birlikte putlara da Allaha yakınlık kurma amacıyla da ibadet etmekteydiler. Bu ifadeyle Allah dışında hiçbir varlığa yönelmenin mümkün olmadığını tekrarlar kesin bir şekilde muhatabın bilincine kazınmasını sağlar.

4.3. Kıssaların Tekrarı

Kur’ân-ı Kerîm’de bazı peygamberlerin kıssalarının tekrar edilmesinin farklı farklı hikmetleri vardır. Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssaların dikkat çeken özelliği ise farklı sûrelerde geçen kıssalarda yeni ayrıntılara değinilmesidir. Bu şekilde o olay hakkında bilgi edinmeye daha çok olanak sağlanmıştır. Çünkü her anlatımda olayın başka bir yönüne dikkat çekilir. Bazı mucizevî olaylar da birkaç defa anlatılmıştır. Bu olayların tekrar edilmesiyle daha güçlü bir anlatımla olayların tam olarak nasıl vuku bulduğu belirginleştirilmiştir Bunun hikmeti ise muhatabı ikna etmek ve iman edenlerin tam anlamıyla inanmasını sağlamaktır.¹⁷⁰

Kıssaların tekrar edilmesindeki bir diğer hikmet ise peygamberlerin yaşadıkları imtihanların benzer olması sebebiyle Hz Muhammed’in kendinden önceki peygamberlerin de aynı zorluklardan geçtiğini bilip bu âyetlerde teselli bulmasıdır.¹⁷¹ Bu tekrarlar sabretmesi ve kalbinin ferahlatılması amacıyla. Bu tekrarlar aynı zamanda

¹⁶⁸ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 1/1,2,3,4.

¹⁶⁹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l -‘Arabî, ts.), 1/109.

¹⁷⁰ Muhammed Tâhir b. Âşûr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnisîyye, 1984), 1/292-295.

¹⁷¹ Ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Haqâ’iki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Akâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, 39.

peygamberleri yalanlayanlar ve karşı çıkanlar için de inkârcı kavimlerin başına gelen azaplar vurgulanmış ve ibret niteliğinde olmuştur. İnsanlar başlarına gelecek felaketlerden haberdar edilmiş ve Allah'ın gazabına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Allah'ın emrettiği hususlardaki tekrarlar da insanların tam anlamıyla kavramalarını kolaylaştırmıştır. Allah Araplara Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin benzerini meydana getirmelerini istemiş onların acizliğini ortaya koyarak onlara meydan okumuştur. Kıssaların farklı sûrelerde geçen tekrarlara vurgulanmak istenen detayların eklenmesiyle kendine özgü bir anlatım yönteminin olmasında da aslında bir meydan okuma vardır.

Kur'ân'daki tekrar üslûbunu eleştiren bazı kişiler muhatabın zihin eksikliğinden kaynaklandığını ve gereksiz sözcük kullanımı olduğunu öne sürmüşlerdir. İyi üslûbun kısa ve öz olan anlatımla olması gerektiğini savunmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar ise her ne kadar farklı açılardan eleştirilse de aslında anlamı kuvvetlendiren, derinleştiren ve ifadelerin daha etkili olmasını sağlayan bir unsurdur. Hem felsefi hem dilsel açıdan değerlendirildiğinde de dilin zenginliğini artıran bir araç olduğu görülür.

Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatındaki zerafet ve edebiyatındaki güzellik açısından değerlendirildiğinde mükemmel bir üslûbunun olduğu görülür. Araplar içinde seçkin sözlerden oluştuğu kabul edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de ifadeler ve kıssalardaki tekrarlar ise dilsel zenginliğin yanında anlamın pekiştirilmesi açısından da önemlidir. Bir olayın ya da ifadenin birkaç kez tekrar edilmesinin sebebi anlatılmak istenen konunun muhataba daha güçlü bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır.

Tekrarlanan ifadeler yalnızca bir dil özelliği ya da anlatı unsuru olarak değil, verilmek istenen mesajın dinî açıdan taşıdığı önem ve muhatap üzerinde derin izler bırakma amacıyla, özellikle Allah'ın birliği ve nübüvvet gibi konularda bilinçli bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ilâhî mesajlar muhataba aktarılırken farklı anlatım şekilleri kullanılır. Bu tekniklerden bir tanesi de dikkat çeken kıssalardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalar sadece tarihi bir olayın anlatılmasından ibaret değildir. Tevhid, eğitim, ahlak ve psikoloji olmak üzere her yönden çok boyutlu mesajlar barındırır. Kıssaların anlatımı alışılmış tarzın dışındadır çünkü belirlenen hedefin dinleyiciye doğru şekilde aktarılmasına yönelik düzenlenmiştir ve aynı zamanda bir bütün olarak değil âyetler ihtiyaç duyulduğu dönemde belli amaç ve hedef doğrultusunda indirilmiştir. Kıssaların temel amacı ise geçmiş ümmetlerin başlarına gelen olaylardan haber verilerek insanların ibret alıp ders çıkarmalarını sağlamaktır. Akıl sahiplerine ise nasihat ve uyarı

niteliğindedir. Bunların gayesi de ilâhî teklife muhatap olanları tarihte yaşanmış çarpıcı örnekliklere teşvik ederek en yüksek kulluk seviyesine çıkarmak ve sonuçta her iki dünya saadetini temin etmektir.¹⁷² Allah'ın iman eden kullarına ise daha önce imtihandan geçirdiği kullarını örnek göstererek sabır, iman ve ahlak gibi konularda bilinçlenmelerini sağlamıştır. Bazı kıssalarsa müşriklerin İslâm'ı inkâr etmesi akıbetlerinin felaketle sonuçlandığını bazılarıysa iman edenlerin refaha çıkacakları ve selamete ereceklerinden haber verilerek teselli bulması, moral ve destek kaynağı olması amaçlanmıştır. “Kıssaların tekrar edilmesi, kalplerde tesir meydana getirmek ve akılları uyandırmak içindir.”¹⁷³

(وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى
لِلْمُؤْمِنِينَ) (١٢٠)

“(Ey Muhammed), Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, müminlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.”¹⁷⁴

Bazı kıssalarda ise zulmedenlerin helak edildiği sabredenlerin ise kurtuluşa erdiği ilâhî yasaların sadece tarihin bir döneminde vuku bulacak olaylar olmayıp zamansız ve evrensel olduğu vurgulanmıştır.

(سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا) (٦٢)

“Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın.”¹⁷⁵

Olaylar muhataba aktarılırken soyut ilkelerin somutlaştırılması daha etkili olur ve muhatabın içselleştirmesini sağlar. Kıssalarla daha önceki peygamberlerin dini müjdelediklerinde halkının karşı gelmesi anlatılarak nübüvvetin sürekliliğinin ortaya konulmasıyla hem Resûlullah'ın peygamberliği teyit edilmiş hem de tebliğ görevi konusunda bilgiler sunulmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı kıssalar birçok sûrede farklı bağlamlarda tekrar edilmiştir. Bu tekrarlar yüzeysel gibi dursa da aslında Kur'ân'ın belâgat, tebliğ, irşad ve eğitim yönünün tezahürüdür. Kıssaların tekrarını Arap belâgatı bağlamında değerlendirdiğimizde vurgu ve etkili bir anlatımın sonucudur diyebiliriz. Aynı kıssanın farklı sûrelerde işlenmesi ise her anlatımda mesajın ve vurgunun farklı olup olayın başka

¹⁷² Ali Binol, *Kur'ân-ı Kerîm'in İ'câzı* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 145.

¹⁷³ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/218.

¹⁷⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*, 11/120.

¹⁷⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı *Kur'an-ı Kerim Meali*, 33/62.

bir yönünün ortaya çıkarılması içindir. Farklı sûrelerdeki âyetler bir araya getirildiğinde bir bütünlük içerisinde olduğu ve yerine başka âyetlerle tamamlanamayacağı dikkat çeker. İbnü'l-Esîr'in dediği gibi; Kur'ân'da ne kadar çok tekrar edilen âyet vardır ki, bunların çıkarılması uygun olmaz. Çünkü bu âyetler, pekiştirme (te'kîd) ve açıklama (takrîr) bakımından öyle faydalar sağlar ki, yerlerine başka hiçbir şey geçemez.¹⁷⁶ Dönemin ihtiyacı ne ise daha çok o kavram üzerinde durulmuştur Mekke dönemi iman ve sabrın Medine dönemi ise sosyal düzen ve hukuk konularının işlenmesi Kur'ân'ın hitabetteki üstünlüğünü gösterir. Tekrarın fonksiyonların biri de mesajın unutulmasını önleyerek zihinde sabitlenmesini ve kalpte yer bulmasını sağlayarak her yönden insanı eğitmektir. Aynı kıssanın farklı sûrelerde tekrar edilmesi, vahyin tedriciliği gereği ortaya çıkan olaylar ve ihtiyaçlar doğrultusunda detayların katman katman sunulmasını ve güncel hadiselerle irtibat kurulmasını sağlamıştır. Bu anlatım tarzı, Kur'ân'ın mûcizevî belâgatının ve öğretim metodunun bir parçasıdır.

4.3.1. Hz Musa'nın kıssası

Hz. Mûsâ kıssası, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sûrelerde tekrar edilen en uzun kıssalardan biridir. Vahiy içerikli mesajlar ise muhatabın durumuna göre pekiştirme, yönlendirme ve ibret alma gibi amaçlarla tekrar edilmiştir.

A'râf (7/128), Tâhâ (20/13), Kasas (28), Şuarâ (26), Bakara (2/136), İsra (17) gibi birçok sûrede Hz Musa'nın kıssası anlatılmıştır. Hz Musa kıssasıyla ilgili her sûredeki ifadenin farklı bir boyutu vardır. A'râf sûresinde tevhidin ve Allaha teslimiyetin önemi, Tâhâ sûresinde Allah'ın kudretinin ve iradesinin mutlaklığı, Kasas sûresinde peygamberlik öncesi ve Allah'la arasındaki diyalog, Şuara sûresinde çocukluğu ve Medyen'e hicret etmesi, Bakara sûresinde ise dinini tebliğ etmesi ve mucize göstermesi İsra sûresinde de peygamberliğin ve peygamberlerin önemi, gibi konular işlenmiştir. Hz Musa kıssasının tekrar edilmesi Arap belâgatı açısından te'kid, tezkîr ve Allah'ın birliğinin telkin edilmesi gibi amaçları barındırır. Kıssaların tekrar edilmesinde, detaylandırılmasında ve tasnif edilmesinde belâgatın yolları ve tasnif metotları bulunmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1968), 151-152.

¹⁷⁷ Ebû'l-Kasım Mahmud b. 'Umar Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, ts.), 397.

Araf sûresinde Hz. Musa kıssası diğer sûrelerdeki anlatımlarla benzerlik gösterdiği gibi özgün yanları da vardır. Kıssada en çok tekrar edilen olay da Hz Musa firavun arasındaki mücadeledir. Bu olayın anlatımıyla verilmek istenen iki mesaj vardır. Birincisi müminler için va'd günahkârlar içinse va'id niteliğinde olmasıdır. Hz peygamber Mekke'li müşriklerin yaptıkları eziyete maruz kalınca bu âyetler onun için sabır ve teselli kaynağı olmuş, müşriklere ise firavunun başına gelenlerden haber verilerek akıbetlerinin kötü olacağı uyarısı verilmiştir. Aynı zamanda bu sûrede İsrâiloğullarının durumu gözler önüne serilerek Hz Musa'nın Firavun ile mücadelesi ve İsrâiloğullarının kurtuluşu bağlamında, Allah'ın kudret ve ilmi ön plana çıkarılır.¹⁷⁸

Kasas sûresinde ise Hz Musa'nın çocukluğu, gençliği ve peygamberlik dönemi konuları işlenmiştir. Hz. Musa'nın tevhid davetinde yaşadığı zorluklar bu olaydaki içsel mücadelesiyle hem Hz. Musa'nın insani yönleri hem de Hz Muhammed'e örnek teşkil etmesi açısından peygamber olarak kararlılığı ve sabrı ön plana çıkarılmıştır. Yine kasa sûresinde Hz Musa'nın saraya girmesi, mısırdan çıkışı, Medyen'deki olayların detaylandırılması Allah'ın her aşamayı nasıl kontrol ettiğini ve kaderdeki inceliklerini göstermek içindir. Aynı zamanda firavuna karşılık verilen mücadele adalet, zulüm temalarında toplumsal bilincin oluşması ve siyasi olaylarda zulme karşı durmanın gerekliliğinin bilinci sağlamak istenmiştir. Hz Musa'nın hayatından çıkarılacak ders ise müminlerin zor zamanlarında Allaha tevekkül etmenin gerekliliği vurgulanarak durumun derin perspektiflerle görülmesini sağlar.

Hz Musa kıssası Taha sûresi bağlamında değerlendirildiğinde Mekke döneminde inmiş olması dikkat çeker. Hz Musa'nın firavunun ilahlık iddiasıyla karşı karşıya kalması olayı, Hz Muhammed'in insanlara tevhid inancını tebliğ ettiğinde müşriklerin inanmaya ikna olmadığı dönemde indirilmiş olması dikkat çekmektedir. Bu yönüyle şirkle mücadele tarihte de sürekli yaşanan bir olayın olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu âyetler müşrikler için tehdit ve uyarı niteliğinde olmuştur.

((مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ (٢))

“Biz sana Kur'an'ı sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”¹⁷⁹

Allah'ın Hz Musa'yı desteklemesi zor zamanlarında arkasında olması gibi ifadeler Allah'ın yardımını Hz Muhammed'den de esirgemeyeceği mesajını taşır.

¹⁷⁸ Ebû'l-Kasım Mahmud b. 'Umar Zemahşerî, *Tefsîrû'l-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1983), 314.

¹⁷⁹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 20/2.

Sonuç olarak Hz. Musa'nın kıssası, inanç, sabır, teslimiyet ve Allah'a tevekkül gibi temel değerlerin anlatılması için tekrar edilmiştir. Her tekrar, bu değerlerin farklı boyutları üzerinde durur ve müminlerin hayatlarına rehberlik eder.¹⁸⁰

(اِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَىٰ نَارٍ هُدًى (١٠٠))

“Hani bir ateş görmüştü de ailesine, ‘Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum), umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında yol gösterecek birini bulurum’ demişti.”¹⁸¹

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا (يَخْبِرُ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (٢٩))

“Hz. Musa, sûreyi tamamlayıp ailesiyle yola çıkınca Tur tarafında bir ateş görmüş ve ailesine “siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum), umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm dedi.”¹⁸²

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (١٤٦))

Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracam. (Onlar) her âyeti görseler de onlar iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu (hemen) yol edinirler. Bu, onların âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir.¹⁸³

Bu âyetler, farklı sûrelerde ateşi görme olayını ve ailesine ateşten bir parça alıp ısınmaları veya orada bir rehberlik bulmaları için durmalarını emretmesini içermektedir. Burada bir sûrede özet bir şekilde verilen bilgi diğer sûrede ayrıntılı şekilde sunulmuştur.

4.3.2. Hz. İbrahim'in kıssası

Hz. İbrahim kıssası da Hz Musa kıssası gibi farklı sûrelerde tekrar eden kıssalardandır. Bu kıssa da her sûrede farklı bir bağlamda işlenmiştir. Örneğin En'âm sûresinde Hz İbrahim'in putları kırması güneş, ay ve yıldızı rab olarak kabul etmesiyle

¹⁸⁰ Said Nursî, *Risale-i Nur: Tefsir Risaleleri* (İstanbul: Sözler Yayınları, ts.), 148.

¹⁸¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 20/10.

¹⁸² *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 28/29.

¹⁸³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 7/146.

akıl sahiplerinin gerçek Rabbı sorgulamaları sağlanmış ve ilaha yönlendirilerek tevhid inancına yönelmelerine vesile olmuştur

Sâffât sûresinde ise Hz İbrahim'in oğlu Hz İsmail'i Allah rızası için kurban etmeye niyetlenmesi de kulluğun Allaha itaatin zirvesinin ve Allah'a tam teslimiyetin en güzel örneğidir.

Sâd sûresinde de Hz. İbrahim'in tevhid inancını tebliğ ederken karşılaştığı zorluklara rağmen hala dinini anlatmaya çalışması, Allah'ın yardımını ondan esirgememesiyle Allah'ın sabredenlerle birlikte olduğu vurgulanmıştır.

Hud sûresinde ise kavminin ısrarla inkâr etmesine rağmen kararlı bir şekilde onları Allaha çağırması peygamberlik görevinin sabırla ve güzel öğütlerle yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Her sûrede farklı yönüyle tekrar edilmesiyle verilmek istenen mesajın katmanları açılmıştır. Her tekrarla iman, tevhid, teslimiyet, sabır ve davet gibi temel değerler örneklerle aktararak müminlere doğru yol gösterilmiştir. Her tekrarla bir ibret kapısı aralanmıştır. Hz İbrahim'in Putlarla ilgili kıssası iman ve tevhidin Hz İbrahim'in oğlu ile sınanması da teslimiyetin simgesi olmuştur.

4.3.3. Hz. Lut'un kıssası

Sodom halkına gönderilmiş, amcası Hz İbrahim'in çağdaşı olup onunla yaşamış bir peygamberdir. Hz Lut'un gönderildiği kavim yol kesme, ahlaksızlık ve açık fuhuş gibi günahlarda ısrar eden bir kavim olup Kur'ân-ı Kerîm'de de yaptıkları eylemler kınanmış ve müfsid (bozguncu) kavramıyla anılmışlardır. Hz Lût'a gelen melekler kavmin kötü niyeti konusunda uyarılır ve azabın ineceği haberi verilir. Büyük taşların yağmasıyla Hz Lût ve karısı hariç tüm kavmi azapla yok edilir.

Her sûrede bu kıssa belli amaçlar doğrultusunda tekrarlanmış ve Hz Lut'un sapkın topluluğun içinde yalnız kalmasıyla toplumun yozlaşmasına karşı ferdin direnmesinin gerekliliği mesajı verilmiştir. Her tekrarda bir nebi olarak yalnız başına tebliğe devam etmesi vurgulanır.¹⁸⁴ Toplumun yapısının bozulması veya ahlaki yozlaşması sadece cinsel sapıklıkla değil dönem dönem farklı ahlaksızlıklarla evrensel bir tehdit olduğu tekrarlarla vurgulanmıştır. Lût kıssasındaki tekrarlar, farklı toplumlara yapılan çağrılara işaret eder.

¹⁸⁴ Er-Râzî, *Mefâtîhu 'l-Gayb*, 18/83.

Her tekrar, kıssayı başka bir gözle okumaya imkân tanır,¹⁸⁵ mesela A‘râf’ta genel ahlaki sapma; Hûd’da ise misafirlik ve ev halkının tavrı anlatılır.¹⁸⁶

4.4. Kur’ân-ı Kerîm’de Cümle Tekrarları

İnsan ruhu kendisine söylenenlerden etkilenecek duyarlılıkta yaratılmıştır. Ne var ki, bu etki, süreli ve geçici bir nitelik arz etmektedir. Bu itibarla ruha söylenen şeylerin tekrarı gerekir.¹⁸⁷ Bu sebeple aynı sûrede bile aynı ifade defalarca kez kullanılmıştır.

4.4.1. Rahman sûresi

Allah, kendi varlığını ve birliğini, yaratıcının Rahman sıfatını şiddetli bir şekilde inkâr eden Mekkeli müşriklere cevaben bu sûrede Rahman’ın kim olduğunu açıklayarak bir tartışma yürütmüştür.¹⁸⁸ Âyette inanmayanların itirazındaki inadını kırmaya yönelik hakikatler deliller ışığında sunularak inancın temelleri oturtulmaya çalışılmıştır. Allah varlığını, birliğini ve yaratıcı sıfatını soru formunda ifade ederek muhatabın zihinsel süreçlerini harekete geçirmiş hak sözlerle batılı def etmek istemiştir çünkü böyle ifadeler yalın anlatımdan çok daha tesir eder. Rahman sûresinde de tekrar üslûbunun zirveye ulaştığı âyetler yer almaktadır. Sûredeki en meşhur tekrar eden cümleyse 31 defa tekrar eden ((فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (۱۳))) “O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”¹⁸⁹ âyetidir. Bu âyeti belâgat ve hikmetleri açısından değerlendirelim.

Belâgatta tekrarın anlamı kuvvetlendirmek ve muhatabı ikna etmek gibi amaçlarla kullanıldığını söylemiştik. Çeşitli birçok nimet anıldıktan sonra her defasında bu ifadenin tekrar edilmesiyle Allah’ın nimetlerinin inkâr edilemeyeceğinin apaçık ortada olduğu vurgulanmak istenmiştir. Çünkü her bir nimette, nimeti vereni hatırlatma, kişiyi nimeti verene karşı şükrü ve itirafı kabule zorlama ve nimeti inkâr eden kimseyi susturma (azarlama) vardır.¹⁹⁰ Her tekrar tefekkürü andırarak kalbi ve zihni yankılarla uyandırır. Bu tekrarlar, nimetlerin çokluğu karşısında hayreti artırır. ((فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ)) Her

¹⁸⁵ Suyûtî, *el-İtkan fî ‘Ulûmi ‘l-Kur’ân*, 2006, 2/146.

¹⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 351.

¹⁸⁷ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye Metodu*, çev. Ali Özek (İstanbul: Hisar Yayınları, 1977), 261.

¹⁸⁸ Doğan, “Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı Ve Bağlam İlişkisi”, 273.

¹⁸⁹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 55/13.

¹⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, 27/225.

nimetten sonra gelen bu cümle, kulun şükürünü harekete geçirir.”¹⁹¹ “Tekrar cümlesi nakarat şeklinde daimî bir şekilde yinelenmekle, bu nimetleri inkâr etmenin akıllı varlıklar olan insanlara ve cinlere yakışan bir tutum olmadığı kalplere bir nakış gibi işlenmiştir.”¹⁹² Kur’ân-ı Kerîm’in hitabına bakıldığında farklı farklı hitap şekillerinin olduğu görülür. Kur’an’da görülen bu hitaplar bazen bir emir ve nehiy, bazen müjde ve ikaz, kimi zaman tefekkür ve tedebbür, bazen de insanoğluna verdiği nimetleri hatırlatan teselli şeklindedir.¹⁹³

Sonuç olarak bu ifadenin o kadar sık tekrar edilmesinin hikmeti soru cevap yöntemi kullanılarak hem belâgat hem de idrâkı güçlendirme, kalıcı öğretim ve ahlaki tesir yönüyle de didaktik işlevinin olduğunu gösterir. Burada amaç soruya cevap almak değil, soru yoluyla verilen bilgiyi kabul ettirmektir.¹⁹⁴ Nimetlerin çokluğuna ve Allah’ın rahmetine dikkat çekilerek duymayan kulakların duymasını hissetmeyen kalplere nüfuz edilmesiyle gafletten döndürülmesi amaçlanmıştır.

Hz. Peygamber ashabına Rahmân sûresini okumuş, onların sükût etmesi üzerine de, “Ben bu sûreyi kendilerine mahsus gecede cinlere okuduğumda sizden daha güzel bir karşılık verdiler. ‘Rabbimizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?’ âyetlerine geldiğim zaman onlar, ‘Hayır, ey rabbimiz, senin nimetlerinden hiçbirini inkâr etmeyiz, hamd ve şükür sana mahsustur’ dediler”¹⁹⁵ buyurmuştur.

4.4.2. Mürselât sûresi

Mürselât sûresi, Mekke döneminde indirilmiş olup içerdiği tekrarlar bakımından tekrar üslûbuna teşkil eden örneklerden biridir. İnkârcıların Allah’ın kudretiyle azaba uğrayacakları vurgulanmış sûrede farklı azap sahneleri sunulmuş ve sûrenin ritmini oluşturan ((وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (۱۹)) “O gün vay yalanların haline”¹⁹⁶ âyeti 10 kez tekrarlanmıştır. Bu âyetin her bir tekrarı lafzi gibi görünse de her tekrarla farklı bağlamlara işaret edilmiştir.

¹⁹¹ Er-Râzî, *Meîâtîhu 'l-Gayb*, 29/123.

¹⁹² Mehmet Kılıçarslan, “Kur’ân’ın Anlatım Üslubu”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (ts.), 47.

¹⁹³ Hatice Görmez, “Beşer Dilinin İmkânları ve Kur’an-ı Kerim’in Anlatım Üslubuna Dair”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 27/1 (2016), 27.

¹⁹⁴ Vehbe Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Münîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991), 11/545.

¹⁹⁵ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 5/398.

¹⁹⁶ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*, 77/19.

23. âyetten sonra da “Ona ölçülü bir biçim verdik.¹⁹⁷ Biz ne güzel biçim verenleriz,¹⁹⁸ İşte biz o ilk yaratılışı gerçekleştirdik. Şimdi neden öğüt almıyorsunuz?”¹⁹⁹ âyetinden sonra “وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ” âyetinin tekrarıyla Allah tarafından yaratıldığını inkâr edenlere karşı bir uyarı vardır. Aynı şekilde bu tekrarın 25. âyetten “Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?”²⁰⁰ âyetinden sonra gelmesiyle de Allah’ın kudretini küçümseyenlere yönelik bir uyarı söz konusudur. Her ne kadar âyet olduğu gibi tekrar tekrar kullanılsa da aslında her kullanımda muhatabı ikaz etme de uyarının etkisinin dozunun arttırıldığı görülür. Zemahşerî bunun belâgat sanatı olup bu tekrarın her bir tehdidin ardından gelerek vurucu bir etki oluşturduğunu, her nimetin veya azabın ardından bu ifadenin yer almasının inkârcılara bir tokat gibi indiğini belirtir.²⁰¹ Bu tekrarlar kendinden gelen önceki teyit ve tahkim etmek amacıyla kullanılmışlardır. Kur’an’da tekrarlar rastgele veya laf olsun diye yapılmış değildir; bu tekrarların her biri, metnin retorik gücünü ve pedagojik hedefini pekiştiren unsurlar olarak kullanılmıştır.²⁰²

4.4.3. Tekvir sûresi

Mekke döneminde nazil olan vahiy, peygamberlik ve kıyamet gibi konularını işleyen bir sûredir.

(إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ) (١) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (٢) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (٣)

“Güneş, dürüldüğü zaman yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman dağlar,
yürütüldüğü zaman.”²⁰³

Tekvir sûresinde 14 defa aynı cümle kalıbıyla kullanılan ifadeler tekrar üslûbunun en belirgin özelliklerindendir. Buradaki “وَإِذَا” ifadesi bir şart edatı olup kıyâmeti andıran olağanüstü olayların yaşanması durumunu sarsıcı üslûpla ifade ederek kıyametin aşama aşama zihne kazınmasını sağlar. Bu üslûp, zihne ve kulağa darbeler halinde dokunur. Her “وَإِذَا” yeni bir yıkımın habercisidir. Diğer bir boyutuyla da her

¹⁹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 15/29.

¹⁹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 23/14.

¹⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 56/62.

²⁰⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 77/25-26.

²⁰¹ Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/391.

²⁰² Öztürk, Kur’an Dili ve Retoriği, 110.

²⁰³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 81/3.

tekrarla kıyamet gününün sahnelerendirilmiş bir kesitini aktararak insanları düşünce veya duygusal açıdan kıyamete hazırlamıştır.

Sûrenin ilk 14 âyetinde yer alan tekrarlayıcı cümle yapısı, hem gerilim dozu yüksek hem de algı yönlendirmesi güçlü bir anlatım stratejisidir. Âyetlerin sonunda قُورَتْ - گدَرَتْ - سِرَتْ gibi kullanılan ses benzerliği açısından uyumlu sözcüklerin kullanılmasıyla hem ezberin kolaylaştırılması ve hitabetinin etkisinin artırılması amaçlanmıştır.

4.4.4. Kamer sûresi

Kamer sûresinde (وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (١٧)) “Andolsun biz, Kur’ânı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”²⁰⁴ âyeti Nuh, Ad, Semud ve Lut kavimlerinin kıssalarının ardından bu sorgu cümlesi toplam dört defa tekrar edilmiştir. Helak edilen kavimlerin akıbetine dikkat çekilerek Kur’ân’ın öğüt verici yönü öne çıkarılmıştır. Her kavmin başına farklı farklı azapların gelmiş olması bu âyetin çağlar üstü uyarı özelliğini taşıyan bir mesaj olduğunu göstermektedir. İnsanın Kur’ân’ı anlaması gerektiği ve Allaha karşı daima devam eden yükümlülüklerinin olduğu bilincini diri tutma çağrısı yapılmıştır. Nefislerin sürekli dağılmasına karşı bu düşünsel sarsıntı sanatsal bir güzellikle yapılmıştır.²⁰⁵

4.4.5. Şuara sûresi

Şuara sûresinde ise (أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (٨)) “Şüphesiz bunlarda (Allah’ın varlığına) bir delil vardır bir âyet vardır; ama onların çoğu inanmamaktadırlar.”²⁰⁶ Ve (وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (٩)) “şüphesiz senin Rabbin, elbette mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.”²⁰⁷ Âyetlerinin peygamber kıssalarının sonunda art arda tekrarlandığı dikkat çeker. Bu iki âyet peygamberlerin vahyettiklerine inanmayan ve onları yalancılıkla itham edenler için inkârcı kavimlerinin kıssaları açıklanmıştır. Kıssaların hemen ardından bu âyetlerin tekrarlanması kendinden önceki kıssaya dayalı bir anlam taşır. Tebliğin sık sık vurgulanması insanın içinde bulunduğu durumu idrak etmesi, kendini doğru bir şekilde değerlendirmesine imkân sunar. Âyetlerde aziz ve rahman isimlerinin kullanımıyla ilgili Fahreddin er Râzi şu açıklamayı yapar “Rabbin

²⁰⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 54/17.

²⁰⁵ Ez-Zemahşeri, el-Keşşâf ‘an Haqâ’iki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Akâvil fi Vücûhi’t-Te’vil, 441-443.

²⁰⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 26/8.

²⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 26/9.

azîzdir; yani gazab eder, intikam alır. Ama aynı zamanda rahîmdir; yani affeder, mühlet verir. Bu ikisinin bir arada zikri, hem uyarı hem umut sağlar.” Tekrarlarla da bu iki duygu halinin sürekli olarak insanı etkisi altına alması amaçlanmıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda tekrarların insan psikolojisiyle ve öğrenme yöntemlerine uyumlu şekilde yapıldığı dikkat çeker.

4.4.6. Nebe sûresi

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

“Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır, ileride bilecekler.”²⁰⁸

Nebe sûresinde iki aynı cümleyle iki defa kullanılmasını tekrar bağlamında değerlendirecek olursak, Allah dünya hayatına dalmış kullarına cehennemi hatırlatarak ikazda bulunmuştur. İkinci cümlede kullanılan “كَلَّا” lafzı Arap belâgatında zanla söylenmiş bir sözde muhatabın düşüncesi tamamen yanlışlanarak veya yanlış kanaat karşısında sert bir ikazla hayır anlamını ima eden güçlü bir edat olarak kullanılmıştır. Âyette ikinci cümlenin bu ifadeyle kullanılması insanın duyarsızlığına veya gaflete düşmesine karşın uyarı ve azarlama edası vardır. (سَيَعْلَمُونَ) “yakında bilecekler” ifadesinin iki kere kullanılması da gelecekte kesin bir bilgiye ulaştıklarında zamansal bir gecikmeden dolayı fayda vermeyeceğinden pişmanlık duyulacağını haber verme ve muhattaba uyarının ciddiyetini idrak ettirme amacıyladır. Fahreddin er-Râzî aynı ifadenin farklı bağlamalara delalet ettiğini “Birinci cümle dünyadaki azaba, ikinci cümle ise ahiretteki azaba işaret eder. Tekrarın amacı, tehdidin kuvvetini artırmaktır”²⁰⁹ şeklinde yorumlamıştır.

4.5. Kelime Tekrarları

4.5.1. Karia sûresi

(الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَذْرِيكُ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾)

“Yürekleri hoplatan büyük felaket, nedir o yürekleri hoplatan büyük felaket?

Yürekleri hoplatan büyük felaketin ne olduğunu sen ne bileceksin?”²¹⁰

²⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 102/3,4,5.

²⁰⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, ts., 30/208.

²¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, 101/1,2,3.

Sûrenin konusu ilk üç âyette kıyametin dehşetine işaret edilerek, Hz. Peygamberin dahi kıyamet hadisesinin şiddet ve dehşetini birebir yaşamadıkça ne olduğunu tam anlamıyla bilemeyeceğini “Sen Kâria’nın ne olduğunu nereden bileceksin?” ifadesiyle bildirilmiştir.²¹¹ Kıyamet anlamı taşıyan karia kelimesinin her kullanışındaki hikmetini değerlendirelim. İlk tekrarda okuyucunun dikkatini o noktaya çekilerek korku ve merak duygusu doğurulur. İkinci tekrar ise ta’zim amacıyla yapılmıştır. Nedir o karia sorusuyla kulun zihninde hayret duygusunu uyandırılarak şaşkınlığın artırılması amaçlanır. Olayın dehşetinin muhataba haber verilmesiyle dünyevî düşüncelerden koparılıp ruhen bir sarsıntı hali yaşatır. Kıyametin âniden gelecek olması muazzam bir etkiyle insanın zihnen uyandırılması amaçlanmıştır.

4.5.2. Rum sûresi

Kur’ân-ı Kerîm’de dikkat çeken kelime tekrarlarında biri de Rum sûresinde defalarca tekrar eden “O’nun delillerindendir ki” anlamına gelen “آيَات” ifadesidir.

(وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوُحُوشِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾)

Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renkleriniz farklı olması da O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır. Geceleyin uyumanız ve gündüzün O’nun lütfundan istemeniz de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır.²¹²

Kevni âyetlerden sonra bu ifadenin söylenmesi Allah’ın kudreti tasdiklenerek kullarının düşünmeye, anlamaya ve akletmeye teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Daha açık bir ifadeyle enfüsî delillerin serdedilmesindeki hikmet, insanın kendi içinde gizli olan esrarı tanınması ve harikulâde bir sanat eseri olduğunu idrak etmesi neticesinde

²¹¹ Ferit Dinçer, “el-Kâria Sûresinde Kırâat-Anlam İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26/4 (2024), 1821.

²¹² *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, 30/20,21,22,23.

bu sanat eserinin bir yaratıcısının lüzumuna akıl yoluyla idrakı ve iknası, âfâkî delillerin serdedilmesindeki hikmet ise, yaşamış olduğu kâinatı ve hadiselerin ardındaki Allah'ın kudretini görerek, kendisini çepeçevre saran kâinatın aynen kendi vücudu gibi bir yaratık olduğunu ve Allah'ın emriyle hareket ettiğini idrak ve iz'ânıdır.²¹³

4.5.3. Vakıa sûresi

(فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (٨) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ (٩) وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (١٠))

“Ve siz üç sınıfsınız. Sağdakiler, ne mutlu sağdakilere! Soldakiler, ne yazık soldakilere! Ve önde gidenler, önde gidenlerdir...”²¹⁴

Âyetindeki sağcılar ve solcular ifadesiyle insanların ibadetlerine, amellerine ve kıyamet günündeki durumlarına göre iki ayrı sınıfsal ayrıma tâbi tutulduğu bu iki kavramla ifade edilmiş ve sûrede birkaç kez tekrar edilmiştir. Öncelikle bu tasvirlerin hangi bağlama işaret ettiğini açıklayalım. Buradaki sağcılardan kasıt iyilik ve takva üzerine yaşayan dünyada salih ameller işleyerek Allah rızasını kazanan ve öbür dünyada da cennete gitmeyi hak eden kimselerdir. Arap kültürü açısından değerlendirildiğinde ise sağ elin başarı, şans ve hayra yorumlandığını görürüz. Kur'ân-ı Kerim'de ise cennete ve nimetlere kavuşmuş kimseler şeklinde betimlenmiştir. Solcular ise Allaha karşı isyan eden günahkâr ve kıyamette cehenneme gönderilecek kimseleri ifade eder. Arap kültüründe sol el sağ elinin zıddı şeklinde yani kötü kader, şanssızlık ve uğursuzluk gibi kavramlarla yorumlanmıştır. Sûrede ise bu ifade cehennemde azap görecekler ve cezalandırılacak kesimi ifade eder. Bu ifadelerin tekrarlanmasındaki hikmet ise Sağcılar, iman edip amelleriyle güzel sonuç alan, Cennet'e layık olanlardır. Solcular ise inkâr eden ve kötü ameller işleyenlerdir. Bu ayrım, ahiretteki kesin durumu gösterir.²¹⁵ Buradaki tekrar Allah'ın kullarına verdiği vaatleri amellerinin karşılığının tam olarak verileceğini pekiştirmesi ve ahiretin gerçekliğini vurgulaması işleviyle kullanılmıştır Bu tür tekrarlar, ahiretteki mükâfatların insanların amellerine dayandığını daha iyi kavrayabilmeleri için çok önemlidir.

(وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَمَانًا (٧) وَإِنَّا لَمُبْعُوثُونَ (٨))

²¹³ A. Cüneyt Eren, “Kur'ân Metninin Üslûp Özellikleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/5 (2014), 894.

²¹⁴ *Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim ve Meali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 56/8,9,10.

²¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, ts., 29/285.

“Diyorlardı ki: ‘Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmiz?’”²¹⁶

İnkârcılar dirilişin imkânsız olduğunu alaycı bir üslûpla ifade etmişlerdir. Bu ifadeye karşılık Allah hem kendilerinden önceki hem kendilerinden sonrakileri ertelenmesi veya öne alınması mümkün olmayan belli bir zamanda yeniden dirilteceğini ve onları toplayacağını kesin bir ifade tarzıyla cevaplamıştır. Âyette **الْبَعْث** ve **الْيَوْم** ifadeleri bir defa kullanılsa da sûrede verilmek mesaj açısından değerlendirildiğinde bu ifadeler kıyamet gününe işaret ettiğinden mâna tekrarı şeklinde değerlendirilir. Müminler o günü göz önünde bulundurarak amellerine dikkat etmeleri o güne hazırlıklı olmaları gerektiği konusunda uyarılmışlardır. Aynı zamanda ahiretin gerçekliği vurgulanarak Allah vaadinin mutlak doğruluğuna işaret edilerek inkârcıların şüphelerinin giderilmesi amaçlanmıştır.

4.5.4. Maide sûresi

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَامَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي (وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي)

“Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacayı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun.”²¹⁷

Âyetinde “بِإِذْنِي” ifadesinin üç defa tekrar etmesinin hikmeti delalet ehli olan topluluğun bu mucizeleri Hz. İsa’nın gerçekleştirdiğine dair yanılgıyı ortadan kaldırmak içindir. Bu tekrarlar Hz. İsa’nın beşikte iken konuşması, doğuştan ama olanları iyileştirmesi, cüzzamlı(alaca) hastalarını tedavi etmesi ve ölüleri kabirden çıkarıp diriltmesi olaylarının Allah’ın izniyle vuku bulduğu ve yaratmanın da mutlak anlamda Allah’a ait olduğu vurgulanmak istenmiştir. Buradaki vurgulamayla her şeyin asıl müsebbibinin Allah olduğu ve Hz. İsa’nın da ilahlık vasfını taşımadığına gönderme yapılarak tevhid inancına dikkat çekilmiştir. Bu âyetle Hristiyanların Hz. İsa’ya yüklediği tanrılık iddiası reddedilmiş, ilah değil sadece Allah’ın kulu ve peygamberi olduğuna vurgu yapılmıştır.

²¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 56/47.

²¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 5/110.

4.6. Harf Tekrarları

Arapçada harf-i cerler kelimeler arasındaki ilişkiyi göstermek, kelimenin halini değiştirmek ve cümlelerin anlamını belirlemek gibi amaçlarla kullanılır. Harf-i cerlerin en önemli özelliği, kendisinden sonra gelen kelimenin durumu üzerinde belirleyici olmalarıdır. Hem cümlede hem de anlamda köprü vazifesi görürler.²¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm’deki aynı âyet içerisinde tekrar eden harf-i cerleri inceleyelim.

4.6.1. Tevbe 36. âyet

(إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خُلِقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾)

Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu, Allah’ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah’a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.²¹⁹

Âyetinde dikkat çeken “فِي” harf-i cerinin iki kez kullanılmış olmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de bazen anlamı netleştirmek veya iki kavramı birbirinden ayırmak için harf-i cerler kullanılmıştır. Bu âyetteki hikmeti bakımından Fahreddin er-Râzî Buradaki “فِي” tekrarları, ilâhî takdirin kesinliğini ve bu takdirin gerçekleşeceği özel zamanı birbirinden ayırır. İlk “فِي” ilâhî ilim ve kaderin sabitliğini, ikinci “فِي” ise müminlerin bu aylar içindeki sorumluluklarını belirtir²²⁰ şeklinde yorumlamıştır. Âyette insanların Allah’ın takdiri ile gerçekleşecek olaylara göre hareket etmelerinin gerektiğini ve bu süre zarfında bazı yükümlülüklerinin olduğu hatırlatılmak istenmiştir.

4.6.2. Zümer 71. âyet

(وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾)

²¹⁸ Mustafa İslamoğlu, *Arapça Nahiv* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 48.

²¹⁹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali*, 9/36.

²²⁰ Fahreddin Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb* (beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006), 15/188.

İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: “Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” Onlar da, “Evet geldi” derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir.²²¹

Burada da “عَلَى” harf-i ceri يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ → “Üzerinize okunuyordu” ve يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ → “Üzerinize okunuyordu” şeklinde iki kez kullanılmıştır. İlk kullanımda muhataba sorumluluğunu bildirilmesi ikinci kullanımda ise aksi takdirde cezalandırılmaya tabi tutulacağı mesajı verilmiştir. Mesajın dikkate alınmaması durumunda sonucunun ne olacağı belirtilmiştir. Yani hem kaderi hem fiili sonuçlar birbirine bağlanarak mantıksal köprü geçişi kurulmuştur.

4.6.3. Bakara 40. âyet

(يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (٤٠))

“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.”²²²

Âyetinde “بِعَهْدِي” = “Benim ahdime”, “بِعَهْدِكُمْ” = “Sizin ahdinize” ifadelerinde “ب” harf-i cerinin iki kez kullanıldığı görülür. Buradaki harf-i cerle anlam karışıklığının engellenmesi için cümleler açıkça ayrılmış ve böylece iki tarafın sorumlulukları netleştirilmiştir. Arap toplumunda söz verme veya ant içme yaygın olduğu için toplumsal ve siyasal düzenin temel ilkelerinde ahitleşmenin çok önemli bir yeri vardır. Âyette bu ahitte iki tarafında sorumlulukların olduğu vurgulanmıştır. “ب” edatının iki kez tekrarıyla, bir yandan Allah’ın kullarına olan ahdi, diğer yandan kulların Allah’a karşı sorumluluğu ayrı ayrı vurgulanır. Bu tekrar, iki taraf arasındaki mukabele ve eşitlik bağına belirginleştirir.²²³

²²¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 39/71.

²²² Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 2/40.

²²³ Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an Ĥamzi ve ‘l-İ‘câz (Dâru’l-Ma‘rifa, 1995), 88.

4.7. Ayetlerde Tekrarın Kozmolojik Boyutu

4.7.1. Mülk 3-4. âyet

“O, yedi göğü tabaka tabaka yaratan Allah’tır. Rahmanın yaratışında hiçbir çatlak göremezsin. Bir bak, bir çatlak görebilir misin? Sonra tekrar bak, gözün sana yorulmuş ve bitkin olarak geri dönecektir.”²²⁴

Burada gök katmanlarının aynı düzlemde değil ardı ardınca dizilerek yaratıldığına dikkat çekilmiştir. Allah’ın yarattığı her şey eksiksiz ve mükemmeldir. Hiç bir kusur veya bozukluk yoktur. مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَافُوتٍ ifadesi her şeyin Allah tarafından en güzel haliyle yaratıldığını ifade eder. Güneş, ay, yıldızlar ve gezegenler arasında mükemmel bir uyum vardır. Sonrasında Allah bu kusursuz yaratılışı tefekkür etmeye davet etmektedir. “هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ” Gözünü çevir de bak ifadesiyle tekrar bakmamızı emretmiş, “فَارْجِعِ الْبَصَرَ” (Bir çatlak görebilir misin?) ifadesiyle de her şeyin kusursuzluğuna bir kez daha dikkat çekilmiştir. Bunların tekrar edilmesi kozmik gerçeklerin akıllara ve kalplere işlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Buradaki tekrarın belagat açısından amacıysa yaratılıştaki mükemmelliği pekiştirmek, Allah’ın kudretinin büyüklüğünü ortaya koymak ve insanları bu ilahi gerçeklere derin düşündürmeye sevk etmektir.

Râzî, ayette geçen تَفَافُوتٍ (tefâvut) kelimesini yaratılıştaki “herhangi bir kusur ve bozukluğun bulunmaması” şeklinde açıklar. Ayette geçen “فَارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ” Sonra bakışı tekrar tekrar çevir” ifadesi Râzî’ye göre: Varlık âleminin akıl yürüterek daha derin bir bakış açısıyla incelenmesi, bilimler ışığında gözlenmesi anlamında kullanılmıştır.²²⁵ “Tekrar tekrar bakmakla kast edilen, gözlem ile aklın birlikte çalışmasıdır. Bu da yaratılıştaki mükemmelliğin daha iyi fark edilmesini sağlar.”²²⁶

Râzî’ye göre “يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ” gözün bitkin ve aciz olarak geri döner” ifadesi: evrenin azameti insan aklının idrak edebileceğinin üstündedir. Her ne kadar araştırırsa da yaratılıştaki herhangi bir kusur bulması mümkün değildir. Sadece gözleri bitkin düşer ve acizlik hisseder. Râzî’nin küllî anlayışına göre: Her gözlemle insan başka bir düzen katmanını keşfeder. İnsanın keşifleri arttıkça da yaratılıştaki mükemmelliğin daha çok farkına varır.²²⁷

²²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 67/3-4.

²²⁵ Er-Râzî, Mefâtîhu’l-Gayb, 30/19.

²²⁶ Er-Râzî, Mefâtîhu’l-Gayb, 30/19.

²²⁷ Er-Râzî, Mefâtîhu’l-Gayb, 30/18-21.

4.7.2. Lokmân sûresi, 29. âyet

*“Allah’ın geceyi gündüze, gündüzü de geceye kattığını; güneşi ve ayı hizmetinize verdiğini görmüyor musun? Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gider. Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.”*²²⁸

وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ - وَيُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ

Bu iki cümlelerin tekrar niteliğinde olması karşılıklı döngüsellüğün kesintisiz olarak devam etmesini vurgular. Buradaki tekrar dilsel açıdan sürekliliğin vurgulanması kozmik açıdan ise gece-gündüz döngüsünün kesintisizliğine işaret edilmiştir. Bu yönleriyle tekrar kozmik yasaların devamlılığına dikkat çeken belağî bir üslup olarak değerlendirilebilir.

Zemahşerî, ayette geçen “يُولِجُ” fiilinin tekrarını dilsel açıdan değerlendirir ve şu noktalara dikkat çeker: يُولِجُ kelimesinin, bir şeyin yavaş yavaş başka bir şeyin içine geçirilmesi şeklinde tanımlar. Gece ve gündüzün birbirini tederrüc (aşamalık) şekliyle takip ettiğini, bunun bir anda gerçekleşen değişimle değil basamaklı bir kozmik sürecin olduğunu vurgular. Buradaki Tekrarın, bu döngünün iki taraflı dengesini göstermek için kullanıldığını söyler. Güneş ve Ay’ın “سُجِّرَ” (boyun eğdirilme) kavramıyla ifade edilmesini, evrenin düzen ve yasaya bağlı şekilde hareket etmesinin belâgatî delili olarak ele alır. Sonuç olarak Evren tesadüfî değil, ilâhî yasalarla çalışan düzenli bir sistemdir. “Tekrar, bu düzenin süreklilik haline dikkat çeken muvazene (denge) üslûbudur.”²²⁹

4.7.3. Vakıa 75-76. âyet

*“Yıldızların yerleşim yerlerine (batışlarına) yemin ederim. Şüphesiz ki, bu büyük bir yemin, eğer bilseydiniz. Gerçekten, bu, değerli bir Kur’ân’dır.”*²³⁰

Allah, burada yıldızlara ve onların batış noktalarına yemin etmektedir. Bu, yıldızların batış zamanlarında meydana gelen olaylar Allah’ın kudretine, büyüklüğüne ve birliğine işaret eden ayetlerdir. Sonra Allah, bu yemini büyüklüğüyle pekiştirerek, “Şüphesiz ki, bu büyük bir yemin, eğer bilseydiniz” ifadesini kullanmıştır. Bu yeminin büyük olmasının nedeni, yıldızların hareketi, batışı ve bunun gibi olayların Allah’ın kudretine dair çok sayıda derin anlamları barındırmasıdır.

Bu âyette “وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ” (şüphesiz bu büyük bir yemindir) ifadesiyle yemin tekrarlanmış; bu tekrarın amacı, sözün pekiştirilerek anlatımın güçlendirilmesi ve kozmik

²²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an-ı Kerim ve Meali, 31/29.

²²⁹ Ez-Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an Haqā’iki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Akâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl, 3/468-469.

²³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali, 56/75-76.

(kâinatsal) hakikatlerin vurgulanmasıdır. Bu, Kur'an'ın en önemli maksatlarından biri olan Allah'ın kudretine dair derin düşünmeye yöneltmektedir. Âlûsî'ye göre فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ayetinden sonra وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ayetinin gelmesiyle hem te'kid hem de ta'cîm (büyüklük ifade etme) sanatı yapılmıştır. Âyetteki “لَقَسَمٌ” ifadesi ile yapılan tekrar, yemin cümlesinin kesinliğini artırır.²³¹

Yıldızların göklerin ve hareketlerinin muazzamlığı nedeniyle, üzerine tekrar yemin edilmiştir. Âlûsî'ye göre bu tekrar, yıldızların: Kozmik düzeni, hareketlerindeki incelik ve Evrenin matematiksel düzeni gibi mucizevî yönlerine işaret eder. (eğer bilseydiniz) ifadesinin, tekrarı insan yıldızların mahiyetine akıl erdirebilseydi yemin edilen şeyin ne kadar büyük olduğunu da kavradı. Burada sadece astronomik açıdan ele alınmayıp kader, takdir ve ilahi yasalara da değinilmiştir.²³²

²³¹ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 151.

²³² Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 149-152.

SONUÇ

Bu çalışma, Arap dilinde tekrar üslûbunu ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanım şekillerini anlam, belâgat ve hikmet çerçevesinde incelemeyi amaçlamış; tekrar üslubunun Kur'ân'ın i'câzı, tebliğ metodu ve eğitimsel fonksiyonları içerisindeki yerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, Kur'ân'daki tekrarların lafzî bir fazlalık veya anlatım bozukluğu olmadığı; aksine metnin bütünlüğü içerisinde sistematik, bilinçli ve işlevsel bir anlatım tercihi olduğuna varılmıştır. Tekrar, Kur'ân-ı Kerîm'de hem anlamın pekiştirilmesi hem de mesajın muhatap üzerinde kalıcı bir etki oluşturması amacıyla kullanılan temel belâgî unsurlardan biridir.

Araştırma kapsamında öncelikle tekrar kelimesinin lûgat ve terim anlamları ele alınmış; tekrarın Arap dili ve belâgat geleneğindeki yerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Klasik belâgat anlayışında tekrarın, itnâb, tekrîr ve te'kîd gibi kavramlarla alakalı olduğu; bu yönüyle tekrarın yalnızca sözün uzatılması anlamına gelmediği, bilakis anlamı derinleştiren ve vurguyu arttıran bir anlatım yolu olarak kabul edildiği görülmüştür. Bu çerçevede tekrar, belâgat ilminin me'ânî ve bedî' alanlarıyla doğrudan ilişkili bir üslûp ögesi olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada Abdülkâhir el-Cürcânî'nin nazm teorisi, tekrar olgusunun anlaşılmasında temel bir merkez noktası olarak ele alınmıştır. Cürcânî'ye göre anlam, lafızların tek tek varlığından değil; onların cümle içindeki düzeninden ve bağlamla kurduğu ilişkiye göre doğmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda Kur'ân'daki tekrarlar, yalnızca kelimelerin yinelenmesi şeklinde değil; bağlam değişikliğiyle birlikte yeni anlam katmanları üreten aktif bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Aynı lafzın farklı sûre ve bağlamlarda tekrar edilmesi, her kullanımda yeni bir anlam vurgusunun ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî, İbn Kuteybe, İbnü'l-Esîr ve Süyûtî gibi müfessir ve belâgat âlimlerinin tekrar konusundaki görüşleri incelendiğinde, tekrarın Kur'ân'da anlamı sınırlayan değil; aksine anlamı güçlendiren bir unsur olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu âlimler, tekrarların muhatapın zihinsel ve psikolojik durumunu göz önünde bulunduran bir hitap yöntemi olduğunu vurgulamış; Kur'ân'ın, muhatabını ikna etme ve yönlendirme sürecinde tekrar üslûbundan bilinçli biçimde faydalandığını ifade etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrarlar, bu çalışmada lafız, kelime, cümle ve kıssa şeklinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Lafzî tekrarlar çoğunlukla te'kîd, takrîr ve uyarı amacıyla kullanılırken; mana merkezli tekrarlar, mesajın farklı bağlamlarda yeniden ifade edilmesi yoluyla muhatabın kavrayışını derinleştirmektedir. Özellikle kıssaların farklı sûrelerde tekrar edilmesi, aynı olayın farklı açılardan öne çıkarılmasına imkân tanımakta; bu durum Kur'ân'ın öğretici ve yol gösterici yönünü güçlendirmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, Kur'ân'daki tekrarların pedagojik bir fonksiyon üstlendiğini de ortaya koymuştur. İnsanların algı, kavrama ve öğrenme seviyelerinin farklı olması sebebiyle, temel inanç esasları, ahlâkî ilkeler ve ibadetle ilgili hükümler tekrar yoluyla muhatabın zihinde yer edinmesi sağlanmıştır. Bu tekrarlar, bilginin ezberlenmesinden ziyade anlamın içselleştirilmesini sağlayan bir öğretim yöntemini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle tekrar, Kur'ân'ın tebliğ ve irşad metodunun ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmektedir.

Kur'ân'daki tekrar üslûbu, Arap toplumunun sözlü kültür geleneğiyle de yakından ilişkilidir. Ancak Kur'ân, nâzil olduğu toplumda mevcut olan tekrar geleneğini olduğu gibi devralmamış; onu anlam, amaç ve kapsam bakımından dönüştürmüştür. Câhiliye dönemi Arap edebiyatında tekrar çoğunlukla ahenk ve estetik maksatlarla kullanılırken, Kur'ân'daki tekrarlar inanç, ahlâk ve hidâyet merkezli bir anlam alanına sahiptir. Bu durum, Kur'ân'ın tekrar üslûbunun özgünlüğünü ve i'câz yönünü açıkça ortaya sermektedir.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki tekrar üslûbu, belâgat açısından estetik bir anlatım ögesi olmasından ziyade; anlamı zenginleştiren, mesajı güçlendiren ve muhatap üzerinde derin bir etki oluşturan ilâhî bir mesaj olarak değerlendirilmektedir. Kur'ân'daki tekrarların, metnin bütünlüğü içerisinde belirli bir düzende ve hikmet ışığında yer aldığı; bu yönüyle i'câzın önemli delillerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, Kur'ân'daki tekrar üslûbunu belâgî ve hikmet boyutlarıyla ele alarak, Kur'ân ilimleri ve Arap belâgatı alanındaki araştırmalara katkı sunmayı amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülmün'im, Seyyid Hasan. *Zhirat't-Tekrr fî'l-Kur'âni 'l-Kerîm*. Kâhire, 1980.
- Akgündüz, Ahmed. "Kur'an'da Tekrarın Hikmeti ve Estetik Değeri". *İslamî Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2000), 451-464.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Aktaş, Bayram. "Fahreddin Er-Râzî'nin Mefâtîhu'l-Gayb'da Mesellere Yaklaşımı (Emsl'l-Kur'n Bağlamında)". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2021), 253-276.
- Altuntaş, Muhammed Eser. "Gâyetü'l-Emn'de Lafzî Tekrr". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 15 (2022), 225-240.
- ls. *Rûhu 'l-Me'n*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Brm, Sa'de - Zekkar, Melke. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar: Seęme rnekler*. Hms Milyne: Cill Bn'me niversitesi, 2015.
- Beki, Niyaz. *Kur'an'ın Yüksek ve Parlak Bir Tefsiri Risale-i Nur*. İzmir: şahdamar Yayınları, 2008.
- Binol, Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'in İ'cz*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Bulut, Hasan. "Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'cz (rnekler üzerinden Bir Değerlendirme)". *Academic Knowledge* 1/1 (2018), 36-51.
- Câhîz, Eb Osmân Amr b. Bahr. *Resâilü'l-Câhîz*. thk. Taha el-Hcir. Beyrut: Dârü'n-Nahda el-Arabyye, 1983.
- Câhîz. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hanc, 1998.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilu 'l-İcâz*. thk. Mahmûd şâkir. Beyrut: Dâru'l-Medîne, ts.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâ'il 'l-İ'cz*. thk. Mahmûd şâkir. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1990.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrârü'l-Belâğa*. thk. şâkir. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.
- Cürcânî, Abdülkâhir el-. *Delâ'il 'l-İ'cz*. thk. se'id Muhammed es-Sa'd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

- Cürcânî, İsmail b. Haccâc el-Harîrî. *Delâ'ilü'l-Îcâz fî'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, ts.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf - Abyârî, İbrahim el-. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, 1983.
- Çatal, Şafak. "Kur'an'da Tekrar Olgusu Ve Zemahşerî: Anlam, Hikmet Ve Fonksiyonel Analiz". *Diyanet İlmi Dergi* 61/2 (ts.), 509-540.
- Çelik, Ekrem. "Süyûtî'nin Belâgat Anlayışı Ve Belâgat İlmindeki Yeri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (ts.), 317-341.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Demirel, Özcan. *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi, 22. Basım, 2015.
- Dinçer, Ferit. "el-Kâria Sûresinde Kırâat-Anlam İlişkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26/4 (2024), 1817-1831.
- Doğan, Deniz. "Rahman Suresinde Tekrar Eden Ayetlerin Amacı Ve Bağlam İlişkisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 265-283.
- Draz, M. Abdullah. *Kur'an'a Giriş*. çev. M. Yaşar Kandemir. İstanbul: İFAV Yayınları, 2001.
- Efendi, Âsım. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- El-Karadâvî, Yusuf. *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*. İstanbul: Nida Yayınları, 2005.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Enis, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. Tahran: Mektebetü's-Şürûki'd-Develiyye, 4. Basım, 2008.
- Erbaş, Ali. *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Eren, A. Cüneyt. "Kur'ân Metninin Üslûp Özellikleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/5 (2014), 868-900.
- Er-Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.
- Fâris, Aḥmad ibn. *el-Şâḥibî*. thk. Ahmed Şaqr. Dârü'l-Fikr, ts.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.

- Görmez, Hatice. “Beşer Dilinin İmkânları ve Kur’an-ı Kerim’in Anlatım Üslubuna Dair”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 27/1 (2016).
- Gündüz, Turgay. “Pedagojik Açıdan Kur’an’da ‘İnzar’ Kavramı Ve İlgili Diğer Bazı Kavramların İncelenmesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (ts.).
- Havvâ, Said. *el-Esâs fî’t-Tefsîr*. Beyrut: Dâru’s-Selâm, ts.
- Herakleitos. *Fragmanlar*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2016.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Âşûr. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. Tunus: Dârü’t-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Te’vîlü Muşkili’l-Kur’ân*. thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Mısır: Matbaatü’l-İstikâme, 1954.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te’vîlü Muşkili’l-Kur’ân*. thk. Seyyid Muhammed Ahmed Harun. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1996.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’s-Sâdır, 1883.
- İbn Rüşd, Muhammed. *Faslu’l-Makâl fîmâ beynel-Hikmeti ve’s-Şerîati mine’l-İttisâl*. Kahire: Dâru’s-Şurûk, 1997.
- İbnu’l-Esîr, Ebu’l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed. *el-Meselü’s-Sâir fî Edebi’l-Kâtibi ve’s-Şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî - Bedvî Tebâne. Kahire: Dâru’n-Nehdeti Mısır, ts.
- İbnü’l-Esîr. *el-Meselü’s-sâ’ir fî edebi’l-kâtib ve’s-şâ’ir*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1968.
- İslamoğlu, Mustafa. *Arapça Nahiv*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Kanık, Cengiz. *Kur’an-ı Kerim’deki Tekrarlara Orijinal Bir Bakış: Risale-i Nur Örneği*. Diyarbakır, 2010.
- Kara, Necati. “Kur’an’da tekrarlar”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/4 (1993), 103-130.
- Kaya, İrfan. “Abdülkâhir Cürçânî’nin Sarfe Teorisine Yönelik Eleştirilerinin Orjinalliği”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2022), 991-1007.
- Kayretli, Rafet - Oral, Ertuğrul. “Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Konusunda Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri”. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* 2/4 (2014).
- Kılıç, Sadık. *Varlık ve değişim*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Kılıçarslan, Mehmet. “Kur’ân’ın Anlatım Üslubu”. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (ts.), 30-62.

- Kierkegaard, Søren. *Tekrar*. thk. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.
- Koç, Turan. “Kur’an’da Tekrarların Hikmeti”. *İslamiyat* 4/2 (2001).
- Kutub, Muhammed. *İslam Terbiye Metodu*. çev. Ali Özek. İstanbul: Hisar Yayınları, 1977.
- Kutub, Seyyid. *Fi Zilali’l-Kur’ân (Kur’an’ın Gölgesinde)*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2005.
- Menkel, Yârzamân Cennet Gul. *Kur’ân-ı Kerîm’de Tekrar ve Belâgatî Sırları Arap Âlimleri ve Hint Alt Kıtası Âlimlerinin Görüşleri Işığında (Karşılaştırmalı Uygulamalı Bir İnceleme)*. İslamabad: İslamî Uluslararası Üniversite, 2011.
- Nursî, Said. *İşârâtü’l-İcâz fî Emâti’l-İcâz*. İstanbul: Sözler Yayınları, ts.
- Nursî, Said. *Lem’alar*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, ts.
- Nursî, Said. *Muhâkemât*. İstanbul: Sözler Yayıncılık, ts.
- Nursî, Said. *Risale-i Nur: Tefsir Risaleleri*. İstanbul: Sözler Yayınları, ts.
- Nursî, Said. *Sözler*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996.
- Okiç, M. Tayyip. *Tefsîr ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an Dili ve Retoriği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Platon. *Menon*. thk. Cengiz Çakmak. Ankara: Dost Kitabevi, 2015.
- Râfîî, Mustafa Sâdiq er-. *Târîhu Âdâbi’l-Arab*. Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1959.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu’l-Ğayb*. beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu’l-Ğayb*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l -‘Arabî, ts.
- Şa‘lâbî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-. *Fıkhu’l-Luğa*. thk. Emin Nasîb. Lübnan: Dârü’l-Cebel, 1. Basım, 1998.
- Sekkâkî. *Miftâhu’l-‘Ulûm*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1988.
- Suyûtî, Celâleddîn D. *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996.
- Suyûtî, Celâleddîn D. *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2006.

- Süyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Süyûtî, Celâleddîn es-. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Lübnan: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1988.
- Şener, Ahmet. *Kur'an'da Tekrar ve Tekrarların Anlamı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kâhire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Uçar, Hasan. "İmam Şâfiî'nin Şairliği ve Şiirlerinin Belâgat Açısından Tahlili". *Ekev Akademi Dergisi* 63 (ts.), 139-166.
- Umar, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âşıra*. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008.
- Üçer, Yasin. "Kur'ân'da İtnâb Sanatı ve İşlevi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (ts.), 49-70.
- Yaşlı, Ruken. *Eğitim İlke ve Yöntemleri Bakımından Zernûcî'nin "Tâ'lîmü'l-müte'allim" Adlı Kitabının Değerlendirilmesi*, 2007.
- Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. thk. vd. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- Yıldız, Seda. "Edebî Sanatlarda Tekrarın Rolü ve Etkisi". *Türkbilig* 30 (2015), 211-232.
- Yüksel, Ahmet. "Kur'ân'da Tekrarlar ve Hikmetleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (2013), 27-40.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. 'Umar. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. 'Umar. *Tefsîrü'l-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1983.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hamzi ve'l-İ'câz*. Dâru'l-Ma'rifa, 1995.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer ez-. *el-Keşşâf 'an Haqā'iki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akāvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2009.
- Zuhaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-Münîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Zülfikar, Hamza. *Türk Ansiklopedisi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim ve Meali. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

